

UDK 808.1 + 381.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL ¹⁹⁸⁰₁

IZDAJA-ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 28	ŠT. 1	STR. 1-120	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1980
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Anton Vratuša</i> , O jeziku, jezikoslovju in literarni vedi	1
<i>France Bernik</i> , Pripovedovalec in negativni junak v slovenski prozi z vojno tematiko	9
<i>Jakob Rigler</i> , Nekaj pripomb o glasovnih značilnostih gornjesavinjskih govorov	21
<i>Drago Sega</i> , Murnovo pričevanje o pesniškem poklicu in ustvarjanju	35
<i>Anton Grad</i> , Prispevek k etimologiji toponimov <i>Ljubljana, Lubiana, Laibach</i>	49
<i>Juraj Martinovič</i> , Murn između Jenka i ekspresionizma	65
<i>Alojz Jembrih</i> , Izvori i pretpostavke o Antunu Vramcu	79
<i>Eric P. Hamp</i> , Slovenski <i>koteri, kateri</i> in <i>saus-</i> , briž. slov. <i>v uzrazi</i> in <i>smag-</i>	97

OCENE — ZAPISKI — POROČILA

<i>Tone Pretnar</i> , Poljski verz med jezikovnim stilom in uresničevanjem verz-nega vzorca	103
<i>Anton Janko</i> , Dušan Ludvik, Srednjeveške in staronemške verzne oblike	108
<i>Matej Rode</i> , Studije, pregledi in kritike o makedonski književnosti	110
<i>Boris Paternu</i> , Revija Primerjalna književnost	112
<i>Jakob Rigler</i> , O izgovoru črke <i>l</i> v SSKJ	114

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

<i>Anton Vratuša</i> , About the Language and About the Study of Language and Literature	1
<i>France Bernik</i> , The Narrator and the Negative Hero in the Slovene Prose Dealing with War Themes	9
<i>Jakob Rigler</i> , Some Notes About the Phonetic Characteristics of the Language Spoken in the Valley of the Upper Savinja	21
<i>Drago Sega</i> , Murn's Account of the Poet's Creative Work	35
<i>Anton Grad</i> , A Contribution Towards the Etymology of the Toponyms ' <i>Ljubljana, Lubiana, Laibach</i> '	49
<i>Juraj Martinovič</i> , Murn Between Jenko and Expressionism	65
<i>Alojz Jembrih</i> , Towards a Fuller Understanding of Antun Vramec	79
<i>Eric P. Hamp</i> , The Slovene <i>koteri, kateri</i> and <i>saus-</i> ; Freising Slovene <i>v uzrazi</i> and <i>smag-</i>	97

REVIEW — NOTES — REPORTS

<i>Tone Pretnar</i> , The Polish Verse Between the Language Style and the Realization of the Verse Pattern	103
<i>Anton Janko</i> , The Mediaeval and Old German Verse Patterns, By Dušan Ludvik	108
<i>Matej Rode</i> , Studies, Surveys, Critical Appreciation in Macedonian Literature	110
<i>Boris Paternu</i> , The Journal 'Primerjalna književnost' (Comparative Literature)	112
<i>Jakob Rigler</i> , On the Pronunciation of the Letter <i>l</i> in 'SSKJ' (A Dictionary of the Slovene Literary Language)	114

Uredniški odbor: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadravec

Casopisni svet: Martin Ahlin, Bibijana Amon, Emil Cesar, Drago Druškovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Boris Paternu, Jože Sifer (predsednik), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Naročila sprejema in časopis razpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Editorial Board: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu, (Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec

Counsel of the Journal: Martin Ahlin, Bibijana Amon, Emil Cesar, Drago Druškovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Boris Paternu, Jože Sifer (President), Alenka Šivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec

Editor: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5, Yugoslavia

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

O JEZIKU, JEZIKOSLOVJU IN LITERARNI VEDI*

1 Drago mi je, da lahko v imenu Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije pozdravim udeležence IX. kongresa Zveze slavističnih društev Jugoslavije. Želim, da bi vaše delo bilo uspešno in da bi se prijetno počutili med nami.

Razlogov za moje zadovoljstvo je več. Predvsem je prijetno, srečati se s pedagogi, znanstveniki in drugimi družbenimi delavci, ki so s svojimi prispevki za ta kongres pripravili številna pričevanja o napredku naše slavistike in o problemih, s katerimi se delovni ljudje na tem področju ukvarjajo v današnjem času.

Široka tematika, ki je predmet obravnave na tem zborovanju, kaže, kako razvejan je interes na področju slavističnih raziskav in kako neizčrpna je problematika na področju materne jezika, leposlovja in sploh ljudske kulture.

Vprašanja, ki jih vaš kongres ima na dnevnem redu, predstavljajo sestavni del družbene problematike naše samoupravne socialistične družbe. Pomen tega srečanja presega torej okvire strokovnega posvetovanja slavistov, zato mu bodo z zanimanjem prisluhnili vsi družbeni dejavniki pri nas. Upravičeno smo zainteresirani za njegove prispevke k našim skupnim naporom na področju izobraževanja, vzgoje in raziskovanja. V tem oziru bo še posebno pomemben tudi program in bodoče naloge, ki jih boste izoblikovali na tem kongresu.

Za mene pa ima to srečanje še poseben čar, ker me po svoji tematiki spominja na velikane naše slavistike in slovenistike — Franceta Kidriča, Rajka Nahtigala, Ivana Prijatelja in Frana Ramovša, ki so tudi meni bili nepozabni učitelji. Tematika o književnosti in jeziku v narodnoosvobodilnem boju pa mi oživlja junaške like študentov slavistike v letu 1941 in 1942 v Ljubljani, ki so prostore slavističnega seminarja na ljubljanski univerzi spremenili v bojni štab v Ljubljani in ostalih krajih Jugoslavije. Tu je bilo zasnovano marsikatero pogumno dejanje v mestu heroju, ki nikoli ni priznalo oblasti okupatorja.

Prav je, da ima problematika iz narodnoosvobodilnega boja tako poudarjeno mesto v tematiki tega kongresa. Ta boj je namreč dal nekaj neprekosljivih biserov umetnosti, ki jih je boj na življenje in smrt iztisnil

* Uvodna razprava na 9. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije, oktobra 1979 na Bledu.

iz trpljenja in hrepenenja, borci za svobodo in neodvisnost pa so na vsakem koraku izpričevali izredno ljubezen in skrb do svojega jezika kot največjega narodnega bogastva. Vse to je odražalo celovitost hotenja naroda, torej tudi odločnost za osvoboditev maternega jezika in za njegov svoboden razvoj. Zato je naš narodnoosvobodilni boj dobival tudi razsežnosti človeške celovitosti in spodbujal vsestransko ustvarjalnost, kakršna je možna samo ob največjih vzponih osvobodilnega duha kakega ljudstva ali naroda.

Na vseh nas je, da to nenadomestljivo kulturno dediščino naprej bogatimo in plemenitimo. To nam omogoča naša, v narodnoosvobodilnem boju začeta izvirna pot graditve socializma v večnacionalni skupnosti na temelju samoupravljanja. Svoboden in enakopraven razvoj kultur narodov in narodnosti je predpogoj za njihovo povezovanje ter aktivno ustvarjalno medsebojno kulturno bogatenje vsakega izmed njih in vseh skupaj. Svobodno izražanje, vsestranski razvoj in resnična enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije pa je hkrati tudi temelj stabilnosti in napredka naše socialistične večnacionalne skupnosti.

2 Dovolite mi, da se ob tej priložnosti ob začetku dela kongresa tudi sam vključim v vašo razpravo. Znano je, da preučevanje zgodovine in zakonitosti v razvoju maternih jezikov naših narodov ter preučevanje njihove književnosti uvrščamo v tisto posebno področje družboslovnih, humanističnih ved, ki ga označujemo kot »nacionalne vede«. Osnovno družbeno poslanstvo nacionalnih ved in s tem tudi slavističnega jezikoslovja je, da preko rezultatov svojega delovanja omogočajo procese narodovega samospoznavanja, stalno poglobljanje spoznanj o bistvenih okoliščinah, ki so v bojih za ekonomsko in družbeno osamosvojitev oblikovale vsakega od naših narodov kot samostojne zgodovinske subjekte z lastno identiteto.

Raziskave zgodovinskega razvoja jezika ne omogočajo le preučevanje za vsako obdobje značilne strukture sistema živega jezika. Skupaj z zgodovinskimi, gospodarskimi in antropološkimi raziskavami odkriva tako raziskovanje značilne procese razvoja proizvodnih sil in proizvodnih odnosov. Ti pa so, skupaj z vsemi materialnimi, socialnimi, duhovnimi in političnimi dosežki in pojavi predstavljali vsebino človeške komunikacije v posameznih zgodovinskih obdobjih. Preučevanje teh vidikov in z njimi povezanih jezikoslovno definiranih problemov je torej smiselno in neophodno tudi za razumevanje današnje strukture naših jezikov in njihovih izraznih možnosti.

Pomen in odgovornost preučevanj ter pedagoškega, publicističnega in drugega delovanja jugoslovanskih slavistov izhaja torej iz samega

zgodovinskega, družbenega, socialnega in kulturnega pomena ter vloge jezika in besedne umetnosti nasploh, še posebej pa v naši samoupravni socialistični skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti.

Jezik v svojih pojavnih oblikah ne kaže samo možnosti z besedo oblikovati misel in z njo izraziti razmerje do sveta. Jezik je zmeraj tudi dejavnik vzpostavljanja družbenih odnosov in institucij. Jezik zmeraj kaže pot, ki jo je družba prehodila, hkrati pa tudi odraža in sooblikuje vsakokratna družbena razmerja. Torej je globoko upravičena misel profesorja Ramovša v njegovi Dialektološki karti slovenskega jezika (1930), ko ugotavlja glede slovenskega jezika, »da grupacija slovenskih dialektov posredno prikazuje, kako se je vršilo prodiranje in naseljevanje Slovencev in v kakšnih odnošajih so bile posamezne slovenske pokrajine med seboj. Slovenski dialekti postanejo tako nekak kažipot v ono davnino, o kateri nam zgodovinski viri malo ali prav nič ne povedo.«

3 V procesu nastajanja modernih narodov je materni jezik pomemben dejavnik tudi v oblikovanju ozemeljskih meja. Znotraj teh meja so se kristalizirali in dozorevali v zgodovini procesi gospodarskega zedinjevanja. Pri tem so tudi jezikovne komunikacije izredno važen dejavnik integracije, pa tudi obrambe. Jezik namreč varuje ozemeljsko opredeljene okvire gospodarskih procesov, v katerih se je porajal narod kot nova družbena struktura s svojim značilnim manifestativnim znakom, vsenarodnim, maternim jezikom.

Posebej poučen je v teh procesih družbenogospodarski položaj in razvoj zatiranih narodov. Za razliko od velikih in običajno tudi gospodarsko močnejših narodov, pri zatiranih narodih — pretežno agrarnih — poteka boj za nacionalno neodvisnost vzporedno z bojem za socialno in politično emancipacijo. Dejstva pričajo, da tudi pri malih narodih Evrope socialna in politična emancipacija ni bila mogoča brez nacionalne samostojnosti. Tako je v naših pogojih boj za rešitev narodnega vprašanja nujno postal sestavni del boja delavskega razreda za lastno osvoboditev in osvoboditev celega naroda. In obratno, boj za jezikovno emancipacijo, za svoboden razvoj maternega jezika ter kulturno ustvarjanje je ves čas nosil tudi pečat osvobodilnega boja v političnem jeziku.

Preko zavesti materinščine in njenih izraznih možnosti kot pomembni prvini zavesti vsakega člana narodne skupnosti in najširše razumljenih človeških kulturnih razmerij, se kaže tudi stopnja kulture in zrelosti vsake družbe.

Sooblikovanje te kulturne zavesti je tudi pomembna naloga slavištike. Danes namreč ni dovolj, če imamo samo kulturne navade, če smo sprejeli ustno izročilo kulturnega odzivanja, saj je velika nevarnost po-

zabe in prekritja. Vedno so potrebni in bodo potrebni pri vsej moderni tehniki ljudje, ki »učijo brati in pisati«, ki jim je naloga spoznavati sami sebe in osveščati v lastnem jeziku, literaturi, v stikih z drugimi jeziki, sosednjimi in daljnimi.

Zato je prav, da se tudi ob tej priložnosti spomnimo še misli iz »Pisma« Izvršnega odbora Republiške konference SZDL o slovenščini v javni rabi iz 1965. leta, ki pravi, »da smo v preteklosti ob drugih nalogah izgubljali in da tudi še dandanes marsikdaj izgubljam občutek za takšne vrednote, ki niso neposredno odvisne od danih materialnih sredstev, pomenijo pa dragoceno prvino nacionalne kulture«. Kar zadeva slovenščino, je na to celovito in poglobljeno opozorilo še posebej opozorilo »portoroško posvetovanje« o slovenščini v javni rabi, letos spomladi, ki je s svojimi rezultati spodbudilo tudi široko družbeno akcijo vseh družbenih dejavnikov Slovenije.

4 Skrb za materni jezik, za njegov razvoj, za oblikovanje višje jezikovne kulture in s tem za sooblikovanje kulturne zavesti delovnega človeka in občana ima v sedanjem času še posebne razsežnosti. Na teh temeljih se vzpostavljajo tudi družbena razmerja, ki bodo vse širše omogočala in spodbujala oblikovanje pogojev, da bo, kot je dejal Edvard Kardelj, človek sam svoje sreče kovač.

Skupaj z našimi dejavnostmi na mednarodnem političnem, gospodarskem, znanstvenem in kulturnem področju ob splošnem zblíževanju narodov si krči pot v svet tudi naš jezik. Čim bolj človeške so vrednote, ki so vsebina našega delovanja, tem širša bo tudi pot v svet, ki se odpira jezikom naših narodov in narodnosti. Pa tudi naša obogatitev z vrednotami drugih narodov se bo uresničevala ob taki praksi.

Zgodovinska odgovornost vseh nas je potemtakem, da zagotovimo, da globoka humanistična vsebina družbenega samoupravljanja najde svoj izraz tudi v ustreznem izrazju. To pa ne more biti samo stvar jezikoslovcev. To je poslanstvo vsega naroda. Novi družbeni odnosi na temeljih samoupravljanja se uresničujejo na vseh področjih človekovega delovanja, od najmanjše celice samoupravne družbe, od KS, do federacije. Zato naj bodo vsi delovni ljudje kovači ne samo svoje sreče, ampak tudi svojega jezika. Naloga slavistične znanosti in jezikoslovja sploh pa je, da kot organizirana subjektivna sila v naši družbi vrši svojo usmerjevalno vlogo.

Slovenija je v treh in pol desetletjih socialistične graditve, obenem s celotno Jugoslavijo, dosegla izreden gospodarski, družbeni in kulturni razvoj. Rezultati tega razvoja so vidni na vsakem koraku. Imamo na stotine novih proizvodov, usvaja se nova tehnologija; uveljavljajo se

nove gospodarske panoge in nove znanstvene discipline itd. Prostor mednarodnega sodelovanja na političnem, gospodarskem, znanstvenem, tehničnem in kulturnem področju se vedno bolj širi. To pa postavlja nove naloge tudi na področju jezika. Lahko rečemo, da so tudi v tem oziru doseženi pomembni rezultati. Vendar pa je treba priznati, vsaj kar zadeva Slovenijo, da jezik prepočasi dohaja razvoj, ki ga doživljamo na področju materialne in družbene proizvodnje ter našega vse širšega odpiranja v svet. Pomanjkanje izvirnih domačih pojmov in besednjaka jezikovna praksa dopolnjuje z uvoženimi tujkami, tudi in celo takrat, kadar bi za to ne bilo nobenih resničnih razlogov. Lahko brez pretiravanja rečemo, da se je slovenski jezik v svojem tisočletnem razvoju usposobil, da izrazi tudi najgloblje človeške kulturne in družbene vrednote. Zakaj torej ne bi bil v stanju, da objame in odrazi tudi vso vsakdanjost in poslovnost. Kljub temu pa nas imena mnogih naših delovnih organizacij ali skupnosti širom naše dežele in tudi mnogih doma proizvedenih izdelkov skušajo prepričati o nasprotnem. Saj se tudi sredi Ljubljane bohota črna gospa Holiday Inn.

5 Pomemben vidik našega širšega povezovanja s svetom je tudi učenje tujih jezikov in poznavanje ter obvladovanje svetovne pojmovne in besedotvorne prakse. To je pot k lažjemu obvladovanju pridobitev izrednega razvoja moderne znanosti in tehnologije ter uspešnejšega in širšega spoznavanja in povezovanja z drugimi. Seveda na zdravih temeljih lastnega samostojnega napredka in na nenehnem razvoju lastnih socialističnih pridobitev.

Pravi začetek mednarodnega spoznavanja, razumevanja in povezovanja pa mora biti doma, v samoupravni socialistični skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti. Širše vsestransko povezovanje in sodelovanje v naši socialistični večnacionalni skupnosti seveda pospešuje negovanje avtentičnega izraza ne samo v umetnosti in kulturni ustvarjalnosti, ampak tudi v gospodarski in splošni družbeni praksi. To so obenem temelji za širjenje oblik in možnosti medsebojnega spoznavanja, razumevanja tudi na mednarodnem področju, ob harmoničnem razvijanju in razcvetanju vsakega naroda ter njegovega jezika in kulturne dediščine sploh.

V tem pogledu je izredno pomembna naslednja misel, ki jo je zapisal Edvard Kardelj v uvodu k II. izdaji Razvoja slovenskega narodnega vprašanja: »Ljudje, ne pa jeziki se bodo stapljali v višjo občečloveško skupnost, pri čemer te skupnosti različnost jezikov ne bo prav nič motila, tembolj, ker bodo ljudje z višjo splošno kulturo na splošno govorili več jezikov. Da bodo jeziki velikih narodov obenem postali tudi

internacionalni jeziki, to je očitno. In prav tako je jasno, da se bodo medsebojni vplivi jezikov, ki že danes obstoje, povečali. Toda ali bodo ti vplivi privedli do spajanja jezikov ali ne, to je vprašanje, ki ga lahko mirne duše prepustimo prihodnjim generacijam.«

6. Medsebojna soodvisnost razvoja naroda, rasti socialističnih proizvodnih sil in na njih zasnovanih samoupravnih socialističnih proizvodnih, družbenih in človeško-kulturnih odnosov in razvoja jezika predpostavlja usklajeno in široko družbeno angažiranje v podporo zблиževanja in vsestranskega sodelovanja, kakor tudi organizirano akcijo za premagovanje slabosti raznih vrst v uporabi jezika. Odgovornost za nadaljnji razvoj jezika je na vseh dejavnikih družbenega življenja, od slehernega posameznika, družine, šole, časopisov, radia in televizije do znanstvenih in strokovnih organizacij in društev, gospodarskih in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih organizacij in organov družbenopolitičnih skupnosti.

Posebno veliko odgovornost imajo naše šole, vse vzgojnoizobraževalne ustanove, da bo ljubezen do materinščine, skrb za njen razvoj in dvig ter bogatenje jezikovne kulture, zasidrane v naši kulturni dediščini tudi neločljivi del socialistične stvarnosti kot resnično bistvena sestavina vzgojnih in izobraževalnih smotrov od osnovne šole, srednje šole do univerze v samoupravni socialistični družbi.

Sodobna pojmovorna in besedotvorna praksa v svetu in pri nas pa je tako bogata, da je doslej veljavne jezikovno normativne metode ne morejo več obvladati v celoti. Prav tako pa ji ne bi bil kos jezikoslovec, če bi opravljal svoje delo ločen od družbene proizvodne prakse. Kajti jezik vse bolj nastopa kot sodejavnik zavestne in znanstveno zasnovane družbene akcije. Zato tudi slavistično jezikoslovje kot nacionalno pomembna veda lahko ustvarjalno prispeva k uresničevanju celovite in dolgoročno opredeljenih ciljev naroda in njegovega uveljavljanja v vlogi enakopravnega udeleženca v mednarodnih odnosih le, če je integralni del teh naporov.

Iskanje rešitev za probleme, ki jih že poznamo ali pa se bodo šele pojavili, prav gotovo ne bo lahka naloga. Marsikatera doslej veljavna metoda na področju raziskovanja in normiranja jezika se bo verjetno izkazala kot neustrezna. Za marsikatero normo in merilo, ki sta veljala v preteklosti v pogojih manj diferenciranih jezikovnih struktur, bomo ugotovili, da zavirata razvoj izraznih možnosti jezika, ki teži k pospešeni diferenciaciji pa tudi k medsebojnemu vplivanju.

Nosilci vključevanja naših narodov v svetovna dogajanja so danes vsi deli združenega dela od različnih strok na področju materialne pro-

izvodnje do vrste znanstvenih disciplin in kulturnih aktivnosti. Vsa ta področja razvijajo svoje posebno izrazje ter s tem širijo in bogatijo izrazne možnosti naših jezikov. Pogosto pa ga tudi vodené in razgrajujejo. Slavistično jezikoslovje, posebej še slovensko, bo v novih pogojih kos novim nalogam le, če bo uspelo razviti tako metodologijo in merila za nadaljnji razvoj jezika, ki bodo zagotavljali, da se bo slovenski jezik razvijal v sebi, iz lastnih osnov, hkrati pa uspešno obvladoval tudi nova področja jezikovne prakse, ki jih do včeraj še ni bilo. Pri tej odgovorni nalogi je pot samoupravna socialistična praksa množične, demokratične iniciativnosti v Jugoslaviji, dialektična znanstvena metoda ter vse bolj odločilen vpliv politike neuvrščanja v sodobnih mednarodnih odnosih, v boju za mir, napredek, varnost za vse.

7 Ni dvoma, da bo IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije predstavljal pomemben korak naprej v reševanju problemov, ki se danes postavljajo pred slaviste in pred celo družbo. Dovolite, da v tem duhu še enkrat zaželim vsem udeležencem kongresa polno uspeha pri razpravah in ravno tako pri uresničevanju priporočil, ki jih boste sprejeli.

Hvala!

PRIPOVEDOVALEC IN NEGATIVNI JUNAK V SLOVENSKI PROZI Z VOJNO TEMATIKO*

Kakšen je lik negativnega junaka v slovenski prozi z vojno tematiko? Naravnana je k strukturi pripovednih del, ne k njihovim zunajbesedilnim zvezam, zato jo zanima razmerje fiktivnega pripovedovalca do negativnega junaka. Predvsem pa se skuša odgovoriti na vprašanje, kako se v besedilu kaže pripovedovalčevo vrednotenje negativnega junaka, kateri njegovi pripovedni postopki imajo vrednovalno vlogo.

What is the figure of the negative hero like in the Slovene prose dealing with war themes. The author is interested in the structure of the narrative works rather than in their external textual connections, and especially in the attitude of the fictitious narrator towards the negative hero. The article seeks to answer the question of how the text reveals the narrator's evaluation of the negative hero and which narrative means have the axiological function.

Tako zastavljena razprava zahteva nekaj uvodnih pojasnil. Najprej je treba poudariti, da gre za narativni problem proze z vojno tematiko, to pomeni, da v središču zanimanja niso zunajtekstovne zveze proznih del, temveč njihova struktura. Za pripovedništvo na to temo je sicer značilno, da črpa snov iz zgodovine in da pri tem zajema bodisi iz neposrednih izkušenj in literarne fiktivnosti pripovedovalca, bodisi iz dokumentov in historiografskih raziskav, ali iz enega in drugega. Vendar je očitno, da pripovedovalec navadno uporabi snov kot gradivo in to gradivo v procesu ustvarjanja preoblikuje. Umetniška proza z vojno tematiko se tako izmika faktografski verodostojnosti, ne izključuje pa se in ne more se izključiti iz socialnozgodovinske in duhovne resničnosti časa in prostora. V tem smislu kaže presojati tudi pričujočo razpravo, čeprav ni usmerjena k preverjanju umetniške in realne resničnosti, temveč je osredotočena na raziskavo nekega določenega, vrednostno zaznamovanega lika v proznih besedilih.

Osrednja oseba slovenskega in jugoslovanskega pripovedništva na temo NOB je pozitivni junak, heroj, ki v najrazličnejših položajih izpričuje svojo privrženost vrednotam narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije. Ta junak je mnogoobličen, navzoč v vseh generacijah, izhajajoč iz vseh socialnih plasti ljudstva; tisto, kar ima kljub manj bistvenim razločkom skupnega, je okoliščina, da čutno nazorno izraža pripo-

* Z IX. kongresa Zveze slavističnih društev Jugoslavije, oktobra 1979 na Bledu.

vedovalčev svet pozitivnih vrednot. Njegov in pripovedovalčev oziroma pisateljev svet vrednot sta istovetna. Razumljivo je tedaj, če pripovedovalec v povojni slovenski prozi navadno postavlja pozitivnega junaka v fabulativno, idejno ali drugačno središče dogajanja in da v oblikovanje njegovega lika vloži največ ustvarjalnega napora. Razumljivo pa je tudi, da se pozitivni junak ne more v celoti ali v zadostni meri izraziti, če se ne sooči s svojim nasprotjem, z negativnim junakom. Prav ta okoliščina je v največji meri spodbudila razmišljanje in usmerila našo pozornost k negativnemu junaku.

Da bi se izognili morebitnim nesporazumom v zvezi z zastavljenim problemom, je treba povedati, da kot negativnega junaka pojmuje tistega junaka v prozi, ki stoji zunaj pripovedovalčevega sveta pozitivnih vrednot, zunaj njegove aksiologije. Tak položaj negativnega junaka — položaj zunaj pozitivnih vrednot pripovedovalca — nedvomno v temeljih pogojuje razmerje med ustvarjalcem in takim likom. Če odnos med pripovedovalcem in pozitivnim junakom lahko označimo kot odnos na isti ravni, na ravni etično idejnega strinjanja in čustvene afinitete, če je pozitivni junak pripovedovalcu blizu in do njega ne skriva simpatij, potem bi moralo biti z negativnim junakom nasprotno. Naša razprava bo poskušala na dveh slovenskih pripovednih delih z vojno tematiko preveriti oziroma dokazati logiko takega razmerja. Pri tem bo posebej pozorna na izrazitost negativnega junaka, na stopnjo razvitosti njegovega lika, ne nazadnje na morfologijo zgodbe in položaj, ki ga ima v njej negativni junak.¹ Po tej poti bo skušala odgovoriti na osrednje vprašanje, kakšno je v resnici razmerje pripovedovalca do negativnega junaka v proznih delih, katerih tematika že vnaprej določa ali vsaj bistveno pogojuje tako razmerje.

V Kosmačevi noveli *Balada o trobenti in oblaku* (1956/57) je osrednja oseba pripovedi pozitiven junak, ob njem pa je še več pozitivnih likov, med drugimi pisatelj Peter Majcen, ki povezuje obe zgodbi v noveli: zgodbo o junaškem primorskem kmetu Temnikarju in neposredno dogajanje v dolenski vasi. Pisatelj Majcen — literarni lik in fiktivni narator pripovedi — piše namreč po koncu vojne in pred očmi bralcev tragično zgodbo o Temnikarju, ki se je zgodila med vojno, hkrati pa razkriva povojno življenje na Dolenjskem. Iz dolenskega okolja izhaja tudi kmet Črnilogar, tista negativna oseba novele, ki ji pripovedovalec in po njem tudi naša razprava odmerja središčno pozornost.

¹ Prim. knjigo Nikole Miloševića: *Negativan junak*, Beograd 1965.

Čeprav je lik negativnega junaka do konca pripovedi zavrit v temo, takoj na začetku čutimo med pisateljem Majcnom kot vsevednim fiktivnim pripovedovalcem in Črnilogarjem prikrito nenaklonjenost. Ta nenaklonjenost se ne nanaša samo na kmetovo počasno, okorno obnašanje, na njegovo vsiljivo radobesednost, temveč ima globlje vzroke. Ko npr. Črnilogar v nekem prizoru nekoliko odstre svojo preteklost, rekoč, da on pravzaprav ni gospodar na svoji kmetiji, temveč žena, ko pristavi in pri tem misli nase, da takšen ženski podložen moški, kot je on, navadno »uganja stvari, ki jih ne bi smel uganjati...«, pripovedovalec takoj podvomi o njegovi moralni vrednosti. Predenj takoj postavi negativni predznak, saj zapiše: »Kdo ve, kakšne grdobije se skrivajo za vsem tem!«² Očitno postane, da je pripovedovalec hkrati razsojevalec dogajanja, njegovo gledanje je vrednotenje, etično in ideološko ocenjevanje oseb in njihovih dejanj. Da je tako, potrjuje dogodek, ki nam poskuša približati Črnilogarjevo preteklost, čeprav o njej tudi poslej ne vemo še nič določenega. Ko Majcen pove zgodbo o Temnikarju, zgodbo o primorskem kmetu, ki napade pet belogardistov, jih uniči in pri tem tudi sam izgubi življenje, da reši dvanajst ranjenih partizanov, je Črnilogar nepričakovano močno prizadet. Obstane kakor vkopan pred pisateljem. Tu nastopi časovna inverzija, ko avktorialni pripovedovalec prekine neposredno pripoved in na dogajanje pogleda z njegovega konca, s stališča razpleta zgodbe, saj mu je fabula vnaprej znana v nadrobnostih in v celoti. Pisatelj Majcen se moti — kakor ugotavlja kasneje — ko v tem trenutku misli, da je s Temnikarjevo zgodbo samo užalil dolenjskega kmeta. »Kasneje, veliko kasneje, si je /Majcen/ očital, kako je mogel biti kot pisatelj tako slep; in hudoval se je nase, ker ni videl, da je s svojimi besedami zadel kmeta Črnilogarja naravnost v njegovo živo in večno žgočo rano, da mu je izgorevalo srce in telo; hudoval se je in premišljal, če tega res ni opazil samo zato, ker ga kmet ni zanimal in ker mu osebno ni bil všeč.«³ Prav tako preseneti primorska zgodba Črnilogarjevo ženo, ki v zgodbi odkrije neke podobnosti, a jih ne pove do kraja, pusti jih nejasne, nedorečene. Vse, kar zdaj sledi, je za Črnilogarja kaj malo ugodno. Pisatelj Majcen se začne pospešeno zanimati zanj, postaja njegov kljubovalec, če ne kar protiigralec. Ustvarja se neka zveza med literarno zgodbo, zgodbo o Temnikarju, ki nastaja pred bralčevimi očmi, in Črnilogarjevo preteklostjo. Pisatelja Majcna spominja vse, kar odkriva na Dolenskem, na primorsko tragedijo. Med neposrednim dogajanjem v noveli in pisateljevo domišljijo, tj. njegovo primorsko

² Naša sodobnost 1956, 20.

³ Prav tam, 23.

zgodbo, nastajajo presenetljive vzporednosti. Ni čudno, če Majcna nič manj kot Temnikarjeva zgodba zdaj ne vznemirja medvojna skrivnost dolenske vasi, toda bolj kot načrtno prizadevanje za razrešitev uganke mu pri tem pomaga naključje. Tako zve za grozljiv dogodek med vojno v dolenski vasi, ko so italijanski fašisti na božični večer zažgali v obkoljeni hiši mater in tri sinove. Odkrije tudi grozodejstvo, ki so ga zagrešili nad mladim, zdaj mutastim dekletom: odrezali so ji jezik in v prsi vžgali peterokrako zvezdo. Črnilogarja ob vsem tem zaboli spomin na medvojni čas, zapeče ga podoba gorečih ljudi. Poglavitni motiv za razkritje kmetove skrivnosti na koncu pa je pogovor s pisateljem Majcnom. Majcnova trditev, da bi bil Temnikar, če ne bi poskusil rešiti ranjenih partizanov, kar je, kot vemo, storil za ceno lastnega življenja — izdajalec. Po tem pogovoru kmet Črnilogar gre in se obesil. Prav na kraju zgodbe se razkrije, da je bila za tragedijo matere in sinov bolj kot on kriva njegova žena, Črnilogar je bil sokriv toliko, kolikor jo je poslušal in ni pomagal obkoljenim v hiši, čeprav jim je prvotno nameraval pomagati.

Črnilogar po vsem tem ni negativni junak v pravem pomenu, kvečjemu je negativna oseba zaradi svoje neodločnosti, pasivnosti, nemoči. Kot vodljiv, hitro uklonljiv človek nikoli ne zmore uresničiti lastne volje. Tudi v času narodnoosvobodilnega boja ne najde središča v sebi, ne dokoplje se do svoje identitete. Celo samomor, zadnje dejanje nemočnega kmeta, ni toliko izraz njegove avtentičnosti ali težnje po etični odrešitvi, kolikor je posledica obupa, ki ga zaneti pogovor o izdajstvu, s katerim se Črnilogar v trenutku globoke notranje negotovosti poistoveti in pod njegovim vplivom odloči za samouničenje. Da je tak lik pripovedovalcu tuj ne samo zato, ker stoji zunaj njegovega sveta pozitivnih vrednot, temveč tudi zaradi individualnih človeških lastnosti, dokazuje sleherni prizor v noveli. Še najbolj nas v tem pojmovanju potrjuje tisto mesto v pripovedi, kjer se pisatelj Majcen oziroma pripovedovalec zave takega svojega odnosa do Črnilogarja in začuti krivega, ker s poveličanjem Temnikarjevega junaštva dolenskega kmeta požene v samomor. »In jaz sem ga obesil! . . . Jaz sem kriv! . . .«,⁴ prizadeto ponavlja Majcen po Črnilogarjevem samouničenju, kot da bi se mu samokaznovanje dolenskega kmeta ne zdelo v sorazmerju s storjeno krivdo ali kot da bi obžaloval tako predstavitev negativnega junaka. Pri Črnilogarju namreč ne moremo govoriti o nikakršni pozitivnosti njegovega lika, o tem svojevrstnem paradoksu v bistvu negativne osebe, ki ga pripovedovalec z različ-

⁴ Naša sodobnost 1957, 219.

nimi sredstvi besedne umetnosti lahko ustvari tako, da razkrije tudi drugačne aksiološke prvine junakove individualnosti. Tak človeški lik Črnilogar ni in ne more biti že zaradi pripovedne strukture novele. Pripovedovalec namreč skozi optiko Petra Majcna popisuje neposredno dogajanje v noveli. Majcen je tista točka gledanja, skozi katero se nam odkrivajo dogodki, in z njegovo točko gledanja je poistoveteno vrednotenje sveta. Majcen oziroma pripovedovalec trdno drži zgodbo v svojih rokah in ne pusti, da bi osebe zaživele samosvoje življenje, da bi se v mejah možnosti osvobodile njegove perspektive gledanja in vrednotenja. Razumljivo je, da znotraj monološke zgradbe pripovednega dela, v kateri prevladuje pripovedovalčevo vrednotenjsko stališče, negativni lik ne pride do besede, do razmisleka o samem sebi, do subjektivne izpovedi. O njegovi krivdi, ki ga zaznamuje za vse življenje, objektivno poročajo druge osebe v noveli, in to s stališča pripovedovalca. Tako Črnilogar ne ostaja samo zunaj pripovedovalčeve aksiologije, kar je še nekako razumljivo, temveč tudi zunaj takega načina pripovedovanja, ki bi lahko globlje osvetlil notranje plasti negativne osebe in jih utemeljil.

Drugačno predstavitev negativnega junaka na temo NOB srečamo v romanu Vladimira Kavčiča *Ne vračaj se sam* (1959). Pisatelja zanimajo v tem proznem delu sploh samo taki liki izključno s kmečkega podeželja, ki so bili med vojno na strani okupatorja ali so se celo z orožjem borili proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Pripovedovalec predstavlja nasprotnike narodnoosvobodilnega boja v nekaj prizorih iz medvojnega časa — pri tem uporablja retrospektivno narativno tehniko — v največji meri pa po njihovem porazu, po koncu vojne, od maja do konca leta 1945. Osrednji lik med njimi je domobranec in sodelavec gestapa Tomo, ki ob koncu vojne zbeži iz domovine, potem iz partizanskega ujetništva, se skriva pred ljudsko oblastjo, dokler ga varnostni organi nazadnje ne primejo in zapro, po nekaj mesecih pa izpustijo na svobodo. Taka je v grobem fabula romana, ki negativnega junaka postavlja v precej drugačno luč kot že obravnavana Kosmačeva novela.

V nasprotju s Kosmačevo avktorialno pripovedjo je Kavčičev roman napisan v personalnem pripovednem položaju. Za tako pripovedno delo je značilno, da osebe v njem niso zgolj objekt pisateljeve ali pripovedovalčeve zavesti, temveč so bolj ali manj samostojni subjekti zavesti. Vsaka oseba ima svojo sodbo o stvareh in njeno stališče je v dialoškem razmerju z nazorom drugih oseb, včasih tudi z nazorom pripovedovalca. Za primer si oglejmo večglasna stališča o eni manj pomembnih oseb v Kavčičevem romanu, o Tomovem bratu Viliju. Sestrsko ljubezen mu brez

pridržkov izkazuje vseskozi Helena, isto velja za očeta, za njegova starševska čustva do sina, medtem ko je že glavni junak romana do brata največkrat ravnodušen, celo brezčuten. Več etične kulture ima v tem pogledu Maks, ki ga z mladim fantom sicer ne družijo sorodstvene vezi, a je iz istega političnega tabora. Nasprotno, skrajno negativno ali vsaj kritično sodbo ima o Viliju partizanski poročnik. O njem misli isto kot o Tomu, da je »prava svinja«,⁵ na glas pa tega ne pove, temveč pravi, da je fant odrasel človek, ki je vedel, kaj dela, to pomeni, da je odgovoren za svoja dejanja med vojno. Omenjenih stališč o eni izmed obrobnih oseb v romanu seveda ne navajamo le zato, da ponazorimo notranji ustroj romana in večstališčnost oseb v dogajanju pripovedi, temveč nam taka struktura romanesknega besedila kaže tudi pot k osrednjemu vprašanju razprave: Kakšen je v tem kontekstu glavni lik romana, negativni junak Tomo, in kakšno je pripovedovalčevo razmerje do njega, kakor se nam kaže na različnih ravneh proznega besedila.

Fabula zahteva v luči zastavljenega problema še najmanj pozornosti, kljub temu da je bila snov romana ob njegovem izidu izvirno, dovolj pogumno pisateljsko dejanje. Razen tega fabula romana, čeprav različna od fabule v Kosmačevi noveli, ni tista plast pripovedi, znotraj katere bi se drugačno obravnavanje negativnega junaka izrazilo v najbolj avtentični obliki. Raziskava osrednjega vprašanja nas vodi k strukturi pripovedi.

V romanu močno prevladuje scenični način pripovedovanja. Prevladuje soočanje različnih stališč v dialogih in kot nadaljnja subjektivizacija pogledov se javlja notranji monolog, ki odslikava tok zavesti oseb kar najbolj verodostojno in vsaj na videz neodvisno od pripovedovalca. Poročevalsko pripovedovanje v tretji osebi je omejeno in ni značilno za strukturo romana.

Prelomni pomen v notranji drami negativnega junaka ima tisti trenutek, ko začne Tomo spričo vse bolj tveganega skrivanja pred oblastjo razmišljati o svojem položaju in svoji preteklosti.⁶ S prijateljem, prav tako pobeglim domobrancem, načne dialog o teh vprašanjih in ko premišljata o vzrokih poraza, postane očitno dvoje. Prvič, da pripovedovalec na tem mestu ne uporabi sicer pogoste oblike notranjega monologa, nedvomno tudi zato, ker že dialog na vseh ravneh — leksikalni, sintaktični in semantični — presega intelektualno zmogljivost neukih kmečkih fantov, notranji monolog kot najbolj verodostojen izraz subjektivne zavesti pa bi bil še bolj v nasprotju s skromno izobrazbeno stop-

⁵ Vladimir Kavčič, *Ne vračaj se sam*, Državna založba Slovenije, 1959, 21.

⁶ Prav tam, 148—150.

njo sobesednikov. Pripovedovalec si zato ustvari tako situacijo, da v dialogu prevladuje njegova refleksija nad subjektivno zavestjo junaka. Kolikšno je pripovedovalčevo sodelovanje v ključnem dialogu romana, priča navsezadnje odstavek, v katerem pripovedovalec povzema spoznanja glavnega junaka v pogovoru zato, da jih radikalizira. Ta druga značilnost dialoga oziroma tisto, kar pripovedovalec označi veliko bolj določno, kot se zaveda junak sam, je njegov položaj, njegova odtujenost svetu. Junak je izgubil vse. Ne more se integrirati ne s preteklostjo, na katero ga ne vežejo »nikaka viharna čustva več«, ne s sedanjim stanjem v domovini, o katerem je prepričan, da je »s trmasto doslednostjo naperjeno proti njemu«. ⁷ Tomo doživlja usodo premaganca brez iluzije, brez upanja v spremembo stanja stvari. Kljub temu pripovedovalec spet opazno poseže v njegov položaj. Po prihodu iz zapora, kjer Tomo zamolči sovražna dejanja proti narodnoosvobodilnemu gibanju med vojno in potem ko se nekajkrat poskuša vključiti v normalno življenje, pripovedovalec pokaže, koliko mu je do tega, da negativnega junaka obdrži v ubijajoči osamljenosti, saj mu je tak junakov položaj potreben za uresničenje končne zamisli romana. Na več mestih zasledimo, kako pripovedovalec s posebno pozornostjo prikazuje bivanjsko stisko junaka, ne v dialogu ali celo notranjem monologu, kajti tu bi bil junak vsaj dozdnevno neodvisen od pripovedovalca, temveč v tretjeosebni pripovedi. Tako Tomo celo med domačimi ljudmi, kakor pripoveduje fiktivni pripovedovalec, »čuti, da so vsi strahotno oddaljeni od njega, tuji in neobčutljivi, da jim na noben način ne more posredovati niti drobca tistih notranjih muk, ki so mesece in mesece maličile njegovo dušo...« ⁸ Zatem pripovedovalec pripiše junaku občutja skrajne odtujenosti, saj Tomo »čuti okoli sebe neskončen prazen prostor, v katerem zvenijo samo njegove skrbi in bolečine, a vse naokrog ni žive duše. Sam je, popolnoma sam. Raztrgan in razdrobljen na tisoče delov...« ⁹ Vzporedno s tem si pripovedovalec prizadeva, da v Tomu ne zbledijo spomini na dejanja, ki jih je storil med vojno. Ti spomini so pogosto navzoči v junakovi zavesti in ga nenehno mučijo. V tekstu imajo obliko notranjega monologa ¹⁰ in spremlja jih strah, da bo moral junak za storjena dejanja odgovarjati. ¹¹ Vendar se pripovedovalcu zdi junakovo samohotno ob-

⁷ Prav tam, 151.

⁸ Prav tam, 214.

⁹ Prav tam, 222. Prim. še opis alienacijskega stanja negativnega junaka na 218. strani romana, kjer beremo: »Del notranjosti se je spet ločil od njega in se razblinil, povečal pa se je občutek strlosti, nebolgljenosti.«

¹⁰ Prav tam, 189—190, 203.

¹¹ Prav tam, 222, 230—231.

navljanje spominov nezadostno, zato na več mestih poseže v besedilo. Kot tretjeosebni pripovedovalec dodatno obtežuje negativnega junaka z retrospektivnim doživljanjem krivde in pričakovanjem kazni. Naj od več takih posegov pripovedovalca v samostojen, razmeroma neodvisen notranji svet junaka¹² navedemo samo obnovitev tistega prizora, ki kaže, kako je Tomo sodeloval pri prevozu ujetih partizanov ali njihovih aktivistov v taborišče in tukaj izživiljal svoje sovraštvo do nasprotnikov: »Redke luči na mračnem kolodvoru. Odprti živinski vagoni, v katere tlačijo jetnike, da bi jih odpeljali v koncentracijska taborišča. Pred njim na tleh človek, zvit v klobko, ki se z rokami drži za trebuh. Po obrazu je krvav, lasje na čelu se mu sprijemajo. Le oči živijo in spremljajo njegove kretnje. Ko ga brne, se za hip zapro, nato pa mu spet sledijo. Ta obraz mu je od nekje znan, nekoč ga je že moral videti. Tudi oni na tleh se je nečesa spominjal... Odpeljali so ga, a ni umrl. Vrnil se je in zdaj išče... Išče šoferja, ki ga je suval s škornji... Spomnil se bo, od kod ga pozna... Nekega jutra bo iznenada stal pred hišo. Ne bo se mu mogoče skriti...«¹³

Spominska obnavljanja medvojnih dogodkov kažejo, kako pripovedovalec tudi zunaj dialoga in monologov, zunaj scenične pripovedi uresničuje svojo zamisel negativnega junaka, kako junaka vodi h koncu zgodbe. Tako njegovo prizadevanje se v glavnem sklada s podobo negativnega junaka, kakor se nam predstavlja v dialogih in v tistih odstavkih, ki izražajo tok njegove zavesti, na nekaj mestih pa pripovedovalec radikalizira junakova duševna stanja ali jih obnavlja z namenom, da mu scenična pripoved ne bi ušla iz rok in se oddaljila od prvotne zasnove. Kljub temu je temeljno oblikovalno hotenje pripovedovalca naravnano k polifonični strukturi teksta, kar potrjuje tudi konec zgodbe, kjer se pripovedovalec ponovno skriva za literarne osebe in se ne izjasni do ločno o usodi junaka. Nedorečena, močno odprta scena sicer dopušča kot najbolj verjetno domnevo misel, da je osamljeni, etično obremenjeni in notranje zlomljeni človek nazadnje zblaznel, toda pripovedovalec vztraja pri večpomenskem prikazovanju zaključka romana, ko kratko poroča, kako ta zaključek doživlja kmet v samotnem gozdu, kako drvarji sredi noči, kako drugi ljudje v bližnji in daljni okolici, ki se jim negativni junak polagoma spreminja v grozljivo, nedoumljivo legendo.

Negativni junak v Kavčičevem romanu se pogosto vključuje v socialnozgodovinsko dogajanje, v največji meri pa je prikazan s tiste pripovedne perspektive, ki razčlenjuje njegovo duševno resničnost, odkriva

¹² Prav tam, 203—204, 223.

¹³ Prav tam, 226.

njegovo psihološko in etično protislovnost oziroma dinamiko. Ta se proti koncu zgodbe stopnjuje v stanje duševnih motenj, če ne kar v duševno bolezen. Perspektiva vrednotenja, tako izpostavljena v Kosmačevi noveli, je pomaknjena v ozadje. Ne izraža se neposredno, zlasti ne deklarativno skozi zavest pripovedovalca, temveč v samem dejanju. Kljub stvarno analitičnemu slogu pisanja pa pripovedovalčevo intimno razmerje do osrednje osebe romana ni povsem neopredeljeno. Ni sicer znamenj, da bi pripovedovalec kjerkoli kazal sočutno razumevanje glavnega junaka, vendar njegova strastna težnja po spoznanju negativnega lika, intenzivno raziskovanje njegove zapletene notranjosti in nadvse domiselno življenje vanjo dovolj prepričljivo razkriva pisateljevo afiniteto do motiva zgrešene in nesrečne človeške eksistence.

Sklepi, ki se ponujajo iz razpravljanja o pripovedovalcu in negativnem junaku v prozi z vojno tematiko, so naslednji:

Razpravljanje nam odkriva problematiko dveh tipov negativnega junaka, ki sta značilna za večji del vrednostno zaznamovanih oseb v slovenski pripovedni literaturi na to temo. V prvem primeru, v Kosmačevi noveli *Balada o trobenti in oblaku*, je posebej izpostavljena vrednotenjska točka pripovedovanja. Ta pripovedna perspektiva določa notranjo konfiguracijo junaka in njegovo mesto v odvijanju zgodbe, njegov položaj v morfologiji besedila. V skladu s tem odmerja pripovedovalec kmetu Črnilogarju manj vidno, čeprav ne obrobno vlogo v sinhrono multilokalnem proznem delu. Individualnost kmetovega lika ostaja malo razvita in v vsakem prizoru je čutiti, da stoji Črnilogar zunaj pripovedovalčevega sveta pozitivnih vrednot. Pripovedovalcu negativni kmet ni blizu, kar je razumljivo, zato ga predstavlja kot človeka brez identitete, brez središča v sebi, kot neodločnega, pasivnega, nemočnega izgubljenca. Vrednotenjsko načelo pripovedovanja, ki se pri Kosmaču uresničuje v estetsko umetniških likih, pa se je v neumetniški praksi povojnega časa na Slovenskem neredko razvilo v shematično poenostavljanje, v ideološko redukcijo človeških značajev in usod, tema, ki je vredna raziskave, a ne sodi v okvir našega razpravljanja. V Kavčičevem romanu *Ne vračaj se sam* pripovedovalec nasprotno ne izpostavlja vrednostne točke gledanja. Prevladuje tak način pripovedovanja, ki razčlenjuje duševnost negativnega junaka in njegovo etično vrednost oziroma nevrednost, in to v personalni prozni strukturi, kjer so posamezne osebe kot subjekt zavesti do neke mere samostojni, celo od zavesti pripovedovalca razmeroma neodvisni liki. Personalni pripovedovalec v zadnji doslednosti sicer uveljavi svojo zamisel junaka, čeprav so take njegove možnosti v polifonični prozi manjše od tistih, ki jih ima na voljo samovoljni, vsevedni epik.

Razumljivo je tudi, da intimno razmerje pripovedovalca do negativnega junaka pri Kavčiču ni tako eksplicitno kot v Kosmačevi noveli, čeprav pri njem seveda ne zasledimo tistih tendenc, ki so v nekaterih sicer redkih proznih delih pri nas sprožile prekvalifikacijo vrednostno zaznamovanih oseb ali pripeljale celo do zanikanja vrednostne perspektive pripovedovanja, do vrednostnega izenačevanja oseb in junakov. Očitno je pripovedovalčeva točka gledanja tisti dejavnik, ki pogojuje negativnega junaka in njegov položaj v strukturi pripovedi tako, da ga postavi ali v središče ali na rob ali v kako drugo lego znotraj dogajanja. Pri tem se ne spreminja toliko aksiologija pripovedovalca kot njene oblike razkrivanja. V nasprotju z vrednostno izpostavljenostjo pripovedjo pri Kosmaču je pri globinsko psihološkem prikazu negativnega junaka, postavljenega v središče besedila, vrednostno merilo v Kavčičevem romanu vraščeno v samo jedro zgodbe, formulirano je kot sporočilo zamolčanega, kot estetska implikacija. V tem je bistven razložek med prvim in drugim tipom zaznamovanega lika v slovenskem pripovedništvu z vojno tematiko.

РЕЗЮМЕ

Исследование раскрывает нам проблематику двух типов негативного героя, характеризующих большую часть качественно маркированных образов в словенской прозе на эту тему. В первом примере, новелле Космача «Баллада о трубе и облаке» особо выделяется качественный аспект повествования. Эта повествовательная перспектива определяет внутреннее содержание героя и его место в событийной канве произведения, его положение во внутренней структуре произведения. В соответствии с этим автор отводит крестьянину Чрнилогару менее заметную, хотя и неэпизодическую роль в синхронно многопространственном повествовании. Индивидуальность образа крестьянина остаётся мало развитой, и в каждой сцене чувствуется, что Чрнилогар находится вне мира качественных (этических) ценностей автора. Негативный образ крестьянина далёк от автора, что само собой разумеется, поэтому он изображает Чрнилогара как человека, не имеющего своего собственного «я», без стержня, как человека нерешительного, пассивного, обессиленного и потерянного. Принцип качественной оценки повествования, реализуемый Космачем в художественных образах, впоследствии словенской действительности нередко развивался в схематическое упрощение, в идеологическую редукцию человеческих характеров и судеб — это тема, достойная исследования, но выходящая за рамки нашей работы. В романе Кавчича «Не возвращайся один» автор-рассказчик, напротив, не выделяет аксиологической точки зрения. Преобладает такой способ повествования, который анализирует психику отрицательного героя и его этическую ценность или бесценность. Такой способ преобладает в прозаической структуре персонажей, где отдельные образы в качестве субъектов сознания до известной меры самостоятельны, вплоть до относительной независимости

от сознания автора. Персонажу-рассказчику в конце концов все-таки удается воплотить свою концепцию героя, хотя его возможности в полифонической прозе невелики по сравнению с возможностями всезнающего эпика. Понятно также и то, что интимные взаимоотношения персонажа-рассказчика и отрицательного героя в романе Кавчича ни настолько очевидно, как в новелле Космача, хотя у него мы не находим таких тенденций, которые в некоторых, правда, редких прозаических произведениях нашей литературы обусловили перекалфикацию качественно маркированных образов или привели к отрицанию качественного аспекта повествования, до качественной нивелировки образов. Очевидно, что точка зрения рассказчика — тот фактор, который детерминирует отрицательного героя и его положение в структуре повествования таким образом, что помещает его или в центр повествования, или на периферию или какую-либо другую точку событийной канвы. При этом не столько важна аксиология рассказчика, сколько формы её раскрытия. В противоположность качественно экспонированной нарации у Космача при глубинном психологическом изображении отрицательного героя, помещённого в центр текста, аксиологический критерий в романе Кавчича органически вращает в ядро фабулы и сформулировано как сообщение несказанного, как эстетическая импликация. В этом существенное различие между первым и вторым типом маркированного образа в словенской военной прозе.

NEKA J PRIPOMB O GLASOVNIH ZNAČILNOSTIH GORNJESAVINJSKIH GOVOROV

V članku so opisane glasovne značilnosti gornjesavinjskih govorov na podlagi gradiva iz kraja Luče. Razložen je zgodovinski razvoj glasovja, podana pa je tudi zgodovina raziskav tega narečnega območja in zavzeta stališča do njih.

The article describes the phonetic characteristics of the language spoken in the upper part of the valley Savinjska dolina, specifically at Luče, where the material has been collected. The author gives an interpretation of the historical development of the sounds as well as critically examines the history of the investigations of this dialect area carried out so far.

Pri Ramovšu o gornjesavinjskih govorih skoraj ni podatkov. Kolikor pa jih je, so enostransko podani, tako da ne prikazujejo bistvenih značilnosti tamkajšnje govornice. Govore ob srednji in gornji Savinji je Ramovš združil pod oznako savinjski dialekt, za njegovo oznako pa je uporabil predvsem značilnosti govornice ob srednji Savinji.¹

Pozneje je T. Logar pri zapisovanju narečnega gradiva za SLA ugotovil,² da Ramovševa karakteristika savinjskega dialekta ne drži, da veljajo Ramovševi podatki samo za srednjesavinjske govore ter da je treba v savinjskem dialektu razlikovati tri narečne in razvojne enote (govore ob srednji Savinji, govore ob gornji Savinji in solčavski govor). Te enote je teritorialno omejil, jim določil osnovne samoglasniške reflekse (za stalno dolgi in staroakutirani *ě*, cirkumfektirani in novoakutirani *e* in *o* ter nosnike). V gornjesavinjskem govoru je ugotovil različne reflekse za stalno dolgi in za staroakutirani *ě*, palatalizacijo soglasnikov pred prednjimi samoglasniki; opozoril pa je tudi na ohranitev palatalnih *l'* in *n'*, premik naglasa v tipu *uho* itd., vendar te zadnje stvari navaja tudi že Ramovš. Poskusil je tudi razložiti široko kvaliteto refleksov za stalno dolgi *ě* in cirkumfektirani *o* v gornjesavinjskem govoru kot najarhaičnejšo stopnjo v slovenskem vokalizmu, vendar je v kasnejših delih to razlago opustil in širino razlagal z monoftongizacijo iz starejših diftongov *eĭ* in *ou*, tako da je bilo podrobno zavračanje prve razlage po I. Mahnken³ nepotrebno.⁴

¹ Glej F. Ramovš, *Historična gramatika VII, Dialekti*, str. 156—159.

² Glej T. Logar, *Dialektološke študije III, Karakteristika in klasifikacija gornjesavinjskih govorov*, SR 5-7, 1954, str. 155—162.

³ Glej I. Mahnken, *Zur mundartlichen Differenzierung des Vokalsystems im Slowenischen*, *Die Welt der Slaven X*, 1965, str. 359—360.

⁴ Prim. Rigler, *Slovenski vokalizem v tuji obdelavi*, SR 15, 1967, str. 300.

Vendar smo imeli že pred Ramovšem opis gornjesavinjskih govorov, in sicer v Tominškovi razpravi Narečje v Bočni in njega sklanjatev.⁵ Tu imamo že podatke o vokalnih kvalitetah za stalno dolgi *ě* in cirkumflektirani *o*, prav tako se iz gradiva jasno vidi, da imajo v tem govoru različne reflekse za stalno dolgi in za staroakutirani *ě* — da se je torej kratki akut pozno podaljšal. Skratka v tem delu dobimo med drugim tudi skoraj vse podatke, ki jih navaja Logar (seveda brez teritorialne omejitve), ter vse, ki bi bili potrebni Ramovšu, da bi bil lahko pravilno ocenil značilnosti gornjesavinjskih govorov.

Ramovš je Tominškov članek pri pisanju Dialektov uporabljal. Sam ga navaja v bibliografiji in vse primere, ki jih navaja za Bočno, najdemo pri Tominšku. Presenetljivo pa je, da je Ramovš uporabil iz Tominška samo primere, v katerih je staroakutirani *ě* (Tominškovo oznako *ʔě* je spremenil v *iə*), ni pa upošteval številnejših primerov s stalno dolgim *ě*, ki ima drugačen refleks — po Tominškovem opisovanju diakritičnih znakov⁶ bi sklepali, da gre tu za *e* srednje kvalitete.

Neka stvar pa se v Tominškovem in Logarjevem opisu le razlikuje. Iz Logarjevega opisa bi sklepali, da je v gornji savinjsčini palatalizacija v ponaglasnih zlogih splošno in dosledno razvita, Tominšek pa je sploh ne omenja.

Vzrok je v tem, da palataliziranost soglasnikov tudi v savinjsčini — kot tudi drugod v slovenščini, kjer jo poznajo⁷ — večinoma ni posebno izrazita, včasih jo najdemo samo pri nekaterih informatorjih, pogostokrat le fakultativno. Tominšek je ni opazil predvsem tudi zaradi tega, ker v govoru Bočne (skleпам po Tominškovem gradivu) nima oz. vsaj v Tominškovem času ni imela fonološke vrednosti, ampak je oz. je bila le fonetičen pojav, vezan na določen položaj. Pri Tominšku se samoglasniki namreč ne reducirajo do popolne onemitve in tudi *i* se ne reducira do nevtralnega polglasnika, ampak ima še *i*-jevsko barvo, prav tako se skupina *-iy* ne asimilira v *-u*, ampak ostane kot *-iy*. Za fonologizacijo palataliziranih soglasnikov torej ni možnosti. Medtem pa Logar navaja za gornjesavinjsko palatalizacijo primere, kot npr. *nasmětu* 'nasmetil', *těrp'o* 'trpel', po katerih vidimo, da gre tam za fonološko palataliziranost, ker palatalizirani soglasniki nastopajo tudi pred zadnjimi samoglasniki, ki so nastali po asimilaciji prednjega samoglasnika in *u* (primer *něs'u*,

⁵ Ponatis iz Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg, 1902/1903, str. 1—27.

⁶ L. c. str. 7.

⁷ Prim. Rigler, Južnonotranjski govori, Ljubljana 1965, str. 136, in Fonološka problematika slovenskega črnovrškega dialekta, ZFL 9, Novi Sad 1966, str. 99—102.

kjer bi sicer ne pričakovali palataliziranega soglasnika, je lahko razložljiv z analogijo, kot podobni primeri z *-y* v notranjščini).⁸ Pri Tominšku torej ni šlo za tako fonološko palataliziranost, kot je opisana pri Logarju, a nefonološka palataliziranost je, kadar ni kolikor toliko izrazita, težje opazna in lažje zanemarljiva. Govor Luč, ki sem ga podrobneje zapisoval, je, kar se redukcij tiče, nekje sredi med Tominškovim in Logarjevim tipom, palataliziranost je zelo nestabilna in v nefonoloških položajih težko opazna (vsaj pri večini informatorjev), strukturalno pa je seveda to tak tip kot Logarjev. Po drugi strani pa sem v neposredni bližini Gornjega Grada pri enem informatorju (starejšem) slišal zelo izrazit tip govora, kakršnega opisuje Logar (Logar pri navajanju gradiva ne pove točno, na kateri kraj se posamezno gradivo nanaša, čeprav lokalne razlike vsekakor obstajajo).

Na splošno so gornjesavinjski govori precej neenotni. Variantnosti sem tod zasledil toliko, kot le še malo kje. V istem kraju, celo pri istih informatorjih slišimo enkrat tako, drugič drugače. Razpon v realizaciji posameznih fonemov je zelo velik. Že Tominšek je imel z zapisovanjem težave. Opisal je v glavnem le sklanjatev. Sam pravi:⁹ »Redno bi bilo, da bi začel z glasovjem, ali podal bi snov nedostatno, ker še v nekaterih točkah nisem prav na jasnem. Vsled tega se razteza nekaj nesigurnosti tudi nad skladnjo /.../ ali tiče se le kake nedoslednosti v pisavi debel /.../«

Ker imamo doslej podatke samo za posamezne reflekse v gornji savinjščini in ne za celoten glasovni sestav, bi tu navedel nekaj več podatkov za Luče (v narečnem izgovoru *lûče*, kar bi bilo poknjženo pravzaprav Ljuče).

Govor pozna naslednji samoglasniški sistem:

Dolgi samoglasniki		Kratki samoglasniki	
i	u		u
iɛ	uo	ɨ ɟ ɔ]	ɔ o
e	o	e	a
iɛ	uo		
a			

Pri dolgih samoglasnikih *i* in *u* nista nikoli izrazito dolga, izgovarjata pa se lahko tudi skrajšano, večinoma fakultativno, čeprav v nekaterih položajih (zlasti pred zaporniki) pogosteje kot v drugih. Vendar bi ju bilo težko vključiti kar med kratke samoglasnike.

⁸ Glej Rigler, Notranjski nepoudarjeni *y* in razvoj *u*-ja v slovenščini, SR 11, 1958, str. 212–213.

Pri kratkih samoglasnikih se *i* zlasti v naglašanih zlogih lahko izgovarja bolj široko (kot *e*), povsod pa lahko tudi čisto polglasniško, tako da fakultativno lahko sovпада z *ə*.

Značilna gornjesavinjska refleksa sta *ê* in *ô*, ki sta nekako srednje kvalitete, vendar se bolj nagibata proti širini kot ožini.

ê je refleks za stalno dolgi *ě* in za cirkumflektirani *e*. Nekaj primerov: *besêda, cêpc, grêx, xlêbâc, krês, mlêkâ, rêka, sêнца, strêla, zvêzda, žlêp, lêp, cêpi, rêže, sêka, drêvi, létas; báčêla, jesên, lét, pêč, pepêu, pèrêsce, vesêu, načêsar, šêst, lenên* 'lanen', *lesên, lančên, usêna* 'ovsena'.⁹

ô pa je refleks za cirkumflektirani in zgodaj podaljšani novoakutirani *o*: *bôk, dôm, drôp, gôt, môst, nôs, nôxt, plôt, pôl* 'znoj', *rôk, srôta, vôs, zvôn, bôs, stô, snôč, gdô*. Enak refleks je tudi iz nosnika *o*, in sicer ne glede na to ali je stalno dolgi ali staroakutirani v predzadnjem zlogu: *gôbâc, klôp, kôsc* 'kosec, košček', *kôt, môš, sôt, želôc* 'želodec', *gôst, kôpat se, mânôla* 'minolo, minilo', *gôba, tôča*.

ê in *ô* pa nastopata tudi za nekdanji skupini *e + i* (iz dolgega ali kratkega *e + i* in kratkega *a + i*) ter *o + u* (iz dolgega ali kratkega *o + u* in kratkega *a + u*). Prim.: *jê* 'jej (velelnik od jesti)', *štête* 'štejte', *dê* 'daj', *krê* 'kraj', *ukrê* 'v kraj, proč', *zdê* 'zdaj', *cêt* 'cajt, čas', *mêxân* 'majhen' (zaradi skrajšanja diftonga); *ôca* 'ovca', *garmôje, klasôje, jâ-gônâ* 'jugovno', *ôn* 'oven' (po stranskih sklonih), *ôs* 'oves', *udôc* 'vdovec', *fôčk* 'folček, žepni nož', *stô* 'stol', *vô* 'vol', *sô* 'sol', *mânô* 'minol, minil', *pô* 'pol', *zdrô* 'zdrav', *rônâ* 'ravno', *mrôle* 'mravlja' in seveda tudi iz *ou* za zlogotvorni *l*: *bôxa, čôn, pôš, vôk, vônâ, žôč, dôk, pôn, tôst, kône, môze, tôče*.

Ti primeri monoftongizacije skupin *e + i* in *o + u* nam dokazujejo, da so tudi refleksi za *ě* in dolgi *o* ter *o* lahko nastali iz diftongov. Seveda nam dokazujejo le to, da v dialektu obstaja težnja k monoftongizaciji, ni pa zaradi tega še mogoče popolnoma zanesljivo sklepati, da so diftongi za *ě* in *o* nekoč zares obstajali. Določene pomisleke v tej smeri nam lahko vzbudi Tominškov opis. Tominšek ima namreč za cirkumflektirani *o*, za *o* in za stalno dolgi *ě* monoftonge, medtem ko ima za zlogotvorni *l* diftong: *dôug, sôza* (str. 10); prav tako ima primere kot *ôyn* 'oven' (12). To bi lahko kazalo, da so omenjene monoftongizacije mlade, iz zadnjih desetletij, in da so morali ob prehodu *l* v *u* okrog konca 16. stol. — torej dobra tri stoletja prej — eksistirati za *ě* in *ô* monoftongi. S tem seveda odpade vsaka dokazilna moč monoftongičnega refleksa za *l* za sekundarnost monoftongičnih refleksov za *ě* in *ô*.

⁹ O snovni priponi *-en* glej Rígler, Glasovna podoba sufiksa *-ěno*, ZFL 7, 1964, str. 49–51.

V zvezi s tem bi opozoril na naslednje: Monoftongizacija je res mlada, vendar mislim, da je mlada tudi pri refleksih za *ě*, *ō* in *o*. Semintja se pri nekaterih ljudeh še vedno sliši kak diftong. Res da se diftong največkrat sliši za *o + u*, kjer ga lahko podpira knjižni vpliv, in razmeroma zelo redko za *ō* in *o*, kjer monoftong spet podpira še knjižni monoftong (vzporedno je pri *e*), vendar sem slišal tudi take primere kot *gōuc* 'godec' (beseda se od knjižne oblike toliko razlikuje, da je verjetno že izgubila povezavo z njo in s tem vpliv knjižnega jezika, posebno ker se v sedanjem knjižnem jeziku skoraj več ne rabi, saj označuje le nekdanjega muzikanta v kmečkem okolju), *gněizde* 'gnezda' ipd. Tudi v drugih krajih sem slišal včasih kak primer z diftongom, npr. v Gornjem Gradu od neke ženske *kōut* ipd.

Pri Tominšku moramo računati z dejstvom, da je lahko včasih še slišal kak diftongičen izgovor, a da je bil na to bolj pozoren v primerih, ko je diftong tudi v knjižnem jeziku, zanemarljivo pa je primere, ko je v knjižnem jeziku monoftong. Sam opisuje diftong takole: »V zvezi z *o* se je pred soglasnikom v nekaterih besedah *u* tako stopil ž njim, da ga skoraj ni slišati; v besedi *sónce^a* (= solnce) je sploh izginil, več odseva je še ostalo v: *po^un* (= poln), *do^ug*, še jasnejši je v *bo^uha*.«

Po vsem tem mislim, da razlik v Tominškovih zapisih ni treba jemati kot dokaz proti nekdanjim diftongičnim refleksom za vse sedanje *ě* in *ō*.

V nekaterih primerih pa ne dobimo za zgodaj dolgi *o* in *o* refleksa *ō*, ampak *ūo*. To je v primerih kot: *mūoi*, *stūoi* (velelnik od stati), *nəxcūoi* 'nocoj', *səbūoi*, *zmənūoi*, *stabūoi*. To je nastalo zato, ker je namesto nekdanjega diftonga *ou* nastopala pred istozložnim *i* položajna varianta *ō* (zaradi neizgovorljivosti *oui*),¹⁰ ki je ob podaljšanju akuta v tem govoru sovpadla z novoakutiranim *o*, ki se je tu podaljšal kot ozek, in dala z njim enak refleks. Primere kot *gnōi*, *lōi*, ki v enakem položaju izkazujejo regularni refleks, je treba verjetno razlagati kot analogične po vzorcih, ki se končujejo na drug soglasnik (*bog*, *voz* ipd.). Pri primerih z *uo* možnosti za take analogije ni. V nekaterih drugih krajih pa taka analogija lahko tudi ni prodrla (npr. *gnūoi* v Rečici).

Staroakutirani *ě* v predzadnjem zlogu je dal *īe*: *brīeža*, *cięsta*, *mīęstā*, *pięge*, *pięna*, *plięve*, *sięme*, *smrięka*, *strięxa*, *želięzā*, *dięlat*, *siękou*. Ker sta povsod na tistem štajerskem področju, kjer se je kratki akut pozno podaljšal, sovpadla *ě* in etimološki *e* v vseh položajih,¹¹ je tudi za novo-

¹⁰ Prim. še Rigler, Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu I, SR 15, 1967, str. 137 — naše oblike, ki jih tedaj še nisem poznal, potrjujejo tam domnevani razvoj.

¹¹ Glej Rigler, Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, SR 14, 1963, str. 38—39.

akutirani *e* enak refleks: *zięle, žięnįn, nięsu, pięku, siędam*. Tak refleks dobimo tudi po premiku kratkega akuta na sledeči zlog, če je bil akut sprva bolj proti začetku besede od predzadnjega zloga: *kasięla, księla* 'kiselo, kislo'.

Enak refleks *ię* je dal tudi nosnik *ę* (ki kvalitativno ne gre vzporedno z *o*): *pięst, piętak, żrebięti, grięm, pięt, diętele*. Z refleksom nosnika sovpada na širšem področju refleks podaljšanega polglasnika (cirkumfektiranega in novoakutiranega), zato imamo tudi tukaj zanj pričakovani *ię*: *dięn, lięn, mięx, pięn', vięs, balięn* 'bolan', *mlięś, uzięmem, žięn'e, fięčas* 'ta čas, tedaj'. Nekaj primerov je tudi z *a*: *čast, mąśa, ląże, ląś* 'laž' (z neregularno kračino). To je (razen deloma maše) značilnost tudi večine drugih vzhodnih govorov in ne kaže na kako tesnejšo povezanost savinjščine z gorenjščino. Primer *pąśi'ji* 'pasji' je morda nastal po pozicijskem razvoju pred *j* (prehodnem) podobno kot *żajna* 'žejna'. Nejasnega izvora je *pąśa* 'pesa'. Nejasno je tudi, kako je prišlo obratno do *mlięxa* 'malha' iz srđvn. malhe, ali gre za hiperkorekturo v mednarečni izposojenki ali kaj drugega.

Zadnji ustreznik tem refleksom je *uę*, ki pa je refleks le etimološkega *o*, in sicer novoakutiranega v predzadnjih (oz. tu navadno sploh nezadnjih) zlogih: *xuędi, luęmįm, nuęsi, uęsam, muętka* 'motika', *uętava*, razen tega pa tudi tistega *o*, ki je prišel pod naglas ob premiku kratkega akuta na sledeči zlog, če je bil akut sprva bolj proti začetku besede od predzadnjega zloga: *jaguęda, bąkuęica* 'bukovica, bukev', *kukuęica* 'kukovica, kukavica'. Kakšen refleks bi dal *ę* v takem tipu (po premiku akuta naprej), ni mogoče reči; v gradivu za to nimam primerov (prav tako nimam primerov s tako pozicijo za *ę*, *a* in *u*, vendar tam lahko zanesljivo pričakujemo reflekse *ię*, *a*, *u*).

Refleksa *ię* in *uę* se včasih že zelo približata k *ę* in *ō*.

Refleksi sekundarno naglašanih samoglasnikov so široki diftongi *ię, uę*: *čięla, čięsąn, diębla, międvet, mięja, petięlin, tięta, žięna, nięse, tiębe; kuęsc, kuęzu, nuęga, ruęsa, uęrax, smuęla, škuęrc, tuęrk, vuęda, zvuęnc, guęnię, muędras, buęgat, ruęgat*.

Za *e*-jevske in *o*-jevske vokale, ki so prišli pod naglas ob premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku besede, refleksi niso popolnoma enotni. V glavnem so enaki kot za sekundarno naglašene vokale: *nięba* 'nebo', *sriębra, črięva, drięva, sięna, tięla, tięsta, pięči* (G. sg. od *pęč*), *rięči, brięga, mięsa; kuęla, uęka, sluęva, uęči, kuęstį* (N. pl.), *smuęli* (G. sg.), *buęga, muęsta, nuęxta, nuęsa, ruęga* (vse G. sg.), tako tudi še *dvą muęża* (menda v pomenu 'priča pri poroki', v knjižnem pomenu se beseda ne rabi ali pa je nova). V posameznih primerih pa ni tak

refleks kot za sekundarno naglašene samoglasnike, ampak *ə*: *l̥əpə* 'lepo', *zəba*. Tako je še v nekaterih takih primerih, kjer bi pričakovali že prejšnje naglasne premike: *dəbeu* 'debel', *məkek* 'mehek', *təžek*, *rəsje*, *rəka* 'roka'. Zanesljive razlage za te primere z *ə* (ki jih je sploh malo) ni mogoče dati. Gre pač za pozen naglasni premik, zakaj pa je prišlo do redukcije, je težko reči. Pretežno gre za nosnike in bi v tem morda lahko videli mešanje s koroškimi govori, toda v *dəbeu* in *l̥əpə* sta *e* in *č*. Morda bo mogoče kaj reči, ko bo podrobneje poznano širše področje. Kaže, da je v različnih gornjesavinjskih govorih polglasniški refleks za *ę*, *o* v pozno naglašanih zlogih pri različnih besedah različno razširjen (prim. pri Tominšku: *m̄ž̄6*, *z̄b̄6* (15), toda *ro^ak̄6* (18); v Lučah pripovedujejo, da govorijo v Solčavi *m̄s̄ə*). Prepletanje jezikovnih pojavov med gornjo savinjščino in sosednjimi koroškimi govori je toliko močno (prim. samo razvoj naglasa), da koroški vpliv tudi v obravnavanem pojavu ne bi bil izključen. Na tem področju so morali biti močnejši vplivi, kot bi jih glede na geografsko razčlenjenost pričakovali. Tudi solčavsko kvaliteto vokalov¹² bi jaz skoraj raje povezoval s kvalitetami na področju ob zgornjem toku Meže (morda tudi naprej z obirskimi), kot pa mislil na naselitev Gorenjcev.¹²

Enake reflekse kot sekundarno naglašeni vokali dajo še *e*-jevski in razen v izglasju tudi *o*-jevski glasovi, če so bili kratki naglašeni v zadnjem zlogu (vendar za izglasni *e* nimam zapisanih takih primerov, ki bi ne mogli biti analogično vplivani po drugih oblikah): *cv̄īęk*, *skl̄īęp*, *xrīęn*, *št̄īęt*, *št̄īęu*, *ul̄īęčt*, *trīęst*, *uzīęt*, *užgīę*; *būōp*, *kūōš*, *pūōt*, *strūōp*, *krūōp*.

Nobenih posebnosti ni pri refleksih *i*, *u* in *ā*. Nastopajo tako kot ustrezni knjižni glasovi, razen tega pa še tedaj, če so prišli pod naglas po premiku akuta naprej (glej pri *īę* in *ūo*), vendar imam v gradivu le primere za *i* (za *u* in *a* lahko pričakujemo vzporeden razvoj): *jəž̄ina*, *lat̄oica*.

Od raznih položajnih razvojev pri dolgih samoglasnikih so bili že omenjeni razvoji *e*-jev in *o*-jev v zvezi z *ɨ* ali *u*; omeniti bi bilo še treba, da stalno dolgi *ě* pred *r* ne da regularnega refleksa, ampak *īę*: *zvīęr*, da dasta *i* in *u* pred istozložnim *r* včasih (vendar razmeroma redko) refleksa *īę* in *ūo*: *kr̄ęmpir* in *kr̄ępīęr*, *pastir*, *pəzd̄irje*, *t̄ūorska r̄ępa* 'turška repa, krompir', da se *īę* in *ūo* v vzglasju menjujeta z *jə* in *uə*: *īęza* in *j̄əza*, *ūōr̄ęga* in *ūə̄r̄ęga*, da se *īę* pred *j* zelo približa *i*-ju: *vīęja*, *vīja* 'veja' (toda *v̄ęja* 'listje').

¹² Glej pri Logarju, l. c. 162.

Medtem ko so se *e*-jevski in *o*-jevski glasovi pod kratkim naglasom podaljšali, pa so *i*, *u*, *a* in *ə* ostali kratki. V skladu s tem so tudi njihovi refleksi: *u* se je reducirjal in sovpadel z *ə*, *i* je dal prednji reducirani glas, ki je lahko še blizu *i*-ju, lahko pa se tudi že približuje nevtralnemu polglasniku ali fakultativno včasih tudi sovpade z *ə*. Prim.: *n'ęč*, *męš*, *nęt*, *nęt*, *dəm*, *tęc* (niso pa redke tudi že oblike *mış*, *tíč*, ki so analogične po stranskih sklonih), *kęp*, *na dně*, *ště* 'tu, tukaj', *brăt*, *mrăs*, *děš*, *pěs*. V izglasju dasta *ə* še *-o* in *-o*: *dně* in *gně* 'dno', *sě*. Enaki so tudi refleksi za tiste *i*, *u*, *a* in *ə*, ki so prišli pod naglas ob času premika naglasa v tipu *megla* ali zaradi premika izglasnega cirkumfleksa: *vęsak*, *žęvot*, *n'ęxće*, *sěxə* 'suhó', *glāva* (s poznim premikom naglasa, prim. *rěka*) poleg *glāva*, *sramășkə* 'siromaško, siromašno', *zęcne*, *lāse* (A. pl.), *męgla*, *stěza*, *těma*, *těmən*, *lęgek* 'lahek', *lęgou* 'lagal'.

Polglasnik, ki je nastopil ob *r*-u za nekdanji zlogotvorni *r* (ne glede na naglas), se je v naglašanih zlogih pri nekaterih informatorjih razvil v *a*, pri nekaterih pa ostal (možni pa so tudi prehodni glasovi med *ə* in *a*): *kärt*, *kärt*, *mərde* 'statve', *stěrt* 'med', *märtu*, *těrji* in *těrji* 'trije', *pərvi*, *pərvi*, *ěrš*, *ěrš*.

Razni asimilacijski pojavi so obravnavani še pri *ê* in *ô*.

V nenaglašanih zlogih (kadar ni prišlo do asimilacij) sta se *i* in *u* reducirjala podobno kot v kratkih naglašanih (v nenaglašanih zlogih refleks za *i* navadno ni toliko *e*-jevske barve, kot je lahko v naglašanih), *e* (iz *e*, *ě*, *ę*) in *a* sta praviloma ostala (le v izjemnih primerih lahko pride do redukcije), prav tako ostane *ə*, *o* (iz *o*, *o*) pa se je različno razvijal: v izglasju je dal *ə*, enako večinoma poleg redkejših variante *o* v prednaglasnih zlogih, v ponaglasnih zlogih (razen izglasja) je po akanju dal *a* ali pa ostal.

Za *i* in *u* prim.: *xįfi*, *živí*, *živím*, *žovím*, *zįdār*, *zədār*, *štəl'āk* 'štiljak, ročaj pri grabljah', *buęžįč*, *gūęnim*, *zlětvjt* 'izdletviti, izdolbsti', *sięstrij* (D. sg.), *drěvi*; *lępína*, *bęcí* 'buči', *jěžina*, *kuęžəx*, *trěbəx*, *sínə* (D. sg.).

Za izglasni *o* prim.: *liętə*, *kəlięnə*, *riębrə*. *měxnə* 'majhno' (toda *jūtər*, *lęp jūtər*, mn. *lępí jūtří*); za ponaglasnega prim.: *uętrak*, *prăprat*, *kókal*, *ămpas* 'Amboss, nakovaló', *vęsak*. V ponaglasnih zlogih je *o* v nekaterih primerih tudi ohranjen: *klāvos*, *răspot*, *tuępor*, *žięlot*, *žęvot*; razen tega nastopa kot redkejša fakultativna varianta poleg *a* pred raznozložnim *v*: *jālova* poleg *jālava*, *xrăstova* poleg *xrăstava*. V večini primerov bi bil lahko analogičen, in sicer po drugih sklonih, kjer je naglašen, ali po oblikah s položajem pred istozložnim *v*. Do teh analogij bi lahko prišlo, ker je *o* nastal v takem položaju tudi po asimilacijah z *u* (glej dalje). V pri-

merih kot *fritof* 'Friedhof, pokopališče' bi šlo lahko za mlajše izposojenke. Vendar primeri kot *lākota* kažejo, da gre vsaj v nekaterih primerih tudi za izostanek akanja, podobno kot tudi v nekaterih drugih dialektih s ponaglasnim akanjem. V adverbu *lētəs* imajo *ə* za ponaglasni *o*. Tu bi šlo lahko za vpliv samostalnika *liētə* in morda še bolj prislova *duōns* 'danes' (v času, ko se je še izgovarjal s polglasnikom pred *s*).

Pojavlja pa se *o* za *o* tudi v prednaglasnih zlogih, in sicer kot redkejša fakultativna varianta poleg *ə* (oz. v vzglasju *u*) zlasti še v predlogih in predponah: *bāliēn*, *drəptīne*, *gəlōp*, *golōp*, *gosjāk*, *kābilca*, *kəpīta*, *kəprīva*, *kərāk*, *kərenīne*, *kəsīy*, *pokōsīy*, *kəštā* 'košta, stane', *kəzār*, *kozār*, *lənčār*, *lənčēn*, *molītu*, *pəčāsə*, *počāsə*, *podvolōl'ek* 'Podvolovljek (k. i.)', *pokəpā* 'pokoplje', *pələvīca*, *polīēgn'u*, *pəzāp'* 'pozabi', *səsīēt* 'sosed', *tomažīn* (h. i.) itd. Tu je težko reči, ali gre za dve razvojni fazi v dialektu ali pa morda že za knjižni vpliv. Vendar bi oblika *popīr*, kjer je v knjižni obliki *a*, ne kazala v to smer.

V nekaterih primerih dobimo v prednaglasnih zlogih za *o* tudi refleks *a*. Tu gre za razvoj akanja pred razvojem *o* v *ə*. Primeri se precej ujemajo s primeri izjemnega akanja v drugih dialektih. Prim.: *damō* 'domov', *karūza*, *parēslə* 'povreslo', *glabūčən* 'golobučen, plešast', *katūra* se 'kotura se, toči se', *glabuōk* poleg *gləbuōk* in *gləbuōk*, *klabāsa* poleg običajnejšega *kləbāsa*. Tak *a* je lahko prišel ob poznem naglasnem premiku tudi pod naglas: *klāvos* poleg *klūōvos* in *klūōvas* 'kolovoz', *klānčič* 'klobčič'.¹³

Razni asimilacijski pojavi v nenaglašanih zlogih so dali še naslednje rezultate:

Istozložni *aj* je dal *e*; v izglasju (in kjer lahko izglasje analogično vpliva tudi v internih zlogih) le fakultativno poleg *ej*: *učīere*, *šīve* poleg *šīvej*.

Za istozložni *ou* in *au* dobimo *o*; v izglasju (in kjer lahko izglasje analogično vpliva tudi v internih zlogih) le fakultativno poleg *ou* (*o^h*) in za *au* redkeje tudi *au*: *bronīca* 'borovnica', *posōt* 'povsod', *lāstoka*, *fūogloš* 'foglovž, ptičja kletka', *brāto* poleg *brātoy*, *mrolīše* 'mrvljšiče', *dīēlo* poleg *dīēloy*, *šīpo* 'ščipal', *līzoj*, *līzaj*, *žīlaj* 'žilav'.

Istozložni *əy* je dal *u*: *cīerku*, *mārtu* 'mrtev', *tūōpu*, *cūōdu* 'cvetel', *jēdu*, *nīesu*, *pīeku*, *trīesu*. Tako tudi *y* za *r*: *čāru*, *ubāru*. Fakultativno in razmeroma redko da *u* tudi skupina *iy*, ki je pogosteje ohranjena kot *ju*: *mlāt'u*, *mlātīy*, *uzdīgn'u*, *bēlīy*, *polīēgn'ju*, *polīēgn'u*, *nuōs'ju*, *zgūbīy*. Razen tega je dala *u* tudi končnica *-ov* v rodilniku množine moških sa-

¹³ Prim. pri Pleteršniku pod *klonč*.

mostalnikov: *sīnu*, *sasiēdu*, *žrebiētu* (nevtri imajo v mn. navadno ženske končnice, le soglasniške osnove navadno moške), *zəbu* 'zob'.

Skupina *e_u* je pretežno ohranjena: *zibe_u*, *zābe_u*, *nāste_u*, *živ'e_u* 'živel', vendar imam zapisano tudi *dəbu* poleg *dəbe_u* 'debel', *kəso_u* 'kisel' fem. *kəšiēla*; glagol videti pa ima navadno oblike po IV. vrsti *vidij_u*, prav redko *vide_u* (tudi v nedoločniku *vidət* proti *živ'et* in v fem. obliki deležnika *vidla*).

Vzglasni *o* je verjetno zaradi asimilacije s protezo dal *u*, ki ostane tudi v prefigurirani obliki, a variantno kot pri *ə* tudi tu nastopa *o*: *ubā*, *ubrōč*, *ukrōgla*, *utklīēne*, *uzdravī*, *utspuōt urā_u*, *zurā_u*, *ud učīēta*, *od očiēta*, *oblēče*, *odrēže*. Isti razvoj je tudi pri vzglasnem *u*: *ušēse*, *učim*, *umrēt*. Pri vzglasnem *i* ni enotnosti: *jəgrām*, *imīēna*.

Značilen pojav v Lučah je še preglas za palatalnimi soglasniki (č, ž, š, j, l, n'). V položaju za njimi ima a varianto *ā*, ki pri posameznih ljudeh lahko prehaja v *e* ali *a*. Prim.: *svēčā*, *sriēčā*, *pūžā* 'punčka, lutka', *kuōšā* (G. sg.), *poslušā*, *uprāšā*, *večīerjā*, *skrin'ā*, *mriēže*, *gōše* 'gošča', *xīše*, *obūje* 'obuja, obutev', *āntvel'e*, *grūōble*, *štūōrkle*, *ūōle*, *ūōl'e*, *pəzābl'e*, *lāje_u*, *lūkn'e*, *svīn'e*, *kuōn'e* (G. sg.), *žūža* 'pikapolonica', *gōša* 'gošča', *briēja*, *kōdel'a*, *strēl'a* (3. sg.), *kūxn'a*. Za palatalnimi soglasniki se preglasa tudi *ə* različnega izvora v *j*: *lūkn'j* 'luknjo', *obūj_j* 'obujo, obutev', *pondēlik*, *nūōsj_j* 'nosijo', *nūōž_j* 'nožu', *kl'uč_j*, *na pōl'ə* in *pōl'j*.

Enako kot *a* za palatalnimi soglasniki se obnaša *e* v položaju za *r*, le da se tu *ā* bolj redko sliši, navaden je *a*, kadar je občuten kot morfem, je dokaj pogosten tudi *e*: *krasnīca*, *radōje* 'redovje pri košnji', *rapīše* (iz repišče) 'krompirišče', *uratiēnā*, *uramīēna* (G. sg.), *pradān* 'predan, prodan', *uōprax*, *siēstra* (G. sg., N. A. pl.) poleg *siēstre*, *rezāunca* 'priprava s katero so najprej posebej narezali brazde, ko so orali z (lesenim) ralom; zdaj opravi to pri železnem plugu črtalo', *predīca*, *žrebiēt_j*.

Od drobnosti bi bilo dobro omeniti naslednje: v pridevniški priponi *-ək* je navadno *e* namesto *ə*: *tən'ek*, *tənək*, *slādek*, *slādək*, *mākek*, *mōk'ek*, *lāgek* (redko lahko prodre ta pripona celo k *vēšek* poleg navadnega *vēšak* ali tudi *vēšok*; fem. je *vīsuōka*); *-j* v orodniku ednine ženske sklanjatve je verjetno iz *o* + *j*:¹⁴ *skrāvi* (ker je nato izenačen or. z mest. pri a-jevski sklanjatvi, se to zgodi še pri i-jevski in fakultativno celo pri o-jevski: *skuōst_j*, *zbrātə*); vokalizem v sklonskih končnicah samostalnikov daj. in mest. mn. (pa tudi or. ed. o-jevske sklanjatve, kolikor ni izenačen z mest.) je precej nestabilen, in sicer je v daj. mn. navadno

¹⁴ Fakultativno se *j* pojavlja tudi v daj. in or. dvojine: *dbēmaj* *siēstramaj*, *sīnəmaj* (pri samostalniku so v daj. in or. dvojine pogoste tudi že množinske končnice).

-am: *rākam*, *golóbam*, *krāvam* (v nadaljnjem razvoju z izpadom *ə* in vokalizacijo *ɔ*-ja lahko tudi *krāum*), *svīn'am* (tako tudi or. ed. *zmiġsəm*), v mest. mn. je navaden -ex: *rāk'ex*, *rākex*, *nūġgex*, *sīnex*, redko pa se lahko dobijo tudi končnice -ax ter -am, -ax. Namesto nenaglašene pripone -ar je običajnejši -er: *mīner*, *šōšter*, *buġbner* 'Wagner, kolar', *dūġxter*, *trāxter*, *šolar*, *zīxter*. V izjemnih primerih pride do močnejših redukcij, zlasti ob zvočnikih: *mračnik* in *mərčnik* 'netopir', *plāman* (morda še naslonitev na primere kot *kāman*), *rəšjētə*.

V lahko izgovorljivih soglasniških sklopih polglasnik lahko izpade, včasih redno, npr.: *srōta*, *mūġtka* 'motika', *krāuca*, *cōpərncə*, *mlātma* 'mlatimo', *nūošla* 'nosila', *dūġns* 'danes' itd., pogosto pa le fakultativno: *ksiēlə* in *kəsiēlə* 'kiselo, kisló', *pəstīm* in *pstīm*, *pōpək* in *pōpk*, *pēsək* in *pēsək* ipd. Opozoriti je treba predvsem na to, da v našem govoru izpada tudi tisti *ə*, ki je nastal iz *o*: *kərītə* in *krītə*, *gōvəri* in redkeje *gəvəri*. Ob zvočnikih pa se pojavlja namesto reduciranega glasu za zvočnikom navadno *ə* pred zvočnikom (izvzeto je skoraj redno izglasje in vzglasje): *dəržina* 'družina', *dərbēna kləbāsa* 'drobena klobasa, krvavica', *kəlbāsa*, *pərniəsə*, pod naglasom pa *pəršu* in *prəšu* 'prišel' (toda *gərlə*, *duġbrə*, *pəršlə* 'prišlo', vendar *xītər* 'hitro', *ləsjək*, *ləpīna*, *rəmen*).¹⁵

V konzonantizmu so posebnost palatalizirani soglasniki. Ti so lahko zelo različno izgovorjeni: njihova palataliziranost je lahko dobro slišna,

¹⁵ Glede na izvajanja pri obravnavi samoglasnikov vidimo, da gornjesavinjski vokalizem lahko izvajamo iz osnovnega severnoštajerskega sistema, kot sem ga nastavljal v Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu (SR 14, 1963, str. 45). Pri tam navedenem osnovnem sistemu je pri navajanju izvora treba (glede na nova odkritja v zvezi z razvojem kratkega akuta — gl. delo iz opombe 16) dodati, da so dolgi *i*, *u*, *ɛ*, *o*, *a* (za *e* in *o* ne poznam primerov) nastali tudi v primerih (ki so sicer razmeroma redki), ko je bil kratki akut premaknjen na naslednji zlog, če ta ni bil zadnji — seveda le na tistem področju, ki ta premik pozna. V tem osnovnem severnoštajerskem sistemu je nato prišlo pri dolgih samoglasnikih do sovpadanja *ɛ* in *e*, *o* se je diftongiral v *ou* in sovpadel s prejšnjim *ou*, *u* (dolgi in kratki) se ni razvijal proti *ü*, ampak proti *u*, pri kratkih pa so sovpadli *ɛ* in *e* ter *o* in *o*. Tako je nastal prvotni gornjesavinjski sistem, ki je imel naslednje

dolge samoglasnike

i	u
ɛ	o
ej	ou
a	

kratke samoglasnike

i	u
ɛ	o
e	o
a	

V tem sistemu sta se pri dolgih samoglasnikih *ɛ* in *o* diftongirala v *iə* in *uo*, *ej* in *ou* pa monoftongizirala; pri kratkih pa sta *e* in *o*, ki sta prišla pod naglas ob sekundarnem naglasnem premiku in ob premiku izglasnega cirkumfleksa za zlog proti začetku, prešla v dolgi vokalizem in se diftongirala v *iə*, *uo*; nato so kratke samoglasnike zajele še redukcije *u* > *ə*, *i* > *ɨ* [*ɛ ə*], *o* > *ə/o* (in v posameznih primerih popolna redukcija) ter pozicijski razvoji kot preglas, izglasni -*o* > -*ə*, razne asimilacije (*iə*, *əu* > *u*, *aj*, *ej* > *e*, *au*, *ou* > *o*) ipd. S tem pa že pridemo do na začetku navedenega sedanjega fonološkega sistema.

pri k' , g' x' včasih skoraj kot kj , gj , xj , drugič pa se lahko tako rekoč popolnoma izgubi. Zlasti pred prednjimi samoglasniki, kjer je položajno pogojena in torej redundantna, je le včasih opazna, zato v gradivu večkrat ni označena. Večkrat pa se jo opazi v položajih, kjer je fonologizirana, to je v izglasju pri redkih primerih popolne redukcije končnega samoglasnika, npr. *mât'* 'mati' proti *tât*, in še najbolj pred *u*, ki je nastal po asimilaciji iz *iu*, npr. *mlât'u* 'mlatil' proti *brâtu* 'bratov'. Zaradi teh fonologizacij ima govor naslednji soglasniški sistem:

Zvočniki				Nezvočniki					
v	v'		j	p	p'	t	t'	k	k'
		l	l'	b	b'	d	d'	g	g'
		r				c	(c')	č	
m	m'	n	n'			f (f')	s	s'	š x x'
						z	z'	ž	

c' in f' sta v oklepaju zato, ker v gradivu zanju nimam primerov.

Distribucija navedenih soglasnikov je deloma omejena. Palatalizirani soglasniki — razen l' in n' , ki sta tudi naslednika nekdanjih palatalnih l in n — nastopajo samo v ponaglasnih zlogih in v naglašeni predrefleksom za kratki *i*. V tem položaju so namreč nastali pred prednjimi samoglasniki, ki so pozneje lahko reducirani ali asimilirani z *u*. Dalje zveneči nezvočniki ne nastopajo v izglasju (izjema so pravi predlogi), ampak imajo tam svoje nezveneče pare: *mrâsje* 'mraz je'. Nezvočniki se po zvenečnosti tudi asimilirajo na sledeče nezvočnike in pavzo, prav tako nimam zapisanih primerov, da bi palatalizirani nezvočnik stal pred nepalataliziranim nezvočnikom.

Navedeni soglasniški fonemi imajo v določenih položajih svoje variante. v , ki že sam ni izrazit labiodental, ampak je neizrazito izgovorjen in se močno približuje *w*-ju zlasti pred zadnjimi (posebno še pred ∂), deloma pa tudi pred prednjimi samoglasniki, ima ne pred samoglasnikom varianto u , ki se lahko, kadar ni za samoglasnikom, premenjuje z *u*: *vîna*, *zdrâuje*, *usâk*. Ker v' nastopa v gradivu le pred samoglasniki, ni mogoče reči, kako bi se obnašal v primeru popolne redukcije samoglasnika za njim (ko bi prišel v položaj, kjer ima /v/ varianto [u]). Druge variante so običajne: η pred velari za *n* in ξ ne pred samoglasnikom za *j*, ki pa že sam ni izrazito spirantičen.

Glede izvora soglasnikov ni razen že obravnavanih palataliziranih soglasnikov nobenih posebnosti. Govor spada v večinsko skupino slovenskih dialektov, kjer so *l* razvili v *u*, če ni bil pred samoglasnikom ali *j* in

kjer so *t'* razvili v č. Raznih posebnih soglasniških razvojev ni veliko. Omeniti je treba le še nekaj stvari: Govor pozna prehod šč v š: *šet* 'ščet, krtača', *kûšer*, *kašise*, *lêšje* 'leščje, leska' (toda *priêšč* 'prašič' z novejšo skupino nastalo po redukciji). — Skupina *vi* je v ponaglasnih zlogih, če je ni vzdrževala analogija, dala *j*: *kukûojca* 'kukovica, kukavica', *bazûojne* 'bezgovinje, bezeg', *bakûojca* 'bukovica, bukev', (toda *pârvi*, *krâuca*). — Skupina *tj* je v primerih, ko ni bila analogično vzdrževana, dala *k*: *kêdan*, *triêki* 'tretji'. — *k* in *g* preideta pred *t* in *k* v pripornik *x*, ki pa analogično v položaj pred samoglasnik tu še ne prodira: *nôxt*, *lâxt*, *mâxka* toda *mâkek*, *lâxka* toda *lâgek*. — Skupina *dn* rada prehaja v *gn*: *gnâr*, *gnâ* poleg redkejšega *dnâ*, vendar *dnêvi*, *pôdne*; vzporedno prim. *gliêsni*, toda *dlân*, *dlâka* ipd. ter *lêtva* 'dletvo, dleto'. — Skupina *tl*, *dl* v opisnem deležniku je ohranjena, le *t* je analogično zamenjan z *d*: *pâdu*, *pâdla*, *pomiêdu*, *pomiêdla*, *pljêdu*, *jêdu*, *jêdla*, *jêdli*, *cûodu* 'cvetel'. Za prodiranje *d* v druge oblike prim.: *pomiêdem*, *snêk mjêde*, vendar *xîša* je *zametjêna*; dalje prim. še *mîedanca* 'hlebček za kvašenje, ki so ga napravili na binkoštno soboto zjutraj z vodo, ki je morala biti zajeta iz treh studencev pred sončnim vzhodom'. — Tudi skupina *čre*, *žre* je ohranjena: *črêšn'e*, *črijêva*, *žrijêbe*, *žrijêbal*.

Naj omenim še glavne naglasne posebnosti tega govora, ki zdaj ne pozna več tonemskega naglaševanja.

Poleg običajnih slovenskih naglasnih premikov starega cirkumfleksa za zlog proti koncu, kratkega končnega naglasa na prednaglasno dolžino, kratkega končnega naglasa na *e* in *o* v predzadnjem zlogu, je tu izveden kot v večini štajerskih in primorskih govorov tudi premik kratkega končnega naglasa na *a* v predzadnjem zlogu (in tudi na *i*, *u*, *a*, če v posameznih primerih prvi premik ni bil izvršen). Govor spada v tisto področje slovenskih dialektov, ki so stari skrajšani akut pozno podaljšali, in sicer samo v predzadnjih zlogih.¹⁶ Govor pa je izvedel tudi dva bolj specialna naglasna premika, ki ga vežeta na koroške in deloma pohorske govore. Prvi je premik kratkega akuta na sledeči zlog (ki se je podaljšal), če ta ni bil zadnji (*jagûoda*, *bakûojca*).¹⁶ Drugi tak premik pa je premik izglasnega (samo z izglasnega samoglasnika) cirkumfleksa za zlog proti začetku besede oz. praktično je to vedno na prvi zlog (*kyôla*). Omeniti je treba še podaljšanje kratkih naglašanih *e*-jevskih in *o*-jevskih (neizglasnih) vokalov. Gradivo za vse te premike je mogoče najti pri obravnavi vokalizma.

¹⁶ Glej Rigler, K problematiki daljšanja starega akuta, SR 25, 1977, kongresna številka, str. 83–99.

Za prikaz naglasnih podrobnosti, kot so razširjanje slovenskega novega cirkumfleksa, kar je seveda sedaj izkazano le v vokalnih refleksih (npr. v opisnih deležnikih tipa *dělala* in nato še v množini *dělali* oz. obratno *vičtar*, *cīgəl*, *pīesəm*, kjer je zmagala v nasprotju z osrednjimi dialekti nemetatonirana oblika iz stranskih sklonov, ipd.) ali premik novega cirkumfleksa proti začetku (tip *mūotka*, *ūotava*, *nūosla* 'nosila' ipd.) bi pa bila potrebna monografska obdelava.

РЕЗЮМЕ

Уже у Томиншека (1903) мы находим все основные данные, дающие возможность правильно классифицировать верхнесавинские говоры. Рамовш в «Дialectах» (1935) эти говоры охарактеризовал ошибочно, так как он использовал только часть данных Томиншека, не учитывая в первую очередь тех, которые указывали на возможность различной интерпретации староакутированного и постоянно долгого «ѣ». Позднее Логар (1954) вновь обратил внимание на особенности верхнесавинских говоров, определил их территориальные границы, а также обнаружил палатализованные консонанты, не упоминавшиеся Тominшеком. Ввиду того, что до сих пор ещё не было предпринято попытки полного описания фонетической системы этих говоров, в нашей статье мы пытаемся описать особенности верхнесавинских говоров более подробно на материале говоров из области Луче: продемонстрирован фонетический состав, выяснено происхождение отдельных рефлексов (частично в хронологическом аспекте), их дистрибуция и позиционные варианты.

UDK 886.5 Murn 7 Knjigotržec .06

Drago Sega

SAZU, Ljubljana

MURNOVO PRIČEVANJE O PESNIŠKEM POKLICU IN USTVARJANJU

Murnova zgodnja pesnitev *Knjigotržec in poet* (1898) je izraz pesnikovega poudarjenega, programatičnega subjektivizma, ki je, oprt na romantično idejno izročilo, pred koncem stoletja napovedal nov premik v razvoju slovenske poezije; hkrati je pesnikova samoizpoved o psihološkem procesu, ki spremlja nastanek pesmi, in avtentično pričevanje, relevantno tako za psihologijo pesniškega ustvarjanja kot za teorijo pesniškega dela.

Murn's early poem *Knjigotržec in poet* (The Bookseller and the Poet) (1898) is an expression of the poet's strong, pragmatic subjectivism, which — relying on the traditional romantic ideas — announced towards the end of the century a new quality in the development of the Slovene poetry; at the same time, as the poet's own account of the psychological process involved in the creation of the poem it is relevant both for the psychology of the poet's creativity and for the theory of poetic production.

Svoj literarni nazor je Josip Murn, tako kot pritiče pesniku, izrazil predvsem na posreden način, s tem da ga je, prevedenega v jezik ustvarjalne prakse, uresničil v svojem pesniškem delu. Z njim se je — če izvzamemo nekatere prav redke pesmi z literarno tematiko — neizrecno, pa vendar dovolj določno opredelil tako do obćih dilem literarnega, še posebej pesniškega ustvarjanja kakor tudi do konkretnih, časovnih silnic, ki so se križale v njem in ga tako ali drugače usmerjale. Toda, kakor si je sleherno in tako tudi Murnovo pesniško delo sámo najbolj poklicani in v zadnji instanci edini pristojni tolmač, tako si po drugi strani skoraj ni mogoče misliti umetniškega dela, ki bi bilo zares umetniško, se pravi bogato na notranjih pomenih, pa hkrati tako zelo prosojno, razvidno in enoumno, da bi mu bila odveč dodatna svetloba, ki pada nanj iz drugotnih virov. Zlasti še, če so ti viri dovolj avtentični in merodajni. Med take pa nedvomno sodi pesnikova izrecna beseda o lastnem delu in ustvarjanju nasploh. Ta beseda kajpa nima neomejene moči in ne more preklicati, kar je ustvarjalec ustvaril, lahko pa je upoštevanja vreden kažipot in dragocena opora za boljše razumevanje njegovega dela, pa naj že to, kar smo bili iz dela samega razbrali, bodisi potrjuje bodisi ovrača, ali pa naj bo — kar je najpogosteje — le potreben korektiv ali popravek, ki kroti razlagalčevno prerazgredo domišljijo in jo ohranja v preudarnih mejah še verjetnega in objektivno možnega.

Kot je znano, ni Murn posegal v javno življenje ne z literarnimi kritikami ne s teoretičnimi razmišljanji o literaturi in nam zatorej ni

zapustil nobenega kolikor toliko sistematičnega in zaokroženega tovrstnega pričevanja o svojih pogledih na literaturo. Pač pa so se ohranile v njegovi korespondenci in deloma tudi v njegovih beležnicah razmeroma številne izjave ali zapiski, zadevajoči literaturo in probleme — največkrat lastnega — pesniškega ustvarjanja. Nastajali so kajpa docela priložnostno in nepovezano, v sprotnem dopisovanju z literarnimi vrstniki ali na robu prebranega čtiva, kot spontani, mimobežni prebliski, vendar prebliski, za katerimi je razločiti obrise samosvojega, močno intuitivnega, a obstojnega in v sebi dovolj sklenjenega nazorskega sveta.

Kar zadeva Murnov pesniški opus, smo že omenili, da so pesmi, ki obravnavajo literarno problematiko, v njem zelo redke. In še to so večinoma krajše pesmi epigramatično satiričnega značaja, ki so očitno nastale bolj mimogrede in zato nimajo kake večje problemske teže. Edina izjema v tem pogledu je tako po obsegu kot po razponu literarne problematike, ki jo obravnava, pesnitev *Knjigotržec in poet*. In prav na to pesnitev in njene literarnonazorske in -teoretske vidike se bo omejil ta prispevek.*

1.

Pesnitev *Knjigotržec in poet* je Murn objavil v almanahu *Na razstanku* (1898); po obsegu je to ena izmed najdaljših Murnovih pesmi, saj šteje nad 260 verzov, posvečena pa je v prvi vrsti problemu pesniškega poklica in razmerju med pesnikom in družbo. Aškerc je o tej razmeroma zgodnji Murnovi pesmi zapisal, da se ji pozna vpliv Lermontova, medtem ko je Murn sam v pismu Župančiču (13. 3. 1898) navedel, da se je zgledoval v nji po Puškinu, le da je pri tem šel »popolnoma v nasprotno stran«. In res bi se bil Murn lahko zgledoval tako po Lermontova pesnitvi *Žurnalist, čitatel' i pisatel'* kakor po Puškinovi *Razgovor knjigoprodavca s poetom*: vse tri pesnitve imajo namreč podobno osnovno tematiko, vse so pisane v obliki dialoga in uporabljajo celo isti verz, štiristopni akatalektični ali hiperkatalektični jamb, le s tem razločkom, da je pri Murnu ta verz nekoliko bolj prosto pojmovan; res pa je tudi, da sta si Murnova in Puškinova pesnitev, zlasti kar zadeva število nastopajočih oseb, njuno temeljno situacijsko razmerje in zunanjo karakteristiko, v veliko ožjem sorodstvu, tako da lahko govorimo že o odvisnosti v sami zamisli, kar Murnovi pesmi ni ravno

* Pričujoče besedilo temelji na referatu, ki je bil 5. oktobra 1979 prebran na simpoziju o Josipu Murnu na SAZU, in je tu objavljeno v širši, izpopolnjeni obliki.

v prid. Če pa je tako, potem seveda drugi del Murnove navedbe, ki govori o zavestnem in bistvenem odmiku od Puškinovega zgleda, ne more meriti niti na drugačno zunanjo obliko niti na drugačno temeljno zasnovo, ki naj bi se bil zanjo odločil Murn, ampak kvečjemu na drugačno, od Puškinove različno idejno osvetlitev in razrešitev tematike, ki je obema pesnitvama v osnovi skupna. Prav ta razlika pa je tista, ki nas tu zanima.

Vendar, preden spregovorimo kaj dokončnega o nji, navedimo najprej tiste idejne poudarke v pojmovanju pesniškega poklica, ki so kljub nekaterim opaznim medsebojnim razločkom enako navzoči v obeh pesnitvah. Oba, Puškin in Murn, pripisujeta v soglasju z romantičnimi pojmovanji pesniški navdih neznani oblasti, ki pesnika obvladuje in vodi. Pri Puškinu je to »nekakšen demon«, ki ga sredi samotne, deviške narave tesnobno obletava s čudežnim šepetom ter mu kot v snu narekuje gladko bežeče stihе. Pri Murnu pa je to »višja moč«, ki vlada nad pesnikom, svojim »izvoljencem«, ter ga v času navdiha obdarja s »titan-sko« silo. Oba pesnika, oziroma njuna fiktivna pesniška dvojnika, kar je v našem primeru bolj ali manj isto, z globoko skepso zavračata pesniško slavo in naklonjenost občinstva kot puhlo in prazno: Poet iz Puškinove pesnitve zato, ker ne verjame v dojemljivega bralca in ker priznava samo enemu bitju — ljubeči ženski, ki mu jo je bila usoda prežgodaj iztrgala — tisto tenkočutnost in sočutnost, ki bi bila potrebna za umevanje njegovih stihov, medtem ko Murnov Poet zavrača slavo zato, ker je »naklonjenost ljudstva« prelahka in prenestalna in tudi prenevredna, da bi se človek potegoval zanjo. Na podoben način se oba pesniška protagonista — v nasprotju s svojima knjigotrškima sobesednikoma — ogražujeta tudi od sleherne pomisli na denar, ki naj bi ga kovala iz poezije ali na račun poezije. Toda, če ostaja tu Puškin zgolj pri lakonični izjavi, da pesnik, ko proda že izgotovljeni rokopis založniku, ne prodaja s tem tudi svojega pesniškega navdiha, gre Murn veliko dlje in je tudi veliko bolj zgovoren in programatično bojevit. Ne samo da skozi usta svojega Poeta brezkompromisno odkloni tisto literaturo, ki si pridobiva slavo in denar, s tem da streže nizkemu »okusu mase«, temveč z najostrejšimi besedami obsodi tudi ta okus sam ter se s superiornim prezirom ogradi od njega:

»Kaj meni tolpa, vrišč nje mar!
Jaz črtim nizko nje naslado,
sovražim temno nje propast,
nje orgij glupih maškarado
in nje patentovano čast...«

Zaradi boljšega umevanja teh stihov bodi povedano, da Murnovega izraza »tolpa« ne gre jemati v pomenu, ki ga je ta beseda zadobila v slovenščini šele kasneje; kot mlajši ruski izposojenki ji je namreč treba v našem primeru vrniti prvotni, ruski pomen »truma, množica«. Iz konteksta je tudi razvidno, da Murn s tem ni imel v mislih kake določene socialne plasti, ampak množico kot nediferencirano, anonimno celoto. Aluzija na »nje patentovano čast« v zadnjem citiranem stihu bi kazala, da je Murn v to anonimno, vsemu duhovnemu sovražno množico vključeval tudi institucionalizirano družbo in njo morda še najpogreje.

Vendar Murnov Poet ne stoji zunaj množice samo zato, ker zaničuje njeno puhlo slavo in njen plehki okus, marveč predvsem zato, ker hoče ohraniti svojo osebno, individualno integriteto in biti zvest samemu sebi in svojemu višjemu poklicu. Od poti, ki mu je s tem določena, odstopiti »noče in ne sme«, kajti njegova identiteta je v pesmi in pesem je identična z njim. Zato je prej pripravljen sprejeti revščino in »venec trnjev okrog glave«, kot pa se izneveriti svojemu notranjemu glasu. V zavesti, da je nesporazum med pesnikom in množico večer in nespremenljiv, končuje svoj razgovor o pesniškem poklicu s tole programatično in samozavestno izjavo:

»Ne prašam, kaj komu je všeč,
jaz pojem radi sé —

Nikdar me tolpa ne umè
in moj nikdar ne mine glas!«

Vse to so seveda toni in idejni poudarki, ki bi jih v tej obliki in v tej deklarativni ostrini pri Puškinu zaman iskali. Zaman pa bi jih, kolikor lahko vem, iskali tudi v vsej slovenski poeziji, bodi v starejši, ki je nastajala pred Murnom, in prejkone tudi v novejši, ki je nastajala po njem.

Toda, če se vprašamo, od kod Murnu ti nenavadni toni, iz kakšnih idejnih osnov in iz kakšnega prepričanja izhajajo, potem nam odgovora, kot kaže, ne bo treba iskati daleč. Idejno izhodišče, ki Murnovemu Poetu v pesnitvi omogoča in narekuje superiorno, nad množico, to je nad družbo in njene naglavne hibe privzdignjeno držo ter mu veleva odmik od nje, je slej ko prej utemeljeno v prav tistem romantičnem subjektivizmu, ki ga nahajamo tudi pri Puškinu in ki smo za enega od njegovih primarnih razpoznavnih znakov že ugotovili, da je skupen obema pesnikoma: namreč vera v posebno poslanstvo pesnika kot izvoljenca neznane višje, da ne rečemo kar božanske moči. Razlika je samo v tem, da je Murn ta subjektivizem posebej izpostavil ter mu dal poudarjeno ostre in povečane konture; iztrgal ga je iz njegovega naravnega konteksta, polnega vzvalovane čustvenosti, ki je tako značilna za Puškinovo pesnitev in ki

se v nji melodično pretapljata človek in prvobitna narava, sedanost in spomin, ljubezen in resignacija, ter ga iz polzastrih prostorov pesnikovega notranjega doživljanja, kjer ima ta romantični subjektivizem svoje pravo domovanje, prestavil na odprto, deziluzionistično prizorišče širših literarnih in družbeno moralnih protislovij, ki so bila tedaj za Murna očitno posebej aktualna; ni se po Puškinovem zgledu predajal intimni čustveni samoizpovedi, kar Puškinova pesnitev kljub objektivnemu zunanjemu okviru dejansko je, tudi ni — kot njegov veliki romantični vzornik — melanholično zdvajal nad smislom in objektivnim pomenom pesniškega ustvarjanja, marveč je, kot je razvidno iz njegovega zatrdila Župančiču, čisto namerno krenil v »popolnoma nasprotno« smer, v smer bojevite, polemično in satirično podbarvane programske afirmacije pesniškega subjektivizma. S tem da je ta subjektivizem tako izrecno poudaril in izpostavil in mu dal tako izostrene, da ne rečem hipertrofirane dimenzije, pa ni menjal samo njegove zunanje oblike, ampak tudi njegovo substanco. Res, da ta njegov — lahko bi mu rekli — manifestni subjektivizem ne more utajiti svojega romantičnega idejnega porekla, vendar je hkrati s tem, ko se je odtrgal od že izčrpane romantične čustvene podlage, izgubil tudi prvotni romantični značaj ter se kot idejni postulat osamosvojil. Tako spremenjen in osamljen je bil kot nalašč ustvarjen, da odigra svojo vlogo v prelomnem času, ki je tak posebej izpostavljen in poudarjen subjektivizem potreboval, se pravi, da ob koncu stoletja stopi v boj tako s pesniškim formalizmom kot z naturalizmom in da inavgurira nastop dekadence in simbolizma.

Murnova pesnitev *Knjigotržec in poet* je potemtakem predvsem pričevanje, ki se je v njem avtentično ohranil tisti mejni trenutek v razvoju slovenske poezije, ko se je stara življenjska vsebina v nji že izčrpala, nova pa se je že napovedovala, a si še ni ustvarila lastne podobe in izraza. Kajti idejni postulat, pa naj bo še tako prodoren in za umetniški razvoj plodovit, sam po sebi še ne more pomeniti umetniške storitve: umetnost lahko postane šele takrat, ko se utelesi in zaživi kot sebi ustrezna forma. To velja v polni meri tudi za Murnovo pesnitev, ki njene oblikovno izrazne nezadostnosti ni mogoče docela pojasniti niti s sklicevanjem na njen razmeroma zgodnji nastanek niti z znanim dejstvom, da je svojo zunanjo obliko povzela po ruskih romantičnih zgledih. To oblikovno izrazno nezadostnost in umetniško šibkost, ki jo je nedvomno čutil tudi Murn, ko je po prvi objavi v almanahu *Na razstanku* ni več upošteval v nobenem od kasnejših načrtov za ureditev svojih *Pesmi in romanc*, je moč po našem mnenju zadovoljivo in do kraja obrazložiti edinole z literarnozgodovinsko in stilnorazvojno pogojenim razkorakom

med vsebino in formo, med idejo in izrazom, ki smo ga poskušali nakazati malopoprej. Če ta razkorak občutno zmanjšuje umetniško, pa s tem nikakor ne zmanjšuje pričevalne vrednosti Murnove pesnitve, vsaj ne, kar zadeva zgodovinsko in teoretsko problematiko, ki se nam ob nji odpira.

2.

Z vsem tem, kar smo doslej povedali o Murnovi pesnitvi in o idejah, ki jih izpoveduje, pa ta problematika še ni do kraja izčrpana. Dejansko smo doslej govorili le o tistem, resda najboljširnem delu pesnitve, ki je zaradi svojega diskusijskega tona, pa tudi zaradi svoje skorajda realistično opisne obarvanosti še najbolj podoben pravemu dialogu. V njem si oba sobesednika bolj ali manj spretno podajata iztočnice, križata meče svojih razhajajočih se stališč in preskušata moč svojih argumentov, kar vse omogoča Poetu, da se povzpne do tistih načelnih izjav o pesniškem poklicu, ki smo o njih že govorili. V tem pravzaprav zelo nemurnovskem dialogu, ki se mu ne manjka celo nekaj čisto cankarjanskih satiričnih ostric, pa naletimo nenadoma na odlomek, ki se zavoljo svoje stišane, intimno uglašene lirske dikcije opazno loči od vse ostale pesnitve. Da ne gre pri tem za kak bolj ali manj naključen lirski vložek, temveč za zavestno kompozicijsko potezo, ki je Murn nedvomno ni storil brez posebnega namena, govori več okoliščin. Najprej ta, da je omenjeno besedilo samostojna celota; v njem namreč Poet — na Knjigotržčevo željo — na kratko povzema, o čem bo pela njegova nova pesnitev; gre tedaj za nekakšno pesnitev v pesnitvi, samo da v zgoščeni obliki, ki ne presega dolžine običajne lirske pesmi (38 verzov). Besedilo je postavljeno skoraj točno v matematično središče pesnitve, kar zbuja vtis; da mu je avtor izbral to mesto vede in s simboličnim poudarkom. Didaskalija na čelu besedila pove, da se Poet odzove Knjigotržčevi želji »po daljšem premisleku«, kar si lahko tolmačimo kot avtorjevo opozorilo, da gre za posebno pomenljiv in domišljen tekst. In slednjič: popoln enačaj, ki ga potegne Poet med seboj in med svojo novo pesnitvijo z verzom »kar jaz sem — to je moj poem«, lahko razumemo kot pesnikov namig, da gre pri tem besedilu za samoizpoved, ki temelji na neposredni in izvirni osebni izkušnji, pri čemer uporabljam besedo »izkušnja« v njenem obojnem pomenu: kot sinonim za pesnikovo spoznanje in kot sinonim za njegovo ustvarjalno prakso.

Res je namreč, da ni mogoče odlomka, ki o njem teče beseda, brati in razumeti drugače kot izrazito Murnovo samoizpoved o lastnem pes-

niškem ustvarjanju in o vseh tistih psiholoških in moralnopsiholoških dispozicijah, iz katerih to ustvarjanje raste. Ta izpoved sicer ni vselej enako razvidna in jasna v vseh potankostih, saj vsebuje nekaj temnejših in zgolj nakazanih mest, ki jih ni mogoče zmerom do kraja razbrati in ki se o njih zdi, kakor da je pesnik namenoma hotel, naj govore s svojo nedoločnostjo, vendar je njena osnovna ideja kljub temu dovolj močno izpostavljena, da ji je mogoče zanesljivo slediti. Pesnik nam z njo odpira vpogled ne s svojo delavnico, ki je bolj dostopna očem, temveč globlje, v tisti skriti prostor svoje duševnosti, ki se v nji pesem šele spočinja in snuje in ki v njem še nenadzorovano in neobvladano delujejo vsi vzgibi in vse psihološke vzmeti, ki so vzrok in ki silijo, da pesem lahko sploh nastane. Pri tem nam pesnik v skopo nakazanih, a živih slikah popiše ves psihološki proces, ki ga pri tem doživlja. Nemogoče je seveda s suhim, racionalnim jezikom ta proces zadovoljivo in v popolnosti obnoviti, zato se bomo omejili samo na to, da bomo po vrsti in kar se da na kratko našteali njegove posamezne pojavne stopnje, kolikor jih je moč razbrati iz Murnovega pričevanja. Prva stopnja ali pravzaprav predstopnja tega procesa je stanje utrujenosti in letargičnosti, zvezane z občutkom o nesmiselnosti življenja. — V to odtujeno stanje vdvo kdaj pa kdaj trenutki izjemnega notranjega vzbujenja: znova se prebude stara, že zdavnaj izumrla čustva, oživijo dvomi in obupi in oglasijo se stare bolečine; za njihov realni izvor ne vemo, vemo le, da prihajajo iz davne preteklosti, omemba »nekdanjih malikov« v zvezi z njimi pa bi kazala, da gre za stara in izjalovljena, a očitno še vedno nepremagana upanja in hrepenenja. — Na naslednji stopnji nastopa pesnik kot toženec in kot tožnik, ki v mukah in drhte terja od neznanih sodnikov, naj mu vrnejo prejšnje nade, ter jim očita, da so mu zastrupili življenje s svojimi vabljivimi, zmotnimi obeti, ki so se v resnici sprevrgli v svoje nasprotje; z nostalgijo se spominja svojih nekdanjih občutij in »kot glorijski čistega obraza«, za katerega je gorel. — Za ugotovitvijo, da je ta čas za vselej prešel, sledi pomiritev in pesnik se spremeni v strogega pisca kronista, ki v njem »sebe sodi svet«; kot jamstvo za njegovo pravičnost sta mu pri tem za pričo bog in »neizprosna« vest; zdaj mu srce gori v višjem plamenu in v svetlejši strasti, vse se mu razkrije pred očmi, zdaj je sodnik in prerok obenem.

Že iz tega dovolj grobega in skopega povzetka je razvidno, da se Murn v svoji samoizpovedi prav tako ukvarja z vprašanji pesniškega ustvarjanja, kot se je ukvarjal z njimi že doslej, le da se jim tokrat bliža z druge strani in da jih osvetljuje iz drugega zornega kota. Vse, kar se zdaj dogaja, se ne dogaja več na odprtem, javnem prizorišču, ampak v

njem samem, v njegovi notranjosti in je tesno privezano na njegovo lastno, osebno izkušnjo. Spremenila se je tudi dikcija: ne le da se je stišala in ubrala bolj intimne tone, postala je tudi bolj murnovska in manj ohlapna, čeprav je verz ostal isti. Docela je izginil in se izgubil tudi tisti estradno privzdignjeni, deklarativni ton, ki je tako značilen za vso ostalo pesnitev. Še celo tisti zadnji verz, ki se v njem pesnik oklicuje za sodnika in preroka in bi sam zase lahko zvenel še kako deklarativno, izgubi v kontekstu pesnikovega intimnega doživljanja, katerega sestavni del je, vso svojo deklarativno barvo in postane samo še zunanji izraz pesnikovega suverena ustvarjalnega zadoščenja in samozavesti.

Toda to še ni vse: opazni so tudi nekateri globlji, substancialni premiki. Zdi se namreč, kakor da se je hkrati s spremenjenim zornim kotom spremenil tudi pesnikov pogled vsaj na nekatera vprašanja pesniškega ustvarjanja. Ne bomo se v tej zvezi podrobneje zaustavljali pri psihologiji Murnovega ustvarjanja, za katerega daje, kot smo lahko videli že iz našega povzetka, obravnavana samoizpoved veliko avtentičnega gradiva, za zdaj naj omenimo le, da je v tej samoizpovedi izgubil moment pesniškega navdiha ves božanski obstet, s katerim ga je bil pesnik v prej obravnavanem delu pesnitve tako poudarjeno obdal, nenadoma je zadobil docela naravne človeške in psihološke razsežnosti, ne da bi se zaradi tega kaj zmanjšal njegov pomen.

Še bolj zanimiva pa je za nas neka druga razlika, ki zadeva razmerje med osebnim in družbenim, med subjektivnim in objektivnim v pesniškem ustvarjanju in poklicu. Če je pesnik v svojih prejšnjih izjavah v imenu poudarjenega subjektivizma potegnil strogo ločnico med seboj in družbo ter se postavil nad njo in zunaj nje, je zdaj, ko govori o psihološkem procesu pesniškega ustvarjanja, ta popolni razkol med družbenim in osebnim dejansko premostil. Premostil ga je s pomočjo etičnega principa, ki z enako močjo zavezuje oba pola. S tem napetosti med njima ni ukinil, le da je družba zdaj navzoča v pesnikovem jazu kot del njegove zavesti in je kot ta jaz podrejena etičnemu principu, ki mu je zato v samem procesu umetniškega ustvarjanja odmerjeno posebno visoko mesto. S tem pa je zabrisal tudi razliko med subjektivnim in objektivnim kriterijem, med subjektivno in objektivno vrednostjo in pričevalnostjo pesniškega dela. O tem nam razločno govori njegova lakonična, a nadvse pomenljiva izjava: »... v meni (to je v pesniku) sebe sodi svet«. S to izjavo je pesnik predstavljen ne kot medij, kajti njegova vloga v procesu nastajanja pesniškega dela je vseskozi dejavna, ampak kot tista kristalizacijska točka, skozi katero se filtrirajo objektivni družbeni in še

posebej družbeno moralni problemi na subjektiven način in v pesnikovi sodbi, pokorni etičnemu načelu, doživljajo svojo subjektivno oceno z objektivno vrednostjo.

3.

Vsi ti razmisleki nam nedvoumno govore o tem, da je pesnik v obravnavanem odlomku globlje in veliko kompleksneje osvetlil razmerje med osebnim in splošnim, med subjektivnim in objektivnim, kot pa mu je to dopuščala prejšnja preprosta opozicija med pesnikom in družbo kot dvema ne zgolj nepomirljivima, ampak tudi med seboj strogo ločenima antipodoma. Vendar bi bilo napak, če bi nas to navedlo k preuranjenemu sklepu, da je pesnik s tem odlomkom že vseskozi prerasel in zavrgel tisti manifestni subjektivizem, h kateremu se priznava in za katerega se tako ostentativno izreka v vsej ostali pesnitvi. Ne smemo namreč pozabiti, kar smo bili mimogrede že zapazili, da imamo v naši pesnitvi dejansko opraviti z dvema dogajanjema, od katerih poteka eno na širši, družbeni, to je historično akcijski in ideološki, drugo pa na intimni, psihološko doživljajski, torej osebno izkustveni ravlini, in da zato ni nujno, da se obe dogajANJI med seboj izključujeta. Če je prvo za nas zanimivo predvsem z relativnega, zgodovinskega vidika kot avtentično pričevanje o določenem prelomnem, a zdaj že odmaknjenem trenutku v razvoju slovenske literature, potem je drugo za nas vsekakor bolj pomenljivo in tudi veliko obveznejše, saj gre za pesnikov samospoznavni akt, ki je z literarno analitičnega in teoretičnega vidika še dandanašnji ohranil vso svojo prvotno pričevalno in dokazilno vrednost.

Ohranil zato, ker nas s samim tem, ko nam odpira verodostojen vpogled v psihološki proces in v naravo pesnikovega ustvarjanja, odpira hkrati tudi vpogled v naravo njegovega pesniškega dela, saj le-to pri vsej avtonomnosti in samoobstojnosti, ki mu jo priznavamo in ki jo zadobi, brž ko se objektivira v končni formi, navsezadnje le ni nič drugega kot nasledek in tako rekoč organski končni plod prav tega procesa. To pa pomeni v našem konkretnem primeru, da so vsa tista dinamična sorazmerja med osebnim in družbenim, med subjektivnim in objektivnim pa med etičnim kot njunim korektivom, ki so po Murnovem pričevanju dejavno navzoča v psihološkem procesu pesniškega ustvarjanja, na določen način navzoča tudi v pesniškem delu kot njegovem rezultatu, prav tako kot so v njem na enak način navzoči vsi tisti vzgibi in psihološke vzmeti, ki so povzročili in izsilili njegov nastanek. Navzoči pa so ti vzgi-

bi in ta sorazmerja v pesniškem delu največkrat tako, da se ne razodevajo v njem neposredno in naravnost, ampak da so z vso svojo medsebojno konfliktnostjo in notranjo napetostjo vred ujeti v njegovo končno formo ter kot njena latentna, pridušena energija nakopičeni zlasti v njenih globljih, pomensko manj razvidnih plasteh in da, skriti za njeno večidel metaforično zastrto in emblematično površino, ponavadi skozi bolj izdajajo kot pa govore resnico o sebi in o svoji prvobitni navzočnosti.

Njihova zasidranost v nekem temeljnem, ne sicer do kraja imenovanem, a čisto realnem in za pesnika odločilnem življenjskem doživetju je v Murnovi samoizpovedi dovolj jasno in nedvoumno izkazana, zato je samo po sebi umevno, da o kakem zgolj artističnem pojmovanju pesniškega dela pri Murnu ni moč govoriti. Vendar je to še najmanj, kar lahko rečemo v tej zvezi. Dejansko moramo iti dlje, in ne da bi hoteli s tem posegati v območje psihologije kaj globlje, kot to terja naš predmet, opozoriti na očitno travmatično naravo tega doživetja. Zanj govori namreč več že na prvi pogled razpoznavnih znamenj: najprej okoliščina, da se to doživetje z neko sebi lastno vztrajnostjo spet in spet obuja v pesnikovi zavesti ter v nji vsakokrat znova zaživi z vso svojo prvotno intenziteto in močjo; nadalje dejstvo, da se hkrati obujajo ter znova zažive vsi tisti občutki in zunanji izrazi psihične pa tudi telesne muke in bolečine, ki so že od vsega začetka speti s tem doživetjem; in naposled dejstvo, da situira pesnik sam izvor tega doživetja v »davno« preteklost, se pravi nekam v svoja otroška leta, vendar očitno že v dobo svojega samozavedanja, kajti v nasprotju z neidentificiranimi, v podzavest odrinjenimi travmami, kakršne odkriva psihoanaliza, je za to doživetje značilno, da nastopa in se uveljavlja na pregledni površini pesnikove resda vzburkane, a vseskozi prisebne, jasne zavesti. Iz vsega tega pa sledi, da nam Murnova samoizpoved govori o doživetju posebne vrste ali posebne kvalitativne stopnje, ki bi ga lahko imenovali temeljno, saj je kot boleč spomin in boleče spoznanje globoko in trajno vrezano v pesnikovo duševnost in se o njem, sodeč po njegovi travmatični naravi, po pravici zdi, da raste prav iz temeljnih determinant pesnikovega eksistencialnega položaja. Temeljno pa se lahko imenuje to doživetje tudi zategadelj, ker je njegov vpliv na pesnikovo snovanje trajnejši in širši, saj se ne omejuje le na eno pesem, marveč tvori psihološko podlago in daje čustveno moralno intonacijo če že ne glavnini, pa vsaj večjemu, časih bolj časih manj znatnemu delu celotnega pesnikovega opusa. Murnova samoizpoved nam opisuje eno samo tako doživetje, s čimer pa še ni rečeno, da bi ne moglo biti v poeziji enega pesnika takih doživetij tudi več. Že pri Murnu lahko brez predhodnih analiz z gotovostjo govorimo vsaj še o enem

temeljnem doživetju, to je doživetje smrti, pa čeprav ga je, kot kaže, Murn dojemal na drugačen, manj travmatičen in bolj obvladan način. Vendar je narava temeljnih doživetij taka, da je njihovo število slej ko prej močno omejeno in da ni nujno večje niti pri pesnikih z obsežnejšimi opusi od Murnovega.

S tem ko smo na osnovi Murnovega pričevanja posebej izpostavili vlogo temeljnega doživetja kot primarne psihološke in moralno čustvene podlage pri nastajanju pesniških del, nismo seveda imeli namena zanikavati ali zmanjševati pomen drugih doživetij, ki so prav tako tvorno soudeležena pri njihovem nastanku, največkrat tako, da odločilno vplivajo na izbiro posameznega pesniškega motiva in marsikdaj tudi na njegovo konkretno idejno izpeljavo, in ki bi jih lahko imenovali drugotna, kadar so v določeni, pa čeprav prikriti notranji soigri s temeljnim doživetjem, in akcidentalna, kadar te zveze ni moč vzpostaviti; drugotna ali akcidentalna tudi takrat, kadar so biografsko izpričana, saj je ta okoliščina za njihovo tvorno funkcijo pri nastajanju pesmi brez odločilnega pomena. Namesto tega je bil naš namen le, ob Murnovem primeru opozoriti, kako doživetij ne velja preprosto enačiti med seboj, saj gre pri tem za individualna psihološka dejstva, ki se lahko zelo razlikujejo tako po globini, trajnosti in moči kakor tudi po mestu in funkciji svojega vpliva na nastanek pesniških del in so si zato vse prej kot enakovredna. In čeprav vemo, da doživetje samo na sebi še ni integralni del ustvarjalnega procesa, temveč le njegova psihološka podlaga ali predigra, je vendarle nujno, da ta pojem, ki se je bil z duhovnozgodovinsko smerjo precej široko uveljavil tudi v literarni vedi, kar se le da diferenciramo in ga opredelimo po njegovi vsakokratni dejanski funkciji, če nočemo, da bi zaradi preobilice pomenov, ki jih prekriva, ne izgubil vsakršnega pomena sploh. Osebnе izkušnje, ki nam jo s sebi lastno neposrednostjo razkriva Murn v svoji samoizpovedi, seveda ni mogoče imeti za obče veljaven model, ki bi se dal brez premisleka prenašati na vse pesnike; zelo verjetno je, da se pesniki z manj emocionalno naravo, kot je bila Murnova, odzivajo na enaka doživetja na drugačen način; eno pa je gotovo: pri vsakem pesniku se doživetja ločujejo med seboj po teži in veljavi, ki jo imajo zanj, in temu ustrezna so tudi mesta, ki si jih prisvoje v njegovi duševnosti; vrednostno nevtralnih ali indiferentnih doživetij ni, ker bi bilo to zoper njihovo naravo; najpomembnejša in hkrati najbolj vztrajna in trdoživa so tista — zlasti zgodnja — doživetja, ki temelje na najbolj usodnih determinantah pesnikove eksistence in ki se skozi razodeva pesnikovo razhajanje in razkol s svetom. Prav takšno pa je tudi doživetje, ki nam ga opisuje Murn v svoji samoizpovedi.

Morda bi se ob naši analizi, ki se zvesto drži Murnovega pričevanja in se odmika od njega le toliko, kolikor je to potrebno za njegovo boljše umevanje in osvetlitev, utegnil vzbuditi pomislek, češ da smo temu pričevanju pripisali preobvezen pomen glede na to, da ga je pesnik napisal, ko je bil šele na začetku svojega razvoja in ko se še ni niti dokopal do samosvojega pesniškega izraza. Takemu morebitnemu pomisleku ugovarja okoliščina, da pesnik ni bil dosti starejši, ko je že sklenil svoj lirski opus in da ta opus ni zaradi tega nič manj dragocen. Umira mlad, kogar ljubijo bogovi... Zato pri pesnikih Murnovega kova težko govorimo o razvoju, prej o zorenju; to pa je bilo pri Murnu izredno naglo. Res je, da je obravnavano pričevanje kljub mnogim značilnim murnovskim barvam napisano še pretežno v romantični dikciji, se pravi kot pesnikova direktna, nezastrita izpoved, vendar je to ravno s pričevalnega vidika njegova očitna prednost. Ugotovili smo že, da je Murn v svoji samoizpovedi z veliko določnostjo popisal celotni psihološki proces, ki vodi do nastanka pesmi, in to v vsem njegovem časovnem in vzročnem zaporedju — od prvotnega stanja odtujenosti, »ko se življenje glupost zdi«, do travmatičnega vdora »davnega« doživetja, ko je, še otrok, vržen iz idilično lažnega zavetja prvič zadel s celom ob nepremično, surovo resnico zunanjega sveta, pa od psihičnih muk in moralnih dvomov, tožb in samoobtožb do končnega samoobvladanja in nekakšnega višjega videnja, v katerem nastaja pesem in ko se pesnik — po Murnovih besedah — iz tožnika in toženca nenadoma spremeni v »sodnika« in »preroka«, se pravi, da zraste v suvereno moralno avtoriteto. Murn nam je potemtakem popisal strnjeno verigo psiholoških stanj, ki nastanek pesmi ne le uvajajo, spremljajo in omogočajo, marveč ga po nuji svoje notranje gradacije in rastoče napetosti tako rekoč terjajo in malo manj kot izsiljujejo. Popisal pa nam je ta psihološki proces tudi v nasprotni smeri, s tem da je pokazal na vzvratni učinek in na pomen, ki ga ima pesem kot suvereni ustvarjalni in moralni akt in kot pesnikova samoizpolnitev za izmiritev njegovih travmatičnih stanj in s tem tudi za premagovanje njegove odtujenosti svetu. Težko si je predstavljati, da bi lahko kdorkoli tako zanesljivo in točno popisal ves ta psihološki proces z njegovimi vzroki in učinki vred, če ga ne bi dodobra poznal iz svoje najbolj intimne osebne izkušnje.

Prav v tem pa, se nam zdi, je tudi pravi pomen odlomka, ki smo se tu z njim ukvarjali; ta pomen je namreč v njegovi pričevalni vrednosti. Res je sicer, da nam Murnova izpoved prav malo ali skoraj nič ne govori o ustvarjalnem aktu samem, prav nič ali skoraj nič nam ne pove o tem, kako se neka določena čustvena napetost ali psihološka vsebina prelije

v pesem, kako postane ritem, intonacija, jezik in izraz in kako se zasnije in prevede v govorico podob. Videti je, kakor da bi mladega pesnika ob nastanku pesnitve, ko je z romantičnim subjektivizmom vred prevzemal kot samoumevno tudi njegovo ustaljeno formo, iskanje individualnega, samosvojega pesniškega izraza notranje še ne zaposlovalo in kakor da bi se mu vprašanje pesniškega ustvarjanja v pravem, ožjem pomenu besede sploh še ne zastavljalo kot problem. Zato pa je toliko bolj neposredno in zanesljivo popisal vse tisto psihološko dogajanje in notranje doživljanje, ki pripravlja in obdaja genezo pesmi ter jo spremlja vse tja do njenega zmagovitega rojstva. In četudi nam ta introspekcija popisuje pesnikov dramatično vzburkani notranji svet v jeziku neposredno izpovedujočega se čustva, kar oboje kaže na njen v bistvu romantični značaj, se imamo najbrž prav tej romantični fakturi zahvaliti, da smo dobili z njo pričevanje, ki je toliko izrecno in nedvoumno, da ga ne gre spregledati, pa naj ga že pojmujeemo kot izraz Murnove zgolj osebne izkušnje ali kot model z neko dosti širšo, nadosebno veljavnostjo.

РЕЗЮМЕ

Из тех редких произведений, в которых Йосип Мурн (1879—1901) очевидно выражает свои эстетические идеалы, несомненно наиболее интересна, а также объёмна его ранняя поэма «Книготорговец и поэт» (1898), посвященная главным образом проблеме поэтического ремесла и отношениям между поэтом и обществом. В качестве образца Мурн использовал стихотворение Пушкина с похожим названием, двинувшись, однако, по его словам «целиком в противоположную сторону». И действительно, более подробный сравнительный анализ демонстрирует нам известную зависимость Мурна от пушкинского образца, и не только в том, что касается формы и содержания его поэмы, но и в том, что касается её романтично-субъективных идейных истоков. Существенное различие в том, что Мурн почти полностью отказался от духа романтической чувственности, пронизывающего произведение Пушкина, последовательно проводя программную идею субъективизма поэта, и принципиально отгораживаясь как от царившего в поэзии эпигонского формализма, так и от наступающих натуралистических тенденций. Таким образом, поэму Мурна «Книготорговец и поэт» следует понимать как свидетельство, которое зафиксировало переходное состояние в развитии словенской поэзии в конце прошлого столетия, когда её прежнее жизненное содержание было уже изчерпано, а новое, в форме субъективизма, уже давало о себе знать, не найдя ещё к тому времени собственных выразительных средств.

Если сегодня поэма Мурна в целом имеет для нас только историческое значение, то этого никак нельзя сказать о лирическом отрывке (строки 117—154), которому Мурн отвел особое место в поэме, и, который в сущности является исповедью поэта о психологии творчества. В этой глубоко личной исповеди

Мурн с большой решительностью описывает причинно-следственную цепь психологических состояний, которые подготавливают и сопровождают рождение стиха: от первоначального состояния отчужденности до отрывочного оживления болезненного переживания детских лет, которое явилось источником его экзистенциалистического несогласия с миром, от психологических мук и моральных сомнений до окончательной победы над собой и какого-то высшего видения, из которых возникает стихотворение. Мурн описывает этот процесс и в обратном порядке, вскрывая эффект стихотворения как суверенного творческого и морального акта, оказываемого на самого поэта, измеряя степень его травмированности и помогая преодолевать отчужденность от мира. Одновременно поэт глубоко и комплексно рассматривает живое переплетение личного и общего, субъективного и объективного в процессе возникновения поэтического произведения, что вытекает из прежнего утверждения Мурна об антагонистических отношениях поэта и общества. И хотя исповедь Мурна говорит нам гораздо больше о психологии творческого акта, чем о творческом акте самом, мы всё-таки имеем свидетельство, которым не следует пренебрегать, говоря о психологии поэтического творчества или о генезисе и теории поэтического произведения.

PRISPEVEK K ETIMOLOGIJI TOPONIMOV
LJUBLJANA, LUBIANA, LAIBACH

Avtor predlaga novo hipotezo o nastanku imen LJUBLJANA, LUBIANA in LAIBACH: 1. lat.-rom. *alluvio* + lat. pridevniška pripona *-ana* > (aqua) *alluviana* > *l'alluviana* > *la luviana* > *la lubiana* > *LUBIANA*; 2. *Lubiana* > *Lubljana* > *LJUBLJANA*; 3. *Lubiana* > *Lubiach* > *Lübach* > *Loibach* > *LAI-BACH* ali *Ljubljana* > *Liublach* > *Liubach* > *Lübach* > *Loibach* > *LAI-BACH*.

A new hypothesis for the origin of the toponyms (Slov.) LJUBLJANA, (It.) LUBIANA, and (Germ.) LAIBACH is presented by the author: 1. Lat. *alluvio* + Lat. adjectival suffix *-ana* > (aqua) *alluviana* > *l'alluviana* > *la luviana* > *la lubiana* > *LUBIANA*; 2. *Lubiana* > *Lubljana* > *LJUBLJANA*; 3. *Lubiana* > *Lubiach* > *Lübach* > *Loibach* > *LAI-BACH*, or *Ljubljana* > *Liublach* > *Liubach* > *Lübach* > *Loibach* > *LAI-BACH*.

Opirajoč se na prepričljivo domnevo, da je *Ljubljana* bil prvotno hidronim, ime za današnjo reko Ljubljanico, ki se je nato preneslo tudi na naselbino ob njej¹, smo v članku *K etimologiji toponima Ljubljana*² v nasprotju z dosedanjimi raziskovalci — naj omenimo le Miklošiča, Pintarja, Oštirja, Ramovša, Skoka in Kelemino — skušali najti in utemeljiti njegov izvor v romanski osnovi *alluvium* ali *alluvia*, klas. lat. *alluvio*, *alluvies* (poplava, preplavljanje), podaljšano z zelo razširjeno latinsko pridevniško pripono *-ana* (*-anus*, *-ana*, *-anum*), izražajočo provenienco, izvor, pripadnost, torej (*l'*) *alluviana*; le-ta bi bila predstavljala skrajšano, eliptično obliko za polni izraz *alluviana aqua* (poplavna voda, poplavnica);³ to ime je semantično bilo (in je še danes) zelo ustrezno za reko Ljubljanico, znano po svojem preplavljanju Ljubljanskega barja (= antični *Lacus lugeus*, Strabonov *Lugeon*) že od davne dobe, ter bi bilo v jeziku romanskih prebivalcev,⁴ ki so imeli opravka s to reko⁵ — saj so jo, kot znano, prvi regulirali za boljšo plovbo —, izpodrinilo njeno pol

¹ Glej str. 56, opomba (28)!

² V reviji *Onomastica Jugoslavica*, Zagreb 1978, VII 27—35.

³ Prim. npr. lat. *fons*, *-nt(is)* vir, studenece + *-ana* > prid. *fontana*; *fontana aqua* 'studenčna voda, studenčnica' beremo že pri Ovidu, po elipsi *fontana f*; prim. P. Tekavčič, *Grammatica storica dell'italiano*, Bologna 1972, III § 1530.

⁴ Rimska oblast nad tu bivajočimi Iliri in Kelti, kmalu romaniziranimi, se je uveljavila približno z začetkom našega letoštetja ter se tu obdržala nad pol tisočletja, skoraj vse do prihoda Slovanov na to ozemlje.

⁵ To so bili verjetno najprej in predvsem »agrimensores« zemljemerci, a iz njihove govornice bi bil izraz »alluviana« prešel v obči jezik romanskih prebivalcev; podoben razvoj imamo pri lat. *via strata* 's kamenjem posuta, s kamnitimi ploščami tlakovana pot', prvotno »terminus technicus« graditeljev cest, po elipsi *strata* > it. *strada*, šp. *estrada*, starofranc. *estree*, moderno dial. *étrée*, angl. *street*, nem. *Strasse*.

učeno, knjižno ime *Nauportus fluvius* (po tedaj važnem in znanem rečnem pristanišču *Nauportus* < *Naviportus* blizu njenega izvira).

Iz naše suponirane romanske eliptične oblike *l'alluviana* bi bila po naši domnevi po deglutinaciji začetnega *a-*: *l'alluviana* > *la* (*l*)*l**l**u**v**i**a**n**a* (napačno razzlogovanje!)⁶ ter po prehodu, lastnem temu delu rimskega teritorija, glasovne zveze *vj* > *bj*: *luviana* > *lubiana*⁷ najprej nastala romanska oblika LUBIANA, ki je še danes italijansko ime za Ljubljano.

V slovenskem izgovoru pa je romanska oblika *Lubiana* doživela spremembo neksusa *bj* v *blj* z vrinjenim t. i. »epentetičnega«: *l: Lubiana* > *Lubljana*,⁸ a po prezložni asimilaciji *l* — *blj* v *lj* — *blj* ter zelo verjetno zlasti z naslonitvijo na slovansko paronimno in zelo pogostno osnovo *ljub* (ljudska etimologija!) v končno slovensko obliko LJUBLJANA,⁹ ki pa jo beremo šele v 19. stoletju; zapis — iz italijanske ali furlanske roke — *Lubiglana* iz leta 1360 še nima označbe za palatalni začetni *l*, pač pa ga ima za palatalni *l* v neksusu *-blj-*, namreč *-igl-*. (Je pa začetni palatalni *l* predstavljen npr. v zapisu za kraj *Ljubin* pri Tolminu v obliki oziroma pisavi *Glubin* iz leta 1577!). Tudi Trubar piše za Ljubljano še *Lublana*

⁶ Pogostne primere za ta pojav srečamo v italijanščini: *la lodola* poleg *l'alodola* (franc. *alouette*, šp. *alondra*) škrlanec, *la rena* poleg *l'arena* 'arena, pesek', *la ragna* poleg *l'aragna* 'pajek' *la guglia* poleg *l'aguglia* 'igla, obelisk', *la lesina* poleg *l'alesina* 'šilo', itd.

⁷ Prim. na beneškem teritoriju krajevna imena *Lib(b)iano* < lat. *Liviano*, *Fibbiano*, *Fibbiano* < *Flavianu*, *Nebbiano* < *Naevianu*, itd., gl. P. Tekavčič, *o. c.*, I § 360.

⁸ Primerjaj slov. *grabiti* — *grablje*, *ljubiti* — *ljubljen*, *pozabiti* — *pozabljenje*, *Dob* — *Dobljan*, itd.; le v mlajših zvezah ustničnik + *j* ni »epentetičnega«: *l: samoljubje*, *domoljubje*, *Porabje*, itd.; prim. še *Lipljan* > lat. *Ulpiana* (na Kosmetu), Tekavčič, *o. c.*, I § 1538. — Vrinjenje soglasnika *l* je po Nahtigalu in Ramovšu že praslovansko, a je nastopalo tudi še v poznejši dobi.

Številne toponime romanskega izvora na *-an*, *-ana* srečamo tudi na zahodnem slovenskem ozemlju: *Sežana* < (*Villa*) *Sisciana*, *Medana*, *Biljana*, *Borjana*, *Košana*, *Strunjan*, *Ankaran*, *Šolkan*, *Piran* itd. — Niso pa romanskega porekla imena na *-ana* (v kolikor so sploh še v rabi, glej L. Pintar, LZ XXVIII (1908), str. 245), kot npr. *Radomljana* (< *Radomlje*), *Skrjančana* (< *Skrjanče*), *Dobljana* (< *Dob*), *Klečana* (< *Kleče*), omejena na bivši kamniški okraj in tvorjena s slovensko večalno pripono *-an*, *-ana* (*goba* — *goban*, *soba* — *sobana*, *doorana*); ta imena imajo kolektiven pomen (*Radomljana* = vsi prebivalci Radomelj) in niso krajevna imena.

Da so Slovani ob svojem prihodu na današnje slovensko ozemlje naleteli tudi še na romanske prebivalce — imenovali so jih Vlahe —, dokazujejo še danes krajevna imena *Laško*, *Laška vas*, *Lahovče* itd., kot tudi krajevna imena *Ptuj*, *Celje*, *Kranj*, *Logatec*, *Trojane*, ki so jih Slovani privzeli od Romanov; med temi imeni pa ni antične *Emone*, ki je bila tedaj zelo verjetno popolnoma porušena, mrtva, ter je zlasti pod grajskim hribom na bregu reke Ljubljanice (romanska *Lubiana*!) že nastaja) la po reki imenovana naselbina *Lubiana*. Ostanke, zidovje, lat. *muri*, *Emone* pa imajo svoj odsev v slovenskem imenu *Mirje*.

⁹ Podobno palatalizacijo začetnega *l* pod vplivom osnove *ljub* je po našem mnenju doživel tudi toponim *Ljubno* v Savinjski dolini, ki temelji — po Miklošiču — na osnovi *lub* (*cortex*), ne na *l'ub* — kar dokazuje tudi nemško ime *Laufen* za ta kraj —, glej tudi op. 34.

in Vodnik je izdajal *Lublanske Novice*; šele Kopitar je predpisal pisavo *lj* za palatalni *l* in Prešernove poezije leta 1847 so že izšle v »*Ljubljani*«.

(Podrobneje o vseh zgoraj navedenih glasovnih spremembah glej naš članek v reviji *Onomastica Jugoslavica*.)¹⁰

Nismo pa doslej še obravnavali prav tako spornega nastanka nemškega imena za Ljubljano, tj. LAIBACH, ki je seveda tudi zanimalo številne jezikoslovce in zgodovinarje;¹¹ nekateri nemški ali nemško orientirani avtorji so ga smatrali celó za prvotnejše kot — po njihovem mnenju — pozneje nastalo slovensko ime LJUBLJANA,¹² medtem ko je Miklošič¹³ — ki so se mu pridružili tudi Skok,¹⁴ (prvotno tudi) Ramovš ter nekateri nemški germanisti — ime Laibach izvajal iz domnevanega slovanskega stanovniškega imena *l'ubjane* (iz osnove *l'ub*)-, in sicer iz pluralnega lokativa *l'ubjaneh*, ki bi po zlogovni redukciji *l'ubjaneh* > *l'ubjah*¹⁵ dobil obliko *Lubach*, pozneje *Laubach* — oblika, ki pa se pojavi šele v 15. stoletju (< slov. *Lublana*?) — a kmalu že tudi *Laibach*; v tej zadnji obliki pa je nastanek dvoglasnika *ai* težko razložljiv za tako

¹⁰ Beseda *alluvia*, *alluvium* (oz. njeni refleksi *lubia*, *libbia*, *ubia*, ki jih srečamo na beneškem teritoriju) je po Skokovi razlagi (Slavenstvo in romanstvo na jadranskim otocima, str. 79) bila ne samo v toponomastiki, temveč tudi v občem beneškem in furlanskem govoru v rabi v raznih pomenih, ki pa vsi temeljijo na prepričanju, ugotovitvi, da zaradi delovanja vode lahko nastanejo na nekem zemljišču različne formacije, kot npr. močvirja, močviren, zablaten, naplavljen svet, jame, brezna, vzpetine in celó strmine; tako bi si torej s to romansko osnovo, podaljšano s pripomo -ana — podobno kot za slovenski hidronim in toponim — zelo verjetno lahko razložili nastanek (ledinskih, krajevni) imen *Ljubljana*, *Lubiana*, *Ljubljanina* (pri Umagu) v hrvatski Istri, pa tudi ime rtiča in zaselka *Ljubljana pri Ninu*, za katerega vemo, da leži na naplavljenem zemljišču (> *alluviana terra*); isto bi morda veljalo tudi za toponim *Villa* (!) *Lmblyana* (zapis iz 14. stoletja; še za leto 1244 pa se omenja *Vicus Latinorum*, tj. ostankov panonskih Romanov, pri Zagrebu!). Tudi ime *Lubija*, eden izvirov Ljubljanice, kot tudi *L'bija* pri Igu (nekoč rimski naselbini) pod Krimom, bi utegnili bazirati na osnovi *alluvia*, podaljšani s (po izvoru grško-latinsko) pripomo -ia, ne ravno redko v toponimih v Istri.

Prav za našo domnevo o nastanku hidronima in toponima *Lubiana* oz. *Ljubljana* pa najdemo oporo, morda celó potrdilo, v razlagi teh imen pri humanistih A. S. Piccolominiu in Hartmanu Schedelu, ki — konec 15. stoletja — pišeta: *hoc oppidu sclauū & itali lublana vocant ex lugea palude sumpto vocabulo* (to mesto Slovani in Italijani imenujejo *Lublana* po besedi za blatno močvirje, gl. naš članek v *Onomastica Jugoslavica*, str. 54); hidronim *Lubiana*, *Lubljana* bi torej imel ustrezno slovansko ime *Blatnica*, *Močvirnica*, *Močl'nica* ali podobno.

¹¹ Valvazor, na primer, je razlagal (samó) nemško ime *Laibach*, in sicer iz *Lauerbach* 'mlačni potok oz. reka'.

¹² Glej Fr. Bezljaj, Slovenska vodna imena, Ljubljana 1956, I 550.

¹³ Fr. Miklošič, v Zborniku Vodnikov spomenik, 1859, 182 d.

¹⁴ P. Skok, Iz slovenačke toponomastike, Etnolog, 1954, VII 52.

¹⁵ Miklošič torej domneva slovansko obliko s še nevrinjenim »epentetičnim« *l*, ki je po njegovem mnenju nastopil šele po izposoditvi besede v nemščino (glej Miklošič, Vergl. Gramm., I 178), medtem ko imata Nahtigal (Slovanski jeziki, I 36) in Ramovš (Hist. gram. slovenskega jezika, II 37) ta pojav za praslovanski, a je nastopal tudi še pozneje.

zgodnjo dobo, kot jo izpričujejo nemški zapisi. Verjetno pozneje Miklošič ni več vztrajal pri svoji razlagi, kajti v svojem delu o slovanskih krajevnih imenih¹⁶ ne omenja več imen *Ljubljana* in *Laibach*.

Ker — v skladu z našo (romansko) domnevo — nismo mogli pristati na Miklošičevo razlago slovenskega imena *Ljubljana* iz množinskega stanovniškega imena *Ljubljane*, seveda tudi ne moremo privzeti ne njegove, kot tudi ne drugih, podobnih razlag za nastanek nemškega imena *Laibach* iz slovanske oblike *Ljubljaneh*.

Nemški zapisi — starobavarskega izvora — kot tudi latinski, ki temelje na nemških — našega toponima oziroma hidronima so dejansko med najzgodnejšimi: *Udalbricus de Laibach* leta 1144, *Leibach* 1165, *Petrus de Leibach* 1165, *Ulrich von Luibach* 1164 (nepristna listina), *Ulricus de Laibach* 1244, in *Laybaco* 1265, a *Leybaco* 1265, *iuxta fluvium Leybach* 1254, *fluvius Laibacus* 1260, *iuxta fluvium Laybach* 1314, *ze Laybach an dem vasser* 1314, *auf der Laybach gelegen* 1364, itd.; ne zdi se nam namreč popolnoma zanesljivo, da bi mogli ime *Leopah*, ki ga beremo (>ultra castrum Leopah<) v nepristni kroniki Simona de Kéza, *Gesta hung. c. 35*¹⁷ za leto 901, smatrati za še starejši zapis našega imena; kronika, zajeta iz drugih, starejših zapisov, sicer opisuje ogrski napad na Carinthijo leta 901 — Fr. Kos, *l. c.*, ima to poročilo za »od konca do kraja izmišljeno« —, a je nastala šele v 13. stoletju (1282—1285) ter seveda zato ni nemogoče, da oblika *Leopah* ne predstavlja dejanske oblike oziroma izgovora našega imena na prehodu 9. v 10. stoletje — za to dobo bi tudi prej pričakovali pisavo *Liupah*¹⁸ —, temveč kako poznejšo obliko, ki je bila avtorju kronike (2. polovica 13. stoletja!) bolj znana; tudi Melik, *o. c.*, omenja, da se podobna oblika z *-eo-* (*Leobacum*) pojavlja le v 2. polovici 13. stoletja, in sicer v listinah furlanskega izvora; tudi Melikov podatek, da dežele, navedene v poročilu o bitki (tj. Carinthia, Carniola, Styria, Merania), kažejo na upravno razdelitev, kot je obstajala šele mnogo po času madžarskih napadov, govori za to, da oblika *Leopah* najbrž pripada 13. stoletju.¹⁹ Po mnenju germanista Kelemine²⁰ pa bi ta *Leopah* bilo starofrankovsko ime, a izvaja ga iz slovanskega substanti-

¹⁶ Fr. Miklošič v *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, Wien 1872, str. 57, navaja le *lubno*, nem. *Laufen*.

¹⁷ Gl. F. Kos, *Gradivo II 345 ad a. 907*, ter V. Melik, *Vprašanje bitke pri Ljubljani v dobi madžarskih napadov*, *Zgodovinski časopis VI—VIII, 1952—1953* (Kosov Zbornik).

¹⁸ Glej Braune-Mitzka, *Althochdeutsche Grammatik*,⁸ Tübingen 1953, § 17, ter Schatz, *Altbairische Grammatik*, Göttingen 1907, § 16.

¹⁹ Verjetno stoji pisava *eo* za *eu*, *ew* (izg. *ou* ali *oi*).

²⁰ J. Kelemina, *Ljubljana* (Imenoslovna študija), v *Razpravah SAZU*, razred za filološke in literarne vede, Ljubljana 1950, str. 105.

viranega adjektiva *ljubocha*, tj. s slovansko pripono *-och*, *-ach* (gl. Vondrák, *Slav. Grammatik*, § 639) razširjenega pridevnika *ljub*, ki bi bil sovpadel s sorazmerno nemško besedo *liob*, *liop*, a pripona *-ocha* bi se bila smatrala kot stvn. *aha*, *ahe* »voda, potok, reka«. Diftong *eo* v domnevani starofrankovski obliki *Leopah* < slov. *ljuboch-a* izvaja Kelemina iz germanskega diftonga *eu*, *iu*, ki bi bil po avtorjevem mnenju — če ga prav razumemo in kar ne bi bilo nemogoče — nastopil tudi v nemškem izgovoru slovanske besede *ljuboch-a*, a z nadaljnjim razvojem v *io*, *ie* in končno v *i* (v pisavi *ie*); zato Kelemina smatra zapisa *Lodovico plebano de Lybaco* iz leta 1261 ter *Rodelinus de Leobaco* 1265 — po našem mnenju latinizma — za frankovski obliki našega imena. Tudi za bavarske oblike je Kelemina mnenja, da so istega izvora kot starofrankovski *Leopah*, le da bi imeli za diftong *eu*, *iu* v bavarskem narečnem razvoju drugačne reflekse, tj. diftonge z *i* v drugem sestavnem delu: *eu*, *iu* bi bil preko *öü* prešel v *oi*, pa tudi preko *öü* v *ai*, ki ga imamo v obliki *Laibach*.²¹

Ramovš²² se s Keleminovo razlago nastanka imena Laibach ni zadovoljil, a tudi ne z Miklošičevo, ki — kot že omenjeno — temelji na slovanski reducirani obliki *L'ubjah* < *L'ubjaneh*: po njegovem pravilnem mnenju bi v bavarski izposojenki iz omenjene slovanske osnove bilo treba računati zaradi sledeče palatalne konzonance *bj* (oziroma že *blj*) s preglasom slovanskega *u* v *ü*, ki bi bil prešel v bavarščini v *eu* (izg. *oi*), a za ta *oi* bi po razokrožitvi šele od 15. stoletja dalje pričakovali obliko *ei*, *ai*, s čimer pa se ne ujemajo zapisi v listinah, ki dokazujejo obliko z *ai*, tj. *Laibach*, realizirano že v 12. stoletju.

Na podlagi teh dejstev je Ramovš opustil svojo prvotno sodbo o izvoru imena *Laibach* iz množinskega lokativa *L'ub(l)janeh* oziroma njegovo sorodnost s slovenskim imenom *Ljubljana* — s katerim, kot pravi, *Laibach* nima nobene zveze —, pravilno navajajoč tudi dejstvo, da je *Laibach* prvotno rečno ime, medtem ko bi *L'ub(l)ja(ne)h* bilo stanovniškô ime (iz katerega ne bi bilo moglo nastati rečno ime!), ter se pridružil Kranzmayerjevemu in Lessiakovemu mnenju,²³ ki razlagata *Laibach* z nemško glagolsko osnovo *laib* (s pomenom »übriglassen, hinterlassen«)

²¹ Poleg *Laibach* omenja Kelemina še obliko *Laibl* (za *Loibl*, slov. *Ljubelj*), vendar take oblike med stari mi zapisi, ki jih navaja M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije, Ljubljana 1975, ne najdemo, temveč le *Loibl* 1169, *Leupel* 1259, *Levvel* 1251, *Levfel* 1522, *Leubel* 1542, *Leunbel* 1551; pač pa Keleminia za kočevsko obliko *Loaibax* misli, da se je triftong *oai* razvil iz diftonga *ai*.

²² Fr. Ramovš, *Zgodovinski časopis* V—VI, 157 s.

²³ E. Kranzmayer, *Carinthia*, 1935, str. 33, ter Lessiak-Kranzmayer, *Die deutsche Mundart von Zarz*, 1944, str. 28 in 108; Kranzmayer razlaga *Laibach* iz stvn. *Laibacha* »bleibendes Flussgewässer«.

+ substantiv *ah(h)a* »potok, reka, voda« (isti koren kot lat. *aqua*), tako da *Laibach* pomeni reko, ki ohranja ostanke vode (= *Laibo* »Uberbleisel, Rest«); to bi po Kranzmayerjevem, Lessiakovem in Ramovševem mnenju popolnoma ustrezalo reki Ljubljani, globoki in mirno tekoči vodi;²⁴ ime *Laibach*, prvotni hidronim, bi se bilo nato preneslo na krajevno ime. Imena *Leopah* pa Kranzmayer ne omenja, a Ramovš ga — po Kelemini — le registrira kot starofrankovsko obliko.²⁵

Nekoliko težko sprejemljivo se nam zdi etimološko ločiti nemško ime *Laibach* od slovenskega imena *Ljubljana*, kot to mislita Ramovš in Kranzmayer, pa tudi ne — naj takoj dostavimo — od romanskega imena *Lubiana*. Ker je po našem mnenju prvo ime našega hidronima, pozneje tudi toponima, bilo *Lubiana*, torej romansko, iz katerega je nastala slovenska oblika *Ljubljana*, se seveda — kot že omenjeno — ne moremo strinjati z Miklošičevo razlago o nastanku nemškega imena *Laibach* iz domnevanega slovenskega stanovniškega imena, in sicer iz pluralnega lokativa *l'ubjaneh* > *L'ubjah* > *L'ubach* > *Laubach* > *Laibach*, pač pa bi prej domnevali njegov možni nastanek iz romanskega imena *Lubiana* ali morda, z manjšo verjetnostjo, iz slovenskega imena *Ljubljana*; seveda pa bi to bilo, kot bomo videli v naslednjih vrsticah, pogojeno s precejšnjimi, čeprav se nam zdi, da ne nemogočimi glasovnimi spremembami romanske oblike *Lubiana* (oziroma slovenske oblike *Ljubljana*); te spremembe moremo seveda le domnevati in bi bile naslednje:

1. prenos poudarka — skladno z germanskim naglaševanjem — na prvi, začetni zlog: *Lu'biana* > *'Lubiana*; primeri za tak prenos v romanskih izposojenkah v nemščini so številni, naj jih omenimo le nekaj: lat.-rom. *fe'nestra* > nem. *Fenster* okno, lat. *co'quina*, vulg. lat. *co'kina*

²⁴ Se bolj značilno in ustrezno za Ljubljano se nam zdi njeno preplavljanje, kot že omenjeno v našem članku K etimologiji toponima Ljubljana.

²⁵ Za slovensko ime *Ljubljana* pa sedaj Ramovš, *l. c.*, misli, opirajoč se na krajevno ime *Ljuba*, vas v Slavoniji — njeni stanovniki se imenujejo *Ljubljan* v Akad. Rj. VI 296 —, da bi iz takega imena bilo lahko nastalo ali pokrajinsko ime *Ljubana* ali pa stanovniško (pluralno) ime (s pripono *-jan*) *Ljubljan*, ki bi se bilo nato, vendar že zgodaj, spremenilo v singularno krajevno ime *Ljubljana*; torej zelo dvomljiv — ker izredno izjemen — primer singularizacije, ki ga Ramovš utemeljuje kot rezultat prezkložne asimilacije, ki je končni ponaglasni *-e* spremenila v *-a* po prehodnem dolgem in naglašnem *-ä-*. V bistvu torej Ramovš privzema Miklošičevo razlago: iz pluralnega stanovniškega imena naj bi bilo nastalo krajevno ime v singularu; toda primerjaj kar številna pluralna krajevna imena kot *Trojane*, *Borovlje* (< *borov-iane* »prebivalci kraja *Borovo*), *Zablje*, *Savlje*, *Dravlje*, *Trbovlje*, *Strahovlje*, *Orehovlje*, *Vrhovlje* — citiramo po Ramovšu, *Hist. gram.* § 37 — ki niso prešla v singularno obliko. No, danes vemo, da tudi za ime *Ljubljana* velja isto, kar omenja Ramovš za ime *Laibach*, namreč, da je *Ljubljana* prvotno hidronim — česar pa Ramovš še ni vedel in je smatral ime *Ljubljana* tudi za prvotno ime —, ki pa ni mogel nastati iz etnikona *Ljubljan*.

> nem. 'Küche kuhinja, lat. *ca'tena* > nem. 'Kette veriga, lat.-rom. *ce'l-lariu* > stvn. 'kelari, nvn. 'Keller klet, lat.-rom. *mer'catu* > nem. 'Markt trg, lat.-rom. *ce'resia* > nem. 'Kirsche češnja, lat. *pe'llicia* > nem. 'Pelz kožuh, krzno, itd.; tudi krajevna imena kot npr. lat. *Co'lonia* > nem. *Köln*, it. *Milano* > nem. 'Mailand ter tudi iz slovenščine v nemščino prevzeta krajevna imena kot npr. *Görz* (leta 1210) za slov. *Go'rica*, it. *Go'rizia*, 'Polan (za leto 1160), z 'Poelan 1343, 'Pölan 1388 za *Po'ljane* nad Škofjo Loko, 'Wertschach 1455, 'Fertschach 1490, 'Verczaw 1322 za *Be'ričevo* ob Savi, itd.

2. Lat.-rom. pripona *-ana*, tuja nemščini, bi se bila substituirala — saj je šlo tudi in najprej za reko *Lubiana* (= Ljubljanica, glej spodaj!) — z že omenjeno nemško besedo, ki je postala neke vrste pripona, namreč stvn. *ah(h)a* »tekoča voda, potok, reka«, got. *ahva*, lat. *aqua*; Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 1910, razlaga sub v. *-a*, *-ach* ta sufiks takole: »ein häufiges Suffix zur Bildung von Bach- und Flussnamen (resp. darnach benannten Ortsnamen); im ganzen ist *-ach* (Urach, Steinach, Salzach, Schwarzach, Rotach) mehr oberd., *-a* md. und nnd. (Fulda, Werra, Schwarzach)«.

Točno ugotavlja že Miklošič²⁶ za številna slovenska, v nemščino prevzeta krajevna imena, da se v nemščini končujejo na *-ach* ter da ta *-ach* temelji na slovenskem pluralnem lokativu z obrazilom *-(j)ah*: (v) *Selcah* > nem. *Selzach*, (v) *Žireh* > nem. *Sairach*, (na) *Osojah* > nem. *Ossiach*, (v) *Cerkljah* > nem. *Zirklach*, (v) *Lušah* > nem. *Lausach*, itd.; pristavlja pa Miklošič, *ibid.*, naslednje: »in einigen Fällen scheint die Endung *-ach* in der Vorliebe des Deutschen für diesen Ausgang bei Ortsnamen ihren Grund zu haben, welche Liebe im Norden sich dem *-a* zuwendet; daher in Kärnten und Krain *Beričevo* > nem. *Förttschach*, *Brezje* (collectivum, singular!) > nem. *Bresiach*, *Olšje* > nem. *Olsach*, *Visoko* > nem. *Waisach*; *ibid.*, str. 26, omenja Miklošič zapis *velah* iz leta 990 kot »vielleicht eine Verbindung des slaw. *běla* und des deutschen *ach*, ahd. *aha*«;²⁷ na str. 58 navaja Miklošič nemško ime *Leutschach* za slov. *L(j)učana* (*-ana* : *-ach!*) na Štajerskem. M. Kos, o. c., str. 323, pa

²⁶ Fr. Miklošič, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen, str. 72.

²⁷ M. Kos., o. c., str. 7, navaja za slovensko *Belo* naslednje stare nemške zapise: *Bela*, pritok Kokre: *an der Velach* leta 1387; *Bela*, pritok in naselje pri Motniku: *Uelach* 1229, *Vellach* 1255, *Velah* 1340, *Velach* 1450, 1488; *Bela* pri Predvoru: *Villach* 1216, *Uelach* 1217; *Bela*, Bohinjska: *Velach* 1253, *Vocheiner Velach* 1350; *Bela*, Koroška: *in Chernischen Velach*. — Podoben primer zamene pripone imamo v krajevnih imenih, v katerih se je slov. *-it'(e)*, *-ica* preko *-ik* v nemščini zamenjalo z domačo pripono *-ing*: slov. *Modrič(e)* > nem. *Mödring*, slov. *Ryb nica* > nem. *Raming*, *Großraming* (leta 1110—1180), slov. *Jesenice* (na Gorenjskem) > nem. *Assling*, itd., gl. Ramovš, *HGr.*, §§ 155 ss.

omenja za slov. *Lipnik* (v. od Trebnjega na Dolenjskem) nemški zapis *Laupach* (iz leta 1355), in *Laypacho* 1391, *Laypach* (ozir. *Lippach*) 1436 ter *Laipach* 1444. (Nemški *Wippach* za *Vipavo* pa bolj verjetno temelji na rom.-it. imenu *Vippaco*.)

Ne zdi se nam torej nemogoče, da je tudi v imenu *Laibach* stopil nemški sufiks *-ach* na mesto romanske pripone *-ana* v imenu *Lubiana* — s pomenom, ki smo ga pojasnili zgoraj — zlasti ker je, kot že omenjeno, šlo tudi za rečno ime, tj. ime reke Ljubljaniče.²⁸

Spremembama, navedenima pod točko 1. in 2., ki bi bili romansko obliko *Lubiana* privedli do oblike *Lubiach*, pa bi se bila morala kar kmalu, če ne skoraj istočasno, pridružiti še zelo važna tretja, ki bi bila povzročila spremembo poudarjenega vokala *u* ter izpad konzonantičnega *i*.

3. V našem domnevanem prehodu *Lubiana* > *Laibach* bi bil namreč nedvomno pomembno vlogo odigral prav konzonantični *i* romanskega imena; kot znano, je ta glas, pisan tudi *j*, kot tudi vokal *i*, povzročil v nemščini v starejši dobi tako imenovani preglas (Umlaut), tj. palatalizacijo prednjega poudarjenega vokala: palatalni element *i*, sestavni del npr. nekusa *bj*, je bil anticipiran v izgovoru in je prešel na predidoci poudarjeni vokal, povzročil njegovo palatalno artikulacijo in se pri tem procesu sam izgubil.²⁹ To se je zgodilo najprej s poudarjenim *a*: *a* > *ä*, ki se javlja v pisavi že od 8. stoletja naprej, pozneje pa tudi pri drugih vokalih, npr. pri *u*: *u* > *ü* od 10.—11. stoletja naprej; je pa moral preglas nastopiti že prej, ker z 9. stoletjem izgine v pisavi (in seveda tudi v go-

²⁸ Da je *Ljubljana*, ozir. *Lubiana* — in to prvotno — bila tudi hidronim, ime za današnje *Ljubljano*, dokazuje: 1. nemško ime *Laibach* tudi za reko; 2. morda nemško ime za (kraj) *Vrhniko*, namreč *Oberlaibach*, tj. kraj vrh reke Ljubljaniče, ne pa vrh (mesta) Ljubljane; tako je mislil Kelemina (tudi slovensko ime *Vrhniko* izvaja Skok iz *vrh* + *reka!*), vendar zapisi: *de superiori Laybaco* 1300, *Oberlaybach* 1308, 1309, itd. ter zlasti *in superiori Laibaco penes flumine Laibach* 1433 (= v Gornji Ljubljani ob reki Ljubljana) dajo misliti na pomen 'naselbina Gornja Ljubljana'; 3. dejstvo, da Valvazor za rečico *Gradaščico* navaja starejše ime »*die kleine Laibach*« (Mala Ljubljana), kar kaže, da je morala obstajati tudi »*die grosse Laibach*« (Velika Ljubljana), tj. današnja Ljubljaniča; 4. dokončno pa to dokazuje M. Kos, o. c., str. 172, ki navaja za Gradaščico zapise iz starih listin; *circa decursum minoris fluminis dicti Laybach* 1271, 1277; *bei der chlein Laibach* 1397, 1482 in 1496, ter dostavlja: »Staro ime za Gradaščico je *Mala Ljubljana* ali *Ljubljaniča*, kakor glasi še danes ime kraja v bližini izvira enega njenih glavnih dotokov (v bližini Sentjošta jv. od Polhovega Gradca). Za današnje Ljubljano je starejša oznaka Ljubljana«. Dodajmo še, da za naselje Podpeč ob Ljubljanskem barju ter ob današnji Ljubljaniči beremo za leto 1260 *a stein fluvii Laibaci*, za leto 1322 *Stein iuxta fluvium qui dicitur Laybach*, gl. M. Kos, o. c., str. 446.

²⁹ Wilmanns, *Deutsche Grammatik*, Strassburg, 1911, § 192, ter Braune-Mitzke, *Althochdeutsche Grammatik*, Tübingen, 1953, § 118.

voru) konzonantični *i* ozir. *j*, ki je povzročil preglas poudarjenega vokala, a na drugi strani je moral *i* ozir. *j* tudi v poznejši dobi še aktivno učinkovati, ker nastopajo nove tvorbe in sestavljenke, ki jih v 8. stoletju še ni bilo, v preglašeni obliki.³⁰

Za naš problem je važna ugotovitev, da so tudi številne izposojenke iz latinščine ozir. romanščine doživele preglas v nemščini, kot npr. *Käfig* kletka < svn. *kevje*, stvn. *chevia*, vulg. lat. *cavia*, klas. lat. *cavea*; *Pfütze* mlaka, mlakuža, luža < svn. *pfütze*, stvn. *pfuzzi*, *pfuzza* < vulg. lat. *putiu*, klas. lat. *puteu(s)*; *Pfühl* pernata blazina < svn. *pfülve*, stvn. *pfulvin* < lat. *pulvinu(s)* (nemški refleksi kaže tudi prenos poudarka na prvi zlog); *Büchse* škatlica < svn. *bühse*, stvn. *buhsja* < vulg. lat. *buxis*; *Schüssel* skleda < svn. *schüzzel*, stvn. *scuzzila* < lat. *scutella*, itd.

Za preglašeni *u* — ta nas seveda edini tu zanima, ko skušamo ugotoviti spremembe poudarjenega *u* v romanskem imenu *Lubiana*, ki bi zelo verjetno bilo prešlo v nemščino pred 10.—11. stoletjem (za to bi govorila tudi že zgoraj omenjena problematična oblika *Leopah*, ki pa morda vendarle potrjuje *obstoj* kraja, naselbine in nemško ime zanj v začetku 10. stol.) —, so v stari in precéj še tudi v srednji visoki nemščini obdržali kar staro pisavo, tj. *u*, vendar se že v 10. stoletju pojavljajo tudi pisave *iu* (okrog leta 1000) in, v manjši meri, tudi *ui*³¹ za novi glas, pozneje predstavljen z znakom *ü*.

Med zgoraj navedenimi prvimi zapisi našega nemškega imena imamo le en zapisek — *Luibach* iz leta 1164 —, ki bi eventualno mogel predstavljati (normalno) preglašeno obliko vokala *u*, tj. *ü*; po našem mnenju pa moremo za čas zapisa (leta 1164) upravičeno sklepati, da pisava *ui* v *Luibach* ne predstavlja (več) glasu *ü*, temveč kaj drugega.³² Ker imamo namreč že pred letom 1164 kar tri zapise *Laibach* ozir. *Leibach*, gre morda pri zapisu *Luibach* za pomoto pri pisanju (*ui* namesto *ai*); možno pa je tudi, da stoji *ui* za *oi*, torej *Loibach*, oblika, ki predstavlja — kot bomo videli — predhodno stopnjo imena *Laibach*.

V bavarskem narečju namreč preglašeni *ü* ni obstal, temveč je konec starobavarske dobe preko *ou* prešel v *oi*³³ (v pisavi predstavljen zlasti

³⁰ Schatz, o. c., § 19.

³¹ Wilmanns, o. c., § 20, ter Braune-Mitzke, o. c., § 42.

³² Kelemina, o. c., str. 105, misli, da pisava *ui* v *Luibach* < slov. *ljuboch-a* stoji za diftong *iu*, toda po Brauneju se je diftong *iu* — ki prihaja iz germanskega *eu* — že okrog leta 1000 kontrahiralo v *u*, tj. v dolgi *ü* (večinoma s pisavo *iu* še v svn. rokopisih), ker je sovpadel na velikem jezikovnem področju s preglašenim *u*. V našem primeru torej težko za zapis *Luibach* iz leta 1164 računamo z diftongom *iu* v izgovoru.

³³ Glej H. Paul, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, § 110, ter Ramovš, l. c.

z *eu, ev*), stopnja, ki je zabeležena že v 13. stoletju, a je zelo verjetno — kot kažejo refleksi našega imena — nastala že prej, vsaj v prvi polovici 12. stoletja, ko bi že mogli računati z izgovorom *Loibach* za naše ime. Ne nepomemben dokaz za to našo trditev bi posredno nudile tudi zgodnje slovenske izposojenke — toponimi in hidronimi — v bavarski nemščini.

Diftong *oi* je namreč v bavarščini nastal tudi iz svn. diftonga *iu* < germ. *eu*, ki se je v določenih pogojih (v zlogu pred *i, j* ali pred labialom ali guturalom) tudi preglašil preko *iü* v *ü* ter tako sovpadel z *ü* iz preglaščenega *u*; za ta novi glas, nastal že v 10. stoletju iz *iu*, se tudi — kot za *ü* < *u* — rabijo znaki *iu, ui*, a tudi še celó v 12. stoletju tradicionalni pisani znak *u*. Konec starobavarske dobe se je glas *ü*, nastal bodisi iz preglaščenega *ü* bodisi iz diftonga *iu*, diftongiral v *oü*, ki je pozneje preko *öü* in sledeče razokrožitve (> *ei*) sovpadel z *ai* < *ei* iz prvotnega dolgega *i*; diftongiranje v *oü, öü, oi* se je vršilo po Schatzu, *l. c.*, sredi 12. stoletja, po Wilmannsu, *Deutsche Grammatik*², I 215, v 12. stoletju, a po H. Paulu, *Althd. Grammatik*⁶, § 110, je bilo zaključeno v začetku 13. stoletja.

No, že Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, str. 37, pa je prikazal, da je bavarski nemški diftong *iu* najbolj pogostna substitucija za (p)sl. *y*; z *iu* je nemška roka napisala slov. *y* tudi v brižinskih spomenikih. Tako srečamo npr. slovensko ime *Bystrica* — citiramo po Ramovšu, *l. c.*, — tudi zabeleženo v nemških zapisih 11. in 12. stoletja s pisavo: *Fiustrize* leta 1075, *Vustrice* 1120, *Fustrize* 1149 (pisano še s tradicionalno pisavo, tj. z *u*, ki se v zapisih dolgo drži), ki kažejo na izgovor z *ü*; že v prvi polovici 12. stoletja pa srečamo zapise: *Foestritz* 1143, *Fustriza* 1146, *Feustrice* 1147, *Foustrize* 1171, *Vaestritz* (= *föustritz*) 1174, ki kažejo že na izgovor z *oi* (< *oü, öü*).

Na podlagi teh zapisov in njihovega izgovora smemo — po zgoraj opisanem sovpadu diftonga *iu* z *ü* — analogno sklepati, da je tudi v našem imenu *Lübach* < *Lubiach* < *Lubiana* razvoj *ü* > *oü, öü* > *oi* nastopil že v začetku 12. stoletja. (Za diftong *ai* < *ei* < *oi* pa navaja Ramovš zapis *Feistritz* iz leta 1387, *Faistritz* 1410, torej že konec 14. stoletja. Kelemina, *o. c.*, str. 105, pa sklepa na zgodnji razvoj *oi* > *ei* > *ai* iz pomotne pisave *Steune* namesto *Steine* leta 1188—1204, glej Fr. Kos, *Gradivo* IV 755.)

Diftong *oi* pa srečamo v bavarskih refleksih še nekaterih slovenskih imen, v katerih je *oi* drugačnega izvora, a vendar njegov nastanek spominja na tistega iz svn. diftonga *iu*; tu mislimo na nemška imena, prevzeta iz slovenščine, kot npr.: slov. *Ljubelj* > nem. *Loibl* leta 1164 (glej opombo 21!), slov. *Ljubno* (pri Radovljici) > nem. *Leufel* 1358, *Léufel*

1389,³⁴ slov. *Ljuben* (pri Vršnih selih, južno od Novega mesta) > nem. *Lerbel* 1436, slov. *Liub* 890, *ad Liupinam* 860 > nem. *Leobes* 1225, *Leobs* 1243, sedaj *Loiben* (Spodnja Avstrija, gl. S. Pirchegger, *Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet*, Leipzig, 1927, str. 50); slov. *Liubina* 890, *in valle quae dicitur Liupinatal* 904, *in Liupinatal* 925, *in comitatu Liubane* c. 1070 > nem. *Leoben* 1227, *ze Liuben, Lubna* 1313, *Leoben* 1314, *Leubm* 1486, danes *Leoben*, gl. Pirchegger, *l. c.*; isti avtor navaja še *Loiben* (*Libna* pri Brežicah); *am Leoben* 1472, *Leubenperg* c. 1500, ter ga izvaja iz slov. *Lubin*, sklicujoč se na Miklošiča *PN* št. 207 in 181; Kelemina, *o. c.*, str. 105, omenja nemško krajevno ime *Loibach* (*Leupach* v 13. stoletju), slov. *Ljibuče*, na Koroškem in ga izvaja iz *Liupach*, ki pa bi bilo prišlo iz slovenskega substantiviranega adjektiva *ljubok*, medtem ko Bezljaj, *Slov. vodna imena*, I 346, misli rajši na slovensko osnovo *l'ubočč-je*. Bezljaj, *ibid.* 352, omenja rečno ime *Loisach* na Bavarskem, ki morda prihaja iz *Liubisa*, ter *Leutschach* iz *Liub-it-asca*, a za obe imeni dopušča tudi pred-slovansko ali predgermansko osnovo; naj pa omenimo, da imamo tudi na Zgornjem Štajerskem krajevno ime *Leutschach* za slov. *Lučana*, kot ga navaja Miklošič, a je morda osnova prej *Ljučana. Lessiak, Die Mundart von Pernegg*, tudi navaja *Loibl* < slov. *Ljubelj, loibm* (*Leoben*) ter dostavlja: »ortsnamen mit *oi* sind nicht gerade selten, doch steht mir keine sichere erklärung derselben zu gebote«. Končno omenjamo še ime naselja *Leisbach* < slov. *Ljužbe* na Koroškem (gl. *Spezialortsrepertorium von Kärnten*, Wien 1918), v katerem se je *ei* (= *ai*) mogel razviti iz *oi* < slov. (*l'u, lju-*.

Videti je torej, da je v slovenskem neksusu *l'u* (*lju-*) 'u zvenel Bavar-cem podobno njihovemu diftongu *iu* ter je doživel isti razvoj kot *iu* iz slov. *y*, tj. v *ü* ter dalje v *oi*. (Prim. tudi slov. *Pivka* > nem. *Poik!*)

V skladu s temi primeri prehoda slov. *lju-* v nemški *loi-* bi se nam vsilila nekoliko tvegana in manj verjetna domneva, da bi se bilo ime *Laibach* lahko razvilo tudi iz slovenskega imena *Ljubljana*, kar pa bi pogojevale naslednje glasovne spremembe, ki smo jih deloma že srečali pri obravnavanju domnevanega prehoda *Lubiana* > *Loibach, Laibach*: prenos poudarka na začetni zlog, substitucija pripone *-ana* z nemško pripono *-ach*, zgodnja asimilacija začetnega *l* na *lj* v neksusu *-blj-* ozir. zgodnja naslonitev na slov. osnovo *l'ub* — ker slovensko ime izvajamo iz romanskega imena *Lubiana* — in prav tako zgoden disimilacijski izpad

³⁴ Toda nem. *Laufen* za današnji *Ljubno* v Savinjski dolini, ki pa temelji na *Lubno*, gl. Miklošič, *o. c.*, str. 57, št. 321, pod *lub* (*cortex*): *Löwen* 1247, *Lowuen* 1308, *Lauwen* 1316, *Laufen* 1424.

palatalnega *l* (= *lj*) v neksusu *-blj-* (!): *Ljubljana* > *Ljub(lj)a(c)h* > *Ljubach* ter končno prehod *lju-* v *loi-*: *Ljubach* > *Loibach* > *Laibach*.³⁵

Kot vidimo, precéj sprememb, zlasti pa žal nimamo za zgodnji začetni palatalni *l* oziroma za zgodnjo palatalizacijo začetnega *l* nobenega zapisa — kot ga imamo npr. za *Liubina* 896, *Liub* 890, *ad Liupina* 860, *Liupinatal* 904, *Liubane* c. 1070 (glej zgoraj!) in za že omenjeni *Glubin* 1577 za *Ljubin* (pri Tolminu), medtem ko zapis *Lubiglana* 1560 — ki da slutiti slovensko ime — ne prikazuje palatalne izreke začetnega *l*; zato se nam zdi verjetneje privzeti nastanek nemškega imena *Laibach* iz romanske oblike *Lubiana*, ki bi bila po naših zgoraj opisanih domnevanih spremembah prispela do dokončne oblike LAIBACH.

Presenetljivo zgodnje spremembe *Loibach* v *Laibach*, ki jo kažejo nemški zapisi že sredi 12. stoletja — a prehod *oi* v *ai*, kjer se je pač izvršil, se stavlja, kot smo videli šele v drugo polovico 14. stoletja — si skoraj ne moremo razlagati drugače kot z asimilacijskim pojavom, tj. z delno prilagoditvijo (z razokroženjem vokala *o*) diftonga *oi* vokalu *a* v sledečem zlogu: *oi* — *a* > *ai* — *a*, *Loibach* > *Laibach*. Pridružila bi se morda našemu imenu že navedena oblika *Leisbach* > *Loisbach* < slov. *Ljužbe*, ki pa je seveda prehod *oi* > *ai* lahko doživela tudi pozneje kot naše ime. Mlajša oblika bo tudi *Laibl* za *Loibl*, ki jo po Kranzmayerju (*Zarz*, 105) za nemški govor na Sorici navaja Kelemina, *l. c.*

Za asimilacijski razvoj *oi* — *a* > *ai* — *a* — razlaga, s katero se bolj težko zadovoljimo — bi morda govorilo dejstvo, da v zgoraj navedenih, razmeroma številnih *starih* primerih nimamo prehoda *loi-* (< slov. *lju-*) v *lai-*, ker pač v teh imenih ni vokala *a* v sledečem zlogu, kot je to primer z *Loibach* > *Laibach*; naši domnevi pa bi ugovarjal Keleminov *Loipach* (15. stoletje) iz nekoliko nezanesljive slovenske osnove *ljubok* ozir. *l'uboč -je* in *Leutschach* < *L(j)učana*, ime, ki je verjetno mlajšega izvora.

Naj pa ob koncu pripomnimo, da je treba računati z zelo pisano paleto refleksov — *oi*, *ai*, *ui*³⁶ — za glas *ü* v raznih predelih bavarske

³⁵ Palatalni slovenski *l* (*l'*), nemščini tuj, je bil prevzet — razen v izjemnem razvoju zgoraj obravnavane skupine *lju* > *loi* — kot navadni, srednji *l*, prim.: slov. *Zablje* (sev. od Kranja pri Bašlju) > nem. *Sablach* leta 1579 < slov. (v) *Zabljah*; slov. *Cerklje* > nem. *Cirklach* 1295, *Zirchlach* 1271, *Cirklach* 1288; slov. *Groblje* (pri Polhovem Gradcu) > nem. *Grublach*; slov. *Liplje* > nem. *Laiplach* (citirano po L. Pintarju, o. c., str. 312). Lahko bi torej sklepali, da bi tudi oblika *Ljubljah* morda bila prej prešla v *Loiblach*, kot pa doživela disimilacijski izpad palatalnega *lj* v neksusu *-blj-*. (Op.: Dejansko srečamo za rečico na avstrijsko-nemški meji ime *Laiblach*!)

³⁶ Glej Brenner, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, XXI, str. 596.

govorice in morda se je *oi* < *ü*, *iu* spontano razvil v *ai* bolj zgodaj na Kranjskem kot drugod, kakor to domneva že Kelemina, o. c., ko navaja obliko *Laibach* kot posebnost ljubljanskega mestnega nemškega govora.

Vsekakor pa, žal, res zadovoljive razlage za zgodnji diftong *ai* v imenu LAIBACH, kot tudi za nastanek samega imena, še vedno nimamo in ostajamo le pri hipotezah.³⁷

RÉSUMÉ

Contribution à l'étymologie des toponymes

LUBIANA — LJUBLJANA — LAIBACH

L'auteur a déjà — dans un article publié dans la revue *Onomastica Jugoslava* VII, Zagreb 1978, pp. 27—35 — présenté l'hypothèse de l'origine du toponyme roman (italien) LUBIANA en le faisant dériver du mot latin **alluviana* (expression elliptique de 'aqua alluviana' (eau qui déborde, inonde, crée des marais), désignant d'abord la rivière de la Ljubljanica actuelle, connue pour ses inondations dès l'époque romaine, et qui désignera aussi par la suite, après l'évolution phonétique: *l'alluviana* > *la luviana* > *la lubiana*, la colonie établie sur ses deux rives: *Lubiana*.

Le nom roman Lubiana aurait été, selon l'auteur, transformé par les Slaves (Slovènes) d'abord en Lubljana, puis en Ljubljana, forme due à l'intercalation de la consonne *l* — à tort dite épenthétique — entre *l* et *j*: *bj* > *blj* (comp. en slovène *troboti* 'sonner de trompette' et *trobilja* 'trompe, trompette', *grabiti* 'râtelier' et *grablje* 'râteau', *ljubiti* 'aimer' et *ljubljen* 'aimé', etc.), ainsi qu'à l'assimilation *l* — *blj* > *lj* — *blj*, peut-être influencée aussi par le mot slave paronymique *ljub*.

Dans le présent article, l'auteur traite le problème — souvent discuté — de l'origine du nom allemand de la ville de Ljubljana, Laibach. L'explication de Miklošič, adoptée aussi par quelques autres linguistes, fait dériver Laibach de Ljubljana, locatif pluriel du nom ethnique slovène Ljubljane: après une réduction de *Ljubljaneh* à *Ljubljah*, ainsi qu'après la chute — due à la dissimilation — de la consonne *l* palatale du groupe *blj*, la nouvelle forme *Luba(c)h* aurait abouti — par l'évolution de *u* > *au* — à *Laubach* et enfin à *Laibach*, forme attestée déjà en 1144 et dans laquelle la diphtongue *ai* < *au* semble, pour cette époque-là, assez surprenante.

³⁷ V zvezi z našim imenom *Laibach* je zanimiva informacija (za katero se zahvaljujem germanistu J. Orešniku), da obstaja jugovzhodno od Bayreutha v Nemčiji tudi kraj z imenom *Laibach*, oziroma točno povedano, dva kraja: *Kirchenlaibach* in *Windischenlaibach*; slednji se javlja prvič v zapisu *Wynduschenlewein* leta 1389, a prvi v zapisu *Kirchenleibach* (še) leta 1692; iz leta 1692 imamo tudi zapis *Windischleibach*. Oba kraja ležita ob rečici *Laibach*, *Leibach*, za katero pa, vsaj trenutno, ni podatkov v starih zapisih. Po razlagi germanista E. Schwarza bi se bili obe imeni razvili iz rečnega imena, v katerem po njegovem mnenju tiči slovanska osnova *Lubina* »lieber Bach« (= ljubi, dragi, dobri potok ozir. rečica); če ta domneva drži, imamo posla z nam znanim razvojem slovanske osnove *Lub* > nem. *loib*, *laib* (+ sufiks *-ach*), kar pa bi za naše ime *Laibach* — kot smo videli — težko sprejeli.

Comme *Laibach* avait été d'abord un hydronyme, désignant la rivière de la Ljubljana — comme *Lubiana* et *Ljubljana* respectivement —, le linguiste slovène Ramovš constate qu'il est impossible de faire dériver un hydronyme (*Laibach*) du nom ethnique *Ljubljaneh* et préfère une autre solution à ce problème, solution déjà proposée par le linguiste allemand Kranzmayer et selon laquelle *Laibach* — qui n'aurait aucun rapport avec le nom slovène *Ljubljana* — serait un composé de la base verbale germanique *laib-(jan)* (= laisser, faire rester) + le substantif germanique *ah(h)a, ach* (= eau, rivière, lat. *aqua*), désignant d'abord la rivière de la Ljubljana et bientôt aussi la colonie établie sur ses deux rives. Quant au nom slovène de la ville, *Ljubljana*, Ramovš le fait dériver d'une base slave *ljub, Ljuba*, enrichie par le suffixe (au pluriel) *-jane*: *Ljubljane* (nom ethnique!), bientôt changé en singulier: *Ljubljana*, évolution difficilement acceptable et qui néglige le fait que *Ljubljana* désignait d'abord la rivière et qu'on ne fait pas dériver un hydronyme d'un nom ethnique.

L'auteur de cet article qui — comme nous l'avons déjà signalé — a essayé de faire dériver le nom slave (*Ljubljana*) du nom roman (*Lubiana*) ne pouvait accepter l'explication de l'origine du nom allemand *Laibach* présentée par Miklošič ni approuver celle de Kranzmayer-Ramovš qui fait une distinction étymologique totale entre le nom allemand et les noms roman et slave, distinction qui paraît quelque peu douteuse. C'est la raison pour laquelle on propose ici une autre explication — qui, bien sûr, ne constitue encore qu'une hypothèse — concernant l'origine, commune cette fois, des trois toponymes.

D'après l'auteur, la forme allemande *Laibach* se serait développée à partir de la forme romane *Lubiana* qui aurait subi, en passant en allemand — et plus précisément dans le dialecte bavarois — les changements suivants:

1° le déplacement de l'accent — en accord avec l'accentuation germanique — sur la première syllabe: *Lu'biana* > *'Lubiana*, comp. par ex.: lat. *Co'lonia* > allem. *Köln*, lat. *fe'nestra* > allem. *'Fenster* fenêtre, lat. *co'q(u)ina* > allem. *'Küche* cuisine, lat. *ce'resia* > allem. *'Kirsche* cerise, etc.;

2° la substitution du suffixe latin *-ana* — étranger à l'allemand — par la désinence (suffixe) *-ach*, provenant du substantif vieux haut allemand *-ah(h)a* > *-ach* > «eau, rivière» (lat. *aqua*), mais devenu une sorte de suffixe servant à former des hydronymes, comp. les noms de rivières allemands *Schwarzach, Salzach, Steinach, Rotach*, etc. (v. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, sub v. *-a, -ach*). C'est ainsi que, par exemple, le nom de la rivière slovène *Bela* avait pris la forme de *Vellach* en allemand; comme, dans notre cas, il s'agissait aussi (et primitivement) d'une rivière, la *Lubiana*, la substitution en question n'a rien d'étonnant. *Lubiana* aurait donc abouti à **Lubiach*.

3° Ces deux changements auraient été bientôt — ou peut-être en même temps — suivis d'une autre transformation importante de **Lubiach*: la présence de la semi-consonne *i* de la syllabe posttonique aurait entraîné la transformation de la voyelle *u* tonique en *ü* (Umlaut, métaphonie: il s'agit d'une palatalisation de la voyelle *u* au cours de laquelle la semi-consonne *i* — qui finit par disparaître — a été en quelque sorte absorbée par la voyelle tonique); ce phénomène était connu déjà auparavant et en particulier à l'époque du moyen haut allemand, donc déjà à la date de l'emprunt du mot roman par l'allemand. **Lubiach* aurait, par conséquent, pris la forme de **Lübach*.

Or, le nouveau phonème *ü*, qui persiste en allemand littéraire, s'est diphthongué en dialecte bavarois en *oi* (généralement écrit *eu*) dès la première moitié du 12e siècle. La preuve en serait fournie également par un mot slovène, emprunté par l'allemand, à savoir l'hydronyme *Bystrica* (passé en allemand avant le 11e siècle), attesté en 1144 sous la forme bavaroise *Feustritz*; il faut savoir que la voyelle *y* slave *y* a été, à cette époque-là, remplacée par la diphthongue allemande *iu*; celle-ci, dès le 10e siècle, coïncide avec *ü* (provenant de *u* par métaphonie) qui, comme nous l'avons déjà dit, ne tardera pas à devenir *oi* (écrit *eu*) en dialecte bavarois. On peut donc, par analogie, en tirer la conclusion que, dès le 12e siècle, la voyelle *ü*, provenant soit de la voyelle tonique *u*, transformée en *ü* par métaphonie, soit de la diphthongue *iu*, est devenue *oi* en bavarois; ainsi **Lübach* aurait abouti à la forme *Loibach* dans laquelle la diphthongue *oi* sera délabialisée, vers la fin du 14e siècle, en *ai* (écrit *ai*, *ei*); on lit, par exemple, *Feistriz* en 1387.

Mais, les premiers exemples de notre toponyme allemand remontent déjà au 12e siècle: *Laibach* en 1144, *Leibach* en 1165, *Laibach* en 1244, etc. et l'auteur en est réduit à supposer que ces formes sont dues à l'assimilation partielle de la diphthongue *oi* à la voyelle *a* de la syllabe suivante: *oi* — *a* > *ai* — *a*, *Loibach* > *Laibach*.

À la fin de son article, l'auteur envisage la possibilité de faire dériver le nom allemand du nom slovène LJUBLJANA; cette hypothèse repose sur le fait qu'un certain nombre de noms slovènes (toponymes, hydronymes) ayant à l'initiale la syllabe *lju-* (*Ljubelj*, *Ljubno*, *Ljuben*, *Ljubina*) font apparaître la transformation de cette syllabe, en allemand, en *loi-* (*Loibl* en 1164, *Leufel* en 1358, *Lobel* en 1456, *Lewben* en 1227), c.-à-d. que *ju-* semble avoir subi le même changement que la diphthongue *iu* allemande, mentionnée ci-dessus: *ju-* > *ü* > *oi*. Toutefois, cette origine (LJUBLANA > LAIBACH) aurait été conditionnée par les changements suivants, déjà en partie mentionnés dans le passage supposé de LUBIANA à LAIBACH: le déplacement de l'accent sur la syllabe initiale et le remplacement du suffixe *-ana* par *-ach*; la palatalisation de la consonne *l* initiale — par assimilation à *-lj-* du groupe *-blj-* — au moins avant le 11e siècle [*Ljubljana* (< *Lubiana*) > *Ljubljana*] et, presque immédiatement après, la chute de la *l* palatale du groupe *-blj-* (!): *Ljubljach* > *Ljubach*, suivie du passage de *-ju-* à *-oi-* (> *Loibach*) et, enfin, l'évolution de *oi* à *ai*, due à l'assimilation à la voyelle *a* de la syllabe finale. Donc, toute une série de changements dont celui de la palatalisation assez ancienne de la *l* initiale, ainsi que la chute de *-lj-* du groupe *-blj-* semblent très problématiques, ce qui nous fait préférer l'hypothèse de l'origine romane du toponyme allemand *Laibach*.

MURN IZMEĐU JENKA I EKSPRESIONIZMA*

Na podlagi nekaterih idejnih in stilnih posebnosti dela Murnove ustvarjalnosti se kaže njegova povezanost s poezijo Simona Jenka in spontano približevanje postopkom implicitne ekspresionistične poetike.

The characteristics of certain ideas and of the style found in a part of Murn's work reveal the poet's close relation to the poetry of Simon Jenko and his spontaneous anticipation of the procedures of the implicit expressionist poetics.

Iako su generaciju slovenačkih novoromantičara više od ijedne prethodne sačinjavale izrazite stvaralačke individualnosti, čiji se nastup na zajednički nazivnik mogao svoditi prvenstveno s obzirom na određene eksplicitne ili implicitne programske intencije, a mnogo manje imamo li u vidu sveukupnost idejnih i estetskih značajki njihovog stvaralaštva, pjesničko djelo svakog ponaosob, ma koliko izvorno i osebusno, nalazilo se u funkciji širih razvojnih tokova slovenačke poezije s kraja prošlog i početkom našeg stoljeća. Pošto je u romantizmu začeta dominantna pjesnička struja tokom druge polovine 19. vijeka bila već u znatnoj mjeri iscrpila svoje kreativne mogućnosti, pokret moderne u svim jugoslavenskim literaturama značio je, prije svega, uspostavljanje komunikacije s manje ili više aktuelnim zbivanjima u evropskoj književnosti motivirano potrebom zasnivanja nove, duhu vlastitog vremena primjerenije i razvojno produktivnije poetske strukture. Za razliku od srpske, a djelimično i hrvatske moderne, koje su u otporu prema vukovskoj orijentaciji na narodno stvaranje kao osnovnom obilježju pjesništva svojih neposrednih prethodnika najinspirativnije podsticaje nalazile u tada već pomalo prevazidenom francuskom parnasu, pokušavajući i u najboljim trenucima uspijevajući prilagoditi ga duhu simbolizma, slovenačka, koja je u svom nasleđu kao vrhunac sopstvene tradicije imala već ostvaren, u odnosu na parnasovski neosporno superioran formalno harmonični model Prešernove poezije, u težnji za preovladavanjem aktuelne stvaralačke krize u vlastitoj sredini vezala se za one simbolističko-impresionističke tokove modernog evropskog pjesništva što su, suprotstavljajući se i sami parnasovskim tendencijama, bili u znaku naglašenog subjektivizma i nastojanja za formalnim oslobađanjem poetskog izraza. Budući

* Proširena i dopunjena verzija referata na simpoziju o Murnu, 5. okt. pri SAZU v Ljubljani.

pak da se ova struja evropske poezije u evolutivnom razvoju već u to vrijeme, osobito na njemačkom jezičkom području, sve više približavala nešto kasnije konstituiranom ekspresionizmu, i slovenački je novi romantizam gotovo od samog početka bio otvoren za duhovne i izražajne potencijale ovog tada tek pripremanog i jedva nagovještavanog literarnog pravca, na što je nedavno upozorio Radovan Vučković dovodeći neka razmišljanja Kettea, Cankara i Župančiča u neposredne vezu sa shvatanjima Arna Holza, u kojima vidi genetske zametke ekspresionističke poetike.¹

Komplementarno ovom novoromantičarskom usmjerenju prema Evropi i inspirirano sličnim težnjama, bilo je, istovremeno, oživljeno stvaralačko interesovanje za još uvijek kao uzor plodotvorno narodno pjesništvo, te time u sklopu imanentne razvojne logike slovenačke poezije, kako je tumači Boris Paternu,² uspostavljen kontinuitet s onim njenim tipološkim modelom kojemu se izvorište nalazilo u strukturi Jenkove lirike, a produžetak, mada na nešto nižoj umjetničkoj razini, u stvaranju Simona Gregorčiča.

Učestvujući, svaki na svoj način, u formiranju nove literature, opisane su liniju svojim djelom u cjelini ili fragmentarno, u većem ili manjem rasponu, s težištem na jednom ili drugom njenom polu, ostvarivala sva četvorica predstavnika novog romantizma. Cankareva poezija, najmanje organski vezana za domaću tradiciju, ali izrazito negativno opredijeljena prema slovenačkoj savremenosti, kao dokument o periodu piščevog formiranja naj snažnije je bila određena evropskim simbolizmom i dekadansom, da bi se u Cankarevoj prozi ekspresionističke tendencije u nagovještajima ispoljavale bar još od *Hiše Marije Pomočnice*, a prilično cjelovito i raspoznatljivo na zaključku njegovog stvaralačkog puta u pojedinim crticama *Podob iz sanj*. Na drugoj strani, Dragotin Kette, najdublje ukorijenjen u nacionalnom poetskom nasljeđu i veoma dugo gotovo bez ikakvih izravnih informacija o aktualnim događajima u književnoj Evropi, u ambivalentnosti sopstvene poetske strukture svojim se sonetima nastavljao na Prešernov harmonični model, dok je drugim i ne manje značajnim dijelom svog stvaralaštva, neposredno i programski vežući se za narodno pjesništvo, proizilazio iz Jenkovog, ali, blokiran odveć čvrstim vjerovanjem u mogućnost čovjekovog harmoničnog položaja u svijetu, nije, osim možda u grotesknom *Pijancu*,

¹ Up.: Radovan Vučković, *Poetika hrvatskog i srpskog ekspresionizma*. »Svjetlost«, Sarajevo 1979, str. 77 i 337.

² Up.: Boris Paternu, *Slovenska poezija*; u knjizi *Pogledi na slovensko književnost I*. »Partizanska knjiga«, Ljubljana 1974, str. 47—75.

dopirao do onih pozicija u kojima bi se mogli naslutiti simptomi spontanog pomjeranja prema prirodi ekspresionističkog izraza. Konačno, snažni vitalistički naboji Župančičevog stvaralaštva, formiranog također u dodiru s narodnim pjesništvom i u formalnom pogledu vjerovatno više s Gregorčičevom nego Jenkovom poezijom, od samog su početka razbijali okvire simbolističko-impresionističke poetike, tako da se o svojevrsnoj ekspresionističkoj dimenziji može govoriti i kada se misli na sinkroniju, a ne samo na dijahroniju njegove poetske strukture.

Književna historija je poeziju slovenačkog novog romantizma već posmatrala kroz ovu optiku, da bi u naznačenim relacijama uspostavljala prirodni kontekst u kojem su sagledavani i neki bitni vidovi jednog značajnog dijela Murnove lirike. Pored Borisa Paternua, koji je istakao kako su unutar srazmjerno jedinstvenog novoromantično-ekspresionističkog razdoblja Oton Župančič i Josip Murn bili ti koji su oživjeli i umjetnički dogradili poetski model što ga je utemeljio Simon Jenko,³ na mogućnost ovakvog viđenja upozorili su Joža Mahnič uzgrednom, ali vrlo indikativnom napomenom, da je »narava zanj (za Murna) — sorodno kakor nekđaj za poeta Sorškega polja — zaživela v svojih kozmičnih razsežnostih, pesnik pa se je znašel sredi nje sam s svojo ubogo človeško usodo«,⁴ i Franc Zadravec ukazujući na anticipativni karakter Murnove poezije konstatacijom da je pjesnik uobličavanjem nekih mitova, građenjem metafora i izborom pojedinih stilema u pjesmama kao što su *Pa ne pojdem prek poljan, Vigilije, Jesen, Jesenska pesem, Gozd* ili *O mraku* »ravnal že v duhu kasnejšega ekspresionizma«.⁵

Iako se Murnova vezanost za Jenka može na prvi pogled učiniti izvjesnom, književna historija nije dosad na njoj više insistirala niti ju je dublje problematizirala. Ističući još od Ivana Prijatelja 'kmečko liriko' kao Murnov stvaralački vrhunac, književnohistorijska interpretacija se u traženju uzora najčešće kretala oko Koljčova, eksplicitno ili implicitno potvrđujući time Prijateljev sud da su Kette i Murn »preko slovanstva (...) našla slovenstvo«, odnosno da su obojica »začela s slovenstvom pri zemlji in ljudstvu, ki je z njo v zvezi...«⁶ No time se Murn našao u neposrednoj blizini Jenka, koji je bio, kako primjećuje France Bernik, »v vseh obdobjih svoje umetniške tvornosti približno enako

³ Ibid., str. 65—66.

⁴ *Zgodovina slovenskega slovstva V (Obdobje moderne)*. »Slovenska matica«, Ljubljana 1964, str. 54.

⁵ Franc Zadravec, *Zgodovina slovenskega slovstva V (Nova romantika in mejni obliki realizma)*. »Založba Obzorja«, Maribor 1970, str. 192.

⁶ Ivan Prijatelj, *Aleksandrov (Josip Murn)*; u knjizi *Izbrani eseji I*. »Slovenska matica«, Ljubljana 1952, str. 543.

dovzeten za pobude folklorne vezane besede in (...) je znal te pobude tudi vselej uspešno prilagoditi individualno tvornim oblikovalnim prizadevanjem.⁷ Neovisno o putu kojim se Murn kretao i o ulozi što je pri tome pripadala Koljcovu, a koju je vrlo argumentirano i konkretno u poslednjoj i dosad najcjelovitijoj studiji o ovom slovenačkom pjesniku predstavio Jože Snoj,⁸ narodnim pjesništvom kao snažnim i neposrednim izvorom inspiracije dvojice stvaralaca, Jenka i Murna, određena je srodnost koju bi podrobnija analiza vjerovatno ustanovila na više strukturalnih planova: od duha što iz mnogih njihovih pjesama provijava i motivâ koji ga posreduju preko načina simbolizacije i metaforike, te njima primjerene leksike i sintakse, do oblika strofe i versifikacije.

Drugu, podjednako značajnu komponentu saobraznosti mogli bismo prepoznati u odnosu prema prirodi, koja i kod Jenka i kod Murna nije samo najčešća inspiracija i najprisutnija tema, nego i medij u kojem su se kristalizirale najrazličitije njihove duhovne i emocionalne preokupacije. Premda je i slika prirode u njihovom djelu veoma često imala isto izvorište u narodnom stvaralaštvu, a kod Murna neposredno bila vezana za motiviku 'kmečke lirike', razlika među njima nije se bitnije produbljivala niti onda kada ih je osobena i samosvoja artikulacija doživljaja udaljavala od neposrednosti izražavanja i jednostavnosti simbolike narodne lirike i približavala prirodi složenijih struktura evropske poezije; Jenko je još za Franceta Koblara bio »naš prvi romantični impresionist«,⁹ dok je Murnovoj lirici, ili bar jednom značajnom njenom dijelu, i kada se polazi od nekih pjesnikovih zabilježenih izjava, najčešće od one u pismu Cankaru marta 1898: »Trenutki, samo trenutki!«, i kada se do zaključaka dolazi analizom njenih imanentnih osobnosti, među svim teorijskim terminima kojima se nastoji definirati dominantan stilski postupak nesumnjivo najprimjereniji atribut 'impresionistička'.

U naznačenim relacijama i književnu baštinu vlastitog naroda, iz koje su obojica ponikla, i evropski impresionizam, iz kojega je Murn dobijao značajne podsticaje, a Jenko ga u najboljem slučaju mogao tek slutiti, valja shvatiti samo kao tertium comparationis koji omogućava da se izluče neke odrednice kao polazne pretpostavke tumačenju srodnosti, a nikako ne kao objašnjenje tih srodnosti ukazivanjem na izravne uticaje jednog na drugog ili pak na isto tako neposredno ugledanje obojice na zajedničke uzore. Cjelokupna njihova djela, pa, prema tome,

⁷ France Bernik, *Lirika Simona Jenka*. »Slovenska matica«, Ljubljana 1962, str. 248.

⁸ Jože Snoj, *Josip Murn*. »Partizanska knjiga«, Ljubljana 1978, str. 230—244.

⁹ France Koblar, *Uvod* u knjizi Dragotin Kette, *Zbrano delo*. »Nova založba«, Ljubljana 1940, str. XLIV.

i konkretna ostvarenja u kojima su više ili manje uočljive izvjesna uzajamna srodnost ili komponente saobraznosti sa širim strukturama slovenačke i evropske književnosti, autentičan su izraz duboko individualnih vizija i njihove unutarnje logike. Kada je riječ o Murnu, funkcionalna plodotvornost prirode u njegovoj poeziji, bez obzira hoćemo li je posmatrati u odnosu prema slovenačkom narodnom pjesništvu ili evropskom impresionizmu, najnedvosmislenije je utvrđena u Mahničevoj interpretaciji, a naročito u rečenici: »Zavest brezdomstva in razočaranja nad mestom in ljudmi sta pesnika gnala v zavetje vélike in žive narave«. ¹⁰ Kao i mnoga druga naša saznanja o Murnu što ih je književna historija potom razvila i problematizirala, i ovakvo je tumačenje funkcije prirode djelimično izvedeno iz Prijateljevog eseja, tačnije iz Prijateljeve tvrdnje da ta poezija »ni čista, jasna slika prirode in življenja, kakršna sta, pa tudi ne mirno in določno zastavljen odgovor na vprašanje, kaj sta, od kod in čemu, ampak samo dih trepetajoče življenjske spekulacije, mučna, nejasna težnja po svetlikajočih se ciljih«, ¹¹ odnosno iz preciznije, no donekle uprošćenije formulacije istog autora da »bivajoč v mestu goji Aleksandrov v srcu veliko ljubezen do vsega, ki ima kako zvezo z deželo, (...) kajti v mestu je otožen«, dok »v prirodi je srečen«. ¹²

Razumije se, individualna vizija, i u najpotpunijoj dovršenosti i umjetničkoj neponovljivosti vlastitog uobličjenja, uvijek u sebi sadrži reflekske širih idejnih i socijalnih određenja. Tako je i u ovom slučaju u pitanju, zapravo, tradicionalna i bar još od Rousseaua prisutna, ali u poeziji i umjetnosti sve do danas aktuelna opozicija društvo — priroda, začeta u subjektivnoj drami čovjeka evropskog građanskog društva i u iluziji da se njeno razrješenje i putevi prema 'svetlikajočih se ciljih' više harmonije nalaze izvan svih oblika socijalnosti, u prirodi i sopstvenoj elementarnosti. Ideološki u tom smislu neeksponiran, čitav niz Murnovih pjesama što posreduju osjećanje otuđenosti lirskog subjekta, pa i dio 'kmečke lirike' u kojem je lirski subjekt blokiran u težnji za integracijom s 'prirodnim' i svojim životom s prirodom uskladenim kolektivom, pruža čvrst oslonac ovakvom viđenju, kao što, istodobno, širi kontekst navedenog Mahničevog poređenja upućuje na misao da prvenstveno u tom sklopu treba tražiti suštinu duhovne srodnosti dvojice stvaralaca. Mada u Jenkovoj poeziji osjećanje otuđenosti uslovljeno egzistencijalno-socijalnim činiocima nije imalo tako sveobuhvatne razmjere kao u Murnovoj, dok je u Jenkovoj prozi radikalno bila razobličena ideološka predstava

¹⁰ Joža Mahnič, op. cit., str. 54.

¹¹ Ivan Prijatelj, op. cit., str. 547.

¹² Ibid., str. 543—544.

o beskonfliktnosti u prirodi ukorijenjenog idealiziranog seljaštva, pjesma *Troje gorje*, uz neke druge, nedvosmisleno svjedoči da je i u tog pjesnika ista svijest veoma intenzivno živjela i umjetnički bila djelotvorna, što će reći da je i njegova vizija počivala na istovjetnoj opoziciji društvo — priroda, na opoziciji iz koje se razvijala nešto pritaženija, ali u biti Murnovoj saobrazna ideja transcendencije.

Ma koliko, međutim, ideja o razrješenju socijalnog i egzistencijalnog konflikta povratkom prirodi sama po sebi bila romantična, ona ni u Jenkovoju ni u Murnovoj poeziji nije izvedena nimalo romantičarski naivno i pravolinijski, niti je, po pravilu, prelazila iz podsvjesnog i implicitnog u svjesno i eksplicitno. Harmonizacija je, naime, moguća samo trenutačno, u momentu prepuštanja neposrednom, prevashodno senzualnom utisku i blokiranja svijesti o samom sebi. Među poetskim iskazima misao o trenutačnosti takvog 'oslobađajućeg' doživljaja najjasnije, čak programski naglašeno, posreduju Jenkova pjesma *Pod milim nebom* i Murnova *Trenutek*, a paradigmatička je u tom smislu, moglo bi se reći, sva njihova poezija koja se zbog reducirane 'aktivnosti' lirskog subjekta na percepciju u sebi harmonične i subjektivizacijom neproblematizirane prirode obično naziva impresionističkom. Relativizacija, a time i deromantizacija predodžbe o harmonizacijskoj moći prirode svodenjem na trenutačnost i senzualnost komunikacije potiču iz dubljih slojeva Jenkove i Murnove vizije, u kojima između čovjeka i prirode ne postoji aprioran ontološki sklad. U najboljem slučaju može se govoriti o paralelizmu, ali se u njemu, kada se u pojedinim poetskim strukturama izravnije uspostavlja, sve jasnije ispoljavaju nepodudarnost i neusaglašenost. Takve su, recimo, Jenkove 'obujenke' *Slabo sveća je brlela* i *Glej jih zvezde, kak bleščijo*, kojima istorodna ostvarenja nalazimo i u Murnovom opusu; prvoj u pjesmi *Tam zunaj*, strukturiranoj, mada u vrijednosnoj inverziji, na istom principu 'paralelizma suprotnosti', a drugoj u *Akordih*, u kojima je podudarnost osnovnog osjećanja još izrazitija, ali je, istovremeno, ono toliko zaoštreno i potencirano da su upravo ti stihovi poslužili Dušanu Pirjevcu kao argumentacija za zaključak kako »narava v Murnovi poeziji nima takšne zavezujoče in odrešujoče moči, da bi se v njenem imenu lahko dovršilo zares dosledno in dokončno preseženje človekove družbeno zgodovinske 'narave'«, odnosno kao simptom 'neke temeljne protislovnosti', prema kojoj čovjek i kada se »utemeljuje kot narava, naravno, svobodno bitje moči, ostaja hkrati do kraja neutemeljen«. ¹³

¹³ Dušan Pirjevec, *Uvod v umevanje Murnove poezije*; u knjizi Josip Murn, *Topol samujoč*. »Mladinska knjiga«, Ljubljana 1967, str. 134.

Budući, dakle, da se čovjek, sučeljavajući se s prirodom, ili čak projicirajući se u nju, samo iznova potvrđuje u svojoj neutemeljenosti i problematičnosti, i slika same prirode mijenja se od trenutačno harmonične i prijateljske preko ravnodušne i hladne do prema čovjeku zatvorene, neprijateljske i prijeteće. Kod Jenka je ta problematičnost lirskog subjekta posljedica, prije svega, svijesti o prolaznosti, što se u svojoj punoj dramatičnosti razotkriva tek u neposrednom suočavanju s vječnim trajanjem i stalnim obnavljanjem prirode ili, kako je to formulirao Bernik: »Vesoljna priroda kot celota je najvišja in edina trajna realnost, človek je njen minljivi del, v njej zaobsežen in podrejen njenim zakonom. Spričo večnega krogotoka, v katerega je ujeta zemlja z veseljem vred, je človekovo bivanje kratkotrajno in — nično.«¹⁴ Ova misaona i emocionalna potka čitavog niza Jenkovih ostvarenja, pa i središnjeg ciklusa *Obrazi*, vjerovatno je najsugestivnije i najpotresnije uobličena u pjesmi *Mlade hčere truplo*, a najšire dimenzije, kojima je obuhvaćena ne samo jednokratnost pojedinačne egzistencije, nego i problematični smisao čitave ljudske historije, dobila je također u jednom od 'obrazov', u pjesmi *Zelen mah obrašča*.

I u Murnovoj poeziji, doduše, smrt je jedna od opsesivnih tema, i to ne kao metafizičko ili filozofsko pitanje, već kao lična slutnja i doživljaj. Ali, ma koliko baš usljed toga ponekad bila izravno uobličena i emocionalno eksponirana, ideja smrti, a time i prolaznosti, neće u toj poeziji predstavljati osnovno izvorište antagonizma između čovjeka i prirode; u pjesmama inspiriranim prirodnim pojavama ona će se najčešće vrlo posredno reflektirati u motivima prividnog, no kao konačno doživljenog umiranja prirode ujesen i njenog mrtvila zimi ili pak gašenja svjetlosti u sutonu i mraka noći, što znači da se na toj razini Murnovih preokupacija temeljni odnos između čovjeka i prirode zasniva prije na saobraznosti nego na suprotnosti. Čovjekova neutemeljenost u prirodi i suprotnosti među njima u njegovoj lirici prevashodno su projekcija osjećanja otuđenosti u svijetu, tako da bi se možda malo pojednostavljeno, ali vjerovatno ne sasvim netačno moglo reći kako je ishodišna opozicija konflikta čovjek — društvo u Jenka supstituirana, a u Murna transponirana u opoziciju čovjek — priroda. Drugačije rečeno: umjesto da socijalnim činiocima uvjetovana egzistencijalna drama bude transcencijom u prirodu razriješana ili, kao kod Jenka, relativizirana u ime jedne druge, dublje i presudnije, ona je ovdje dovedena do svojevrzne

¹⁴ France Bernik, op. cit., str. 215.

apsolutizacije, u čemu se po svoj prilici kriju najbitnije odrednice one 'temeljne protislovnosti' o kojoj govori Pirjevec.

'Najnižu tačku' svijesti o totalnoj otuđenosti u Murnovoj poeziji stoga posređuju metafore u kojima se lirski subjekt s prirodom identificira: *Jaz sem topol samujoč, / ki ne seje in ne žanje!*; odnosno: *glas vpijočega v puščavi, / trs samotni to sem jaz!*. Iz ove će se pozicije pjesnikov egzistencijalni konflikt sublimiran u mediju prirode u sinhroniji njegove lirike 'razvijati' u dva suprotna pravca, naznačena širim kontekstima poetskih struktura u kojima su navedeni stihovi bili formulirani. Dok se u pjesmi *Prišla je jesenska noč*, u kojoj metafora 'topol samujoč' ima značenje zaključne poente, stanje otuđenosti i nemoći fiksira kao definitivno, u pjesmi *Ko dobrane se mračne* identično osjećanje usamljenosti i otuđenosti izaziva oslobađanje potencijalne unutarnje energije i vitalističke snage izražene župančičevski intoniranim stihovima, na čemu kao na bitnoj duhovnoj komponenti Murnovog stvaralaštva posebno insistira Dušan Pirjevec.

Istorodna dijalektika buđenja intenzivne 'volje za moći' u trenutku krajnje nemoći čini okosnicu idejno-psihološkog plana Jenkove pjesme *V brezupnosti*, što je nesumnjivo još jedan znak srodnosti duhovnih struktura dvojice stvaralaca. I pored toga, međutim, bilo bi prilično dvojbeno na ovom paralelizmu graditi neke dalekosežnije zaključke. Na jednoj strani, naime, u ovom kontekstu neminovno uključivanje Prešernovog *Pevca* pokazalo bi da je riječ o 'volji do življenjskega vztrajanja' koja, kako ističe Boris Paternu, »prehaja v tipološko lastnost slovenske poezije«,¹⁵ prisutnu ne samo u opozicijskim strukturama Prešernove i Jenkove poezije, nego, isto tako, i u stvaralaštvu Murnovih savremenika Kettea i Župančiča. Na drugoj pak strani, imamo li u vidu umjetničku artikulaciju ideje, a ne ideju samu, Murnova je u tom pogledu izrazita samosvojnost to što se refleksija kako u pjesmi *Ko dobrane se mračne* tako i u mnogim drugim razvija iz naizgled neposrednog impresionističkog doživljaja prirode, koji se, istovremeno, pod pritiskom metaforički ili izravno izražene subjektivne problematike počinje i sam iznutra transformirati. Reklo bi se čak da Murnova poezija koja se konstituirala s obzirom na u prirodu projicirano osjećanje otuđenosti predstavlja u svojoj osebnosti najizrazitiji znak pjesnikove diferencijacije ne samo u odnosu prema prethodnicima, uključujući i Jenka, nego i prema savremenima upravo zbog svojevrsnog rastakanja na mimetičkom načelu zasnovane impresionističke logike oblikovanja, pri čemu

¹⁵ Boris Paternu. op. cit., str. 60.

će zametnuti proces simbolizacije, javljajući se manje i rjeđe u funkciji simbolističke komunikacije s transcendentnim, više i češće djelovati u smislu ekspresionističkog preobražavanja pojavnosti u skladu s pjesnikovom subjektivnom vizijom.

Mada jedno od onih Murnovih ostvarenja u kojima se, promatramo li ih kao u sebi zaključene cjeline izvan konteksta cjelokupne njegove lirike, ideja neomeđene komunikacije s prirodom i svijetom ne razvija iz suprotnog osjećanja otuđenosti i nemoći, kao moguće polazište razmatranju navedenog procesa naročito nam se indikativnom čini pjesma *Nebo, nebo*, pjesma u kojoj Jože Snoj vidi »prvo z eksistencijalno problematiko podloženo impresijo v slovenski poeziji«:¹⁶

Nebo, nebo
in neskončna, brezmejna ravan!
Pijano oko
žari in iskri
in vpija ta svet prostran.
Horizont molči.
Od neba sem mrak hiti . . .
le še tam iz daljave
v te proste širjave
brezmejno prost nekdo beži.

Snoj je neosporno u pravu; *Nebo, nebo* je po svim svojim bitnim strukturnim elementima 'impresija' u onoj mjeri u kojoj jedno umjetničko djelo uopće može u cijelosti biti podvedeno pod neku takvu ili sličnu definiciju, dok *pijano oko* koje *vpija ta svet prostran* označava rječitu i nedvosmisleno poetsku eksplikaciju fundamentalnog postulata impresionističke poetike. Ali, dodali bismo, pjesma kao 'impresija' bespogovorno funkcionira samo do posljednjeg stiha, kada se iznenada javlja *brezmejno prost nekdo* kao plod pjesnikove imaginacije u sasvim drugom smislu no što je to svijet prirode 'uhvaćen' pjesmom u trenutku osobitog raspoloženja. Iako po svojim atributivnim oznakama izraz istog raspoloženja, 'nepoznati neko' tom svijetu prirodno ne pripada; kao projekcija osjećanja transformiranog u nedorečenu ideju, kao sublimacija neuobličene refleksije, ali u istoj funkciji u kojoj se refleksija nalazila u, recimo, pjesmi *Ko dobrave se mračē*, on u taj svijet unosi značajniju neizvjesnost, a time, problematizirajući cjelovitost impresionističkog doživljaja, strukturnu nepostojanost čitavog djela. »Meja med pesniškim subjektom in poetično objektivizacijo sveta v pesmi 'Nebo,

¹⁶ Jože Snoj, op. cit., str. 194.

nebo' je zbrisana. Umetniško izpovedna motivacija zanjo ni površinska, naturalistično-impresionistična, temveč poglobljeno eksistencialna, isti-
če i Jože Snoj, da bi iz ovog zapažanja izveo i dalekosežniji zaključak
o prirodi Murnove poezije tog perioda i njenom značenju za potonji
razvoj slovenačkog pjesništva: »...impresivno-ekspresivna eksistencija-
listična smer v slovenski poeziji, varirana do sedanjih dni, se je z Josi-
pom Murnom in v okviru impresionizma in simbolizma kot historičnih
slogov rojevala in rodila na Dunaju v zimskih mesecih tisoč osem sto
osemindevetdesetega in devetindevetdesetega leta.«¹⁷

Konkretizirajući ovu tvrdnju, primijetili bismo da je riječ o tipu
impresionizma unutarnje nestabilnog usljed dejstva izrazito subjektivnih
egzistencijalnih preokupacija kakav će biti karakterističan za znatan
dio Kosovelovog stvaralaštva, te da na liniji u književnoj historiji već
zapažene komunikacije među dvojicom pjesnika *Nebo, nebo* predstavlja
po svoj prilici jednu od najčvršćih karika.

Prikriveni ekspresionistički potencijali Murnovog impresionizma još
će se jasnije očitati u strukturnoj saobraznosti posljednje strofe ove i či-
tave kompozicijom na strofe neraščlanjene pjesme *Pojenec*, koja, premda
nastala ranije, u sinhroniji Murnove lirike znači radikalniji pomak na
pravcu unutarnjeg rastvaranja impresionističkih principa i spontanog
približavanja ekspresionističkim pozicijama. Na ovu saobraznost ne-
dvosmisleno ukazuje već uvodni stih *Pojenca Cel svet molči*, koji na-
suprot gotovo istovjetnom stihu *Horizont molči* u pjesmi *Nebo, nebo*
vodi izvjesnoj, ekspresionizmu i inače svojstvenoj subjektivističkoj hi-
perbolizaciji i apsolutizaciji doživljavanja, da bi u istorodnom motivu
noći u narednom stihu iste pjesme *mrak v potoku črni* epitet *črni* na-
govijesti bitno različit odnos pjesnika prema svijetu, a time i suštinski
drugačiji karakter čitave poetske strukture. Korespondirajući sa zaključ-
nom poentom pjesme *Nebo, nebo* stihovi *in čez nebes leti / zadnji tič*
pred nočjo dosljednije su, doduše, ostvareni u okvirima imanentno im-
presionističke poetike, pri čemu, reklo bi se, slika ptice u letu iz per-
spektive čovjekove vezanosti za zemlju posreduje istu ideju slobode kao
brezmejno prost nekdo. Međutim, višim stepenom postignutog 'realizma',
koji tek u tome otkriva svoju značenjsku funkcionalnost, blokirana je
mogućnost identifikacije lirskog subjekta s uobličanim simbolom, dok
atribut *zadnji* i priloška oznaka *pred nočjo* radikalno ograničavaju 'brez-
mejnost' simbolično izražene ideje, te tako pripremaju i motiviraju
neposredno istupanje lirskog subjekta iskazom *Tak mračno... tak*

¹⁷ Ibid., str. 194.

hladno . . .!, kojim je između njega i neprijateljskog svijeta otvoren definitivno nepremostivi raskol. U tom kontekstu ponovo se, ali u dijalektalno suprotnoj situaciji od one u ranije razmatranom djelu, pojavljuje 'nepoznati neko':

Le še temkaj nekdo
kot pojencec ječi,
proč izmučen od pekla beži —

U dijalektičkoj interakciji naglašenog subjektiviteta i 'poetične objektivizacije sveta', uporedo s produbljavanjem rascjepa, 'nepoznati neko' kao izraz pjesnikovih najdubljih subjektivnih osjećanja i kao nosilac osnovnog značenja u potpunosti je integriran u svijet uobličen pjesmom upravo zato što su i on sam i taj svijet projekcija jedne jedinstvene, disonantne i po svojim temeljnim idejnim i izražajnim značajkama u suštini ekspresionističke vizije.

Strukturnom saobraznošću istaknuta smisaona i emocionalna polarizacija pjesama *Nebo, nebo* i *Pojenec* upečatljiv je izraz pjesnikove duhovne ambivalentnosti koja je kao uobličenje suprotnih mogućnosti suprotstavljanja ili prihvatanja identičnog egzistencijalnog stanja primijećena u lirskim tvorevinama *Ko dobrane se mračne* i *Prišla je jesenska noć*. No i pored toga što je katarzičko oslobađanje vitalističkih potencijala, ispoljavajući u težnji subjekta da ovlada sebi neprimjerenim svijetom istinsku ili prividnu samosvijest antropocentrizma, samo po sebi bilo blisko prirodi ekspresionističkog vizionarstva, sa stanovišta ovdje razmatranog procesa mnogo su indikativnija ona Murnova ostvarenja u kojima unutarnje i vanjske blokade onemogućavaju razrješenje egzistencijalnog konflikta i potvrđuju čovjekovu nemoć. Tim više što djela suprotnog idejnovrijednosnog predznaka svoju 'poruku' obično posreduju u vidu refleksivno formulirane voljne geste i etičkog stava ili pak cjelokupnom svojom strukturom, u kojoj je, međutim, transformacija impresionističkog doživljaja nerijetko opterećena tendencijom alegorizacije. Rječit je primjer pjesma *Orel*, u kojoj se unutar alegorije kao dominantnog strukturnog načela određeni ekspresionistički nagovještaji mogu jedva nazrijeti u pomalo oniričkom karakteru pejzaža mračne i tajanstvene rijeke što *med bregovi skalnimi teče brez šumenja, brez glasu*.

Inspirirana osjećajem neke sveobuhvatne metafizičke ugroženosti i slutnjom smrti, krajnju tačku imaginarne putanje od impresionizma ka ekspresionizmu označava, naročito svojim prvim dvjema strofama, poetska minijatura *Pa ne pojdem prek poljan*, koja je dosljednom re-

dukcijom izražajnih sredstava s obzirom na funkciju ekspresije potpuno pomjerena izvan i najšire shvaćenih okvira impresionističkosimbolističke poetike:

Pa ne pojdem prek poljan,
je v poljani črni vran,
je v poljani noč in dan.
Jaz bojim se ga močno,
črno vranje je oko,
črna slutnja gre z menó.

Mada utemeljena na konvencionalnom simboličnom značenju, koje je, dakako, moglo djelovati iz dubina pjesnikove svijesti i podsvijesti, ali, isto tako, biti preuzeto bilo od Edgara Allana Poea bilo iz narodnog stvaralaštva, pjesma je vjerovatno najcjelovitije i najpročišćenije 'ekspresionističko' ostvarenje u čitavom Murnovom opusu, te je za nju u književnoj historiji već rečeno da »odpira nova pesniška obzorja, ki vodijo naravnost v mračno pokrajinsko vizionarnost ekspresionizma« (Franc Zadravec).¹⁸ I nije stoga nimalo čudno što će, posredno potvrđujući valjanost navedene konstatacije, očigledno pod snažnim Murnovim uticajem isti motiv u vrijeme kada se ekspresionizam bude već jasno osjećao u slovenačkoj duhovnoj i literarnoj atmosferi u *Pesmi o molu* uobličiti Joža Lovrenčič.

Razumije se da se povodom Murna može govoriti jedino o izvjesnim impulsima, a ne o nekoj zaokruženijoj, makar samo implicitno ekspresionističkoj poetici. Pa ipak, vjerovatno je iz ovdje tek ovlaš naznačene problematike, koja bi svakako zasluživala detaljnije i produbljenije raščlanjivanje, vidljivo kako ti impulsi nisu bili nimalo slučajni i kako su ponekad bili dovoljno snažni da rezultiraju i koherentnijim potencijalno ekspresionističkim strukturama, iako ne u nekom kontinuitetu koji bi imao dijahrono-razvojni karakter i premda pjesnikovo spontano prihvatanje pojedinih ekspresionističkih rješenja nije uvijek nužno podrazumijevalo radikalnije odvajanje od tradicije na drugim strukturama istih ostvarenja.

Kao što se nekada, da zaključimo, na razmeđu romantizma i realizma Simon Jenko spontano približavao impresionizmu, tako je Josip Murn iz svoje novoromantičarske, simbolističke i impresionističke, situacije tražeći primjeren izraz vlastitom osjećanju života i viziju svijeta, ali i u dosluhu s duhom sopstvenog vremena, zakoračio prema novom i još

¹⁸ Franc Zadravec, *Osamljeni človek Mirana Jarca: u knjizi Lirika, epika, dramatika (Študije iz novejšje slovenske književnosti)*. »Pomurska založba«, Murska Sobota 1965, str. 102.

nepoznatom. Time nam se, a ne samo karakterom svog impresionizma, često usamljen i sa skepsom gledan u vlastitoj generaciji, predstavlja kao pravi prethodnik Srečka Kosovela, u čijem će se djelu raspon između impresionizma i ekspresionizma ostvariti u punim dimenzijama, a slovenački ekspresionizam doseći svoje najviše estetske domete.

RÉSUMÉ

Dans sa tendance au renouvellement et à la réorientation de la création littéraire, le néo-romantisme slovène s'est attaché aux mouvements symbolistes et impressionnistes de la poésie européenne qui étaient sous l'influence d'un subjectivisme intense et saisis d'un profond désir de libération de l'expression poétique. Il signifiait ainsi d'une part la continuité avec la structure du lyrisme de Jenko et d'autre part l'ouverture vers les potentiels spirituels d'expressionnisme qui s'annonçait déjà à la fin du siècle dernier et au début du XXe siècle.

Il semble que ce soit le contexte naturel dans lequel on puisse envisager les aspects principaux d'une partie importante du lyrisme de Murn qui est la suite logique et la réalisation des intentions poétiques de Jenko, non seulement dans l'impressionnisme évident qui n'a été chez Jenko qu'amorcé, mais aussi dans l'approfondissement de la position subjective et problématique de l'homme dans la nature. L'aggravation de cette condition — surtout dans les poèmes où se reflète plus vivement la problématique existentielle du poète — provoque une certaine mutation de l'aventure impressionniste vers une poétique implicitement expressionniste dont Murn s'approche spontanément dans certaines de ses œuvres.

IZVORI I PRETPOSTAVKE O ANTUNU VRAMCU*

Antun Vramec je v slavistični znanosti prisoten već kot sto let. Kljub izčrpnim prispevkom pa vendarle nimamo takih podatkov, da bi iz njih dobili zaokroženo podobo tega zaslužnega kajkavskega pisca 16. stoletja. — Najnovije raziskave odkazuju prvotnim podatkom čisto nov kontekst Vramčevega lika pomemben tako za proučevanje jezika njegovih del (Kronika, Postilla) kot tudi za zgodovinsko dialektologijo hrvatskega ali srbskega jezika.

The presence of Antun Vramec in Slavonic studies extends well over a century. Whereas there exist several exhaustive accounts, no sufficient information is available on the basis of which it would be possible to outline a comprehensive picture of this important writer in the kaj-dialect from the 16th century. — Recent research has given to the original data a wholly new context of Vramec's figure, a context important both for the study of the language of his works (The Chronicle, Postilla) as well as for the historical dialectology of Croatian or Serbian.

1 O kajkavskom piscu Antunu (Antolu) Vramcu (1538—1587) kanoniku »zagrebečkom, doktoru filozofije i župniku brežičkom (Brežice), doktoru svetoga Pisma i cirkve vraždinske plebanuša« pisalo se više nego što o njemu imamo izvornih podataka.¹ Kao pisac na hrvatskom kajkavskom narječju prezentirao se javnosti 15 godina (Kronika, 1578, Ljubljana) odnosno 25 godine (Postilla 1586, Varaždin) po završetku Tridentinskog koncila (1545—1563) a 18 godina nakon posljednje tiskane knjige u Urachu (Postilla 1568) po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrijaninu istumačene, namijenjene Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj (danas Gradišće Burgenland — Austria). Njegovo dakle književno djelovanje slijedi tijek druge polovice 16. stoljeća, tj. vrijeme pune interferencije kajkavskog, čakavskog i štokavskog narječja.

Prisutnost Antuna Vramca u slavistici počela se postupno otkrivati tek u drugoj polovici 19. stoljeća i traje još danas.² Stoga je njegovo prisustvo u slavenskoj filologiji staro više od sto deset godina.

* Predavanje održano 30. listopada 1979. na Filozofskom fakultetu u Ljubljani (PZE za slovanske jezike in književnosti).

¹ Više od devedeset bibliografskih jedinica o Antunu Vramcu govori nam, kako se je u kojem razdoblju pisalo o njemu. Usp. Alojz Jembrih, Antun Vramec u dosadašnjoj bibliografiji, u: *Croatia Christiana Periodica* 3, Zagreb 1979, 167—174.

² Unatoč nedostatku biografskih izvora Vramec je u posljednjih dvanaest godina bio predmetom dviju disertacija i jedne habilitacione radnje. Usp. Zvonimir Junković, Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972. (Disertacija napisana g. 1967); Alojz Jembrih, Antun Vramec in seiner Zeit, Wien 1977. (Disertacija u rukopisu pohranjena u Wiener Universitätsbibliothek, sign. D 21.121); Josip Turčinović, Teologija Antuna Vramca (1538—1587), Zagreb 1970. (rukopis, habilitaciona radnja pri Katedri za ekumenizam Teološkog fakulteta u Zagrebu, pohranjena na istom fakultetu).

Tako je već Vatroslav Jagić godine 1866. svratio pažnju na jezik Vramčeve Postile,² Antun Raič je g. 1879. radio na sinkronijskom prikazu jezika Vramčeve Kronike.³

Prvo značajno djelo o A. Vramcu, poimence njegove zrele dobi (1565—1587), pojavilo se g. 1908. iz pera Vjekoslava Klaića, kada je transliteriravši Vramčevu Kroniku i ponovno je izdavši, priložio uvodnu raspravu, koja bez pretjerivanja zaslužuje da bude nazvana malom biografijom A. Vramca.⁴

Unatoč svim podacima kojima je Vj. Klaić raspolagao, koristeći iscrpno arhivski materijal koji se odnosi na A. Vramca, ipak najzanimljiviji dio njegova života ostao je sve do naših dana neosvijetljen i istražen. Dvadeset i šest godina — djetinjstvo i mladost A. Vramca u povijesti naše književnosti snivalo je pod koprenom nepoznanice. Dakle, u Klaićevoj studiji nema podataka o ranim Vramčevim godinama života, a problematične su i godine njegova školovanja prije dolaska u Rim (?). Uostalom, Klaić izričito govori da o podrijetlu Antuna Vramca, o njegovoj porodici i roditeljima nije mogao »baš ništa pronaći«. On također pripominje kako je prezime Vramec »posve neobično u Hrvatskoj, i kod Slovenaca u Štajerskoj i Kranjskoj«, te navodi kako je pretražio sve prisutne mu izvore za povijest Hrvata i Slovenaca, ali da prezimena Vramec nije »nigdje našao«. Isto tako Klaić napominje da ne zna »gdje je Antun Vramec mladost svoju proveo i koje je škole izučio«. No bio je ipak uvjeren da je negdje dobio solidne temelje iz filozofskih i teoloških nauka, jer je poslije za vrijeme boravka u Rimu (1565—1567) iz tih predmeta doktorirao. Vijest o tome ostavio je i u svojoj

² Usp. Vatroslav Jagić, Štampana hrvatska knjiga XVI vieka, kojoj se iznova u trag ušlo, u: Književnik III, Zagreb 1866, 306—309.

³ Usp. Antun Raič, Jezik Vramčeve Kronike (rukopis, pohranjen u rukopisnom odjeljenju NUK, Ljubljana). Raič je namjeravao taj svoj rad objaviti u Letopisu Matice slovenske za godinu 1880. Međutim do toga nije došlo, jer »Matica sollte nicht rein wissenschaftliche Aufsätze veröffentlichen (...)«, kako je to sam pisao F. Miklošiču u Beč 29. veljače 1880. Na pismo, iz kojeg je ovaj citat, upozorila me gospođa dr. Katja Sturm-Schnabl, te joj se i ovom prilikom srdačno zahvaljujem.

⁴ Antun Vramec i njegova djela, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XXXI. Scriptorum, vol. V, Antonii Vramecz: Kronika. Proemio de vita operibusque scriptoris praemisso digessit Vjekoslav Klaić, Zagrabiae 1908, I—LII.

⁵ Isto, str. VII. Klaić je na temelju jedne istrage u franjevačkom samostanu na Kaptolu zaključio da je Vramec rođen 1538. godine. Naime, 9. lipnja 1579. prilikom saslušanja svjedoka — a bilo ih je 138 — u zapisniku je petnaesti po redu Antun Vramec tadanji zagrebački kanonik i arhidakon bekušinski: »*Decimus quintus testis reverendus dominus Antonius Vramecz canonicus ecclesie Zagrabienensis ac archidiaconus Bexin annorum 41 ad puritatem cunscientie sue requisitus et examinatus...*« Usp. Klaić, n. dj. str. IV.

Kronici, upisavši je pod g. 1567. riječima: »Ovo vreme ja jesem v Rime Doktorem postal«.

Budući da se osim Vj. Klaića nitko nije dao na proučavanje života A. Vramca (ne u sličnom opsegu), Klaićeva riječ ostala je posljednja kao središnje vrelo informacija o piscu A. Vramcu, relevantna za povijest hrvatske književnosti i kajkavskog dijalekta. Osloivši se na mjesto Vramčeva rođenja, Vrbovec u samoborskoj župi, nekadašnje selo na jugu Save zapadno od Podsuseda, kako je to Klaić pokušao ustvrditi, svakom je dijalektologu bilo jasno, da se mora — ukoliko želi proučiti jezik Vramčevih djela — približiti tom Vrbovcu i njegovoj bližoj okolini, na osnovi čega bi se u njegovim djelima mogle objasniti karakteristične jezične osobine.

Bit će korisno i uputno ako pogledamo što je Klaića navelo da odredi Antunu Vramcu Vrbovec kao mjesto njegova rođenja.

Teže je pronaći mjesto, gdje je Vramec rođen, kaže Klaić, te pripominje kako u arhivu Jugoslavenske akademije »ima jedna isprava od 16. rujna 1584, u kojoj se spominje kako su protonator kraljevstva Emerik Pethew i čazmanski prepošt Gašpar Stankovački onoga dana na licu mjesta određivali međaše gospoštije susjedgradske. Tom su prigodom bili nazočni svi susjedi i međašnici gospoštije (vicinis et commetaneis eorundem universis), pa se ti susjedi i poimence nabrajaju: 'Et signanter egregiis et nobilibus, ac venerabili domino *Anthonio Wramecz de Ryglnowcz, Doctore...*'«⁶

Klaića je zanimao taj pridjevnik »*de Ryglnowcz*«, koji se nalazi na štajersko-hrvatskoj medi. Mogli bismo lako pretpostaviti — a i Klaić tako misli — da je Vramec 1584. godine bio vlasnik dvorca Rieglshofa slovenski zvan Rigonce.⁷

»Stvar postaje još dvojbena«, napominje Klaić, ako uzmemo u obzir, »da u spisima svetojeronimskog zavoda u Rimu od godine 1565. do 1567. imade Vramec vazda pridjevnik '*di Vrbouaz*' ili '*da Vrbovaz*'. Sudeći po tome, smjeli bismo prije nagadati da je rođen u nekom mjestu koje se je zvalo Vrbovac ili Vrbovec.«⁸

⁶ Klaić, n. dj. str. V.

⁷ Isto, str. V; Usp. Carl Schmutz, Historisch-topographisches Lexicon von Steiermark, Bd. III, Graz 1822, 366.

⁸ Klaić, n. dj., VI; Vramec je za vrijeme boravka na studiju u Rimu g. 1565. bio izabran za kapelana u zavodu sv. Jeronima. Usp. Ivan Kukuljević, Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, u: Arkiv za jugoslavensku povjestnicu IV, Zagreb 1857, 306—309.

Klaić se ne zadovoljava time, nego polazi za sigurnim i kaže: »... imade jedno selo Vrbovec na jugu Save zapadno od Podsusjeda; taj Vrbovec sa nekih 164 žitelja pripada pod kotar i župu Samobor. Vjerojatno je da je Vramec baš u tom Vrbovcu rođen. Sudim to pak po tom, što je taj samoborski Vrbovec najbliži štajerskim Rigoncama, a i po tom, što si je Vramec kao zagrebački kanonik baš kod toga Vrbovca kupio vinograd u selu Orešju, koje leži nekako između Podsusjeda i Vrbovca.«⁹

Iz svega ovoga vidimo Klaićevu odvažnost i uvjerenost u hipotezu, koja je — po svemu sudeći — za današnje vrijeme ipak nesigurna. Zašto bi Vramec morao biti rođen u tom Vrbovcu? Posjedovanje vinograda i blizina Rigonca nisu nikakva garancija za Vrbovec kao mjesta Vramčeva rođenja.¹⁰

2 Barlè¹¹ je bio nešto drukčijeg mišljenja kad je svojevremeno pisao: »Usudio bih se ustvrditi, da Vramčevo rođeno mjesto nije taj Vrbovec (Klaićev, A. J.), već onaj u Zagorju blizu štajerske međe, gdje je stajao u srednjem vijeku grad ili 'castrum Vrbouch', po kojem je dobio i vrbovečki arcidakonat svoje ime. Tu svoju tvrdnju potkrepljujem time što se godine 1581. u kaptolskim zapisnicima kanonik Vramec izrijekom nazivlje 'de Zagorya' (*quod reverendus dominus Anthonius Vramecz de Zagorya et Ladislaus Kerhen de Plusch...*)«.¹²

Ni u ovom slučaju pridjevak »de Zagorya« ne daje sigurnost u pravo Vramčevo mjesto rođenja. Zanimljivo je da se Barlè, kao i Klaić, drži štajerske međe; obojica uzimaju »Vrbovec« za mjesto Vramčeva rođenja.

No pogledajmo kako izgleda isprava koja je Barlèu poslužila kod donošenja gornje pretpostavke. Ako pažljivo čitamo gornju latinsku rečenicu iz Protocolluma str. 181^b, vidimo da se zapravo radi o nepotpunoj rečenici, kojoj nedostaje glavna rečenica. Time pouzdanost (Barlèovog, A. J.) dokumenta postaje sumnjiva.

U protocollumu Nr. 6.,¹³ str. 181^b, vidljivo je da se zapravo radi o jednom umetku veličine 12,6 × 21 cm koji je kod uvezivanja bez ikakva sadržajnog reda upao među ostale spise, te numeriran sa 181, na čijoj verzo strani stoji gornja latinska rečenica u ovakvu obliku:

⁹ Klaić, n. dj., VI.

¹⁰ Vjerojatno se radi o nekoj nadarbini u Vrbovcu ili oko njega koju je mogao imati prije nego je došao u Rim.

¹¹ Janko Barlè, *Još nekoliko podataka za životopis Antuna Vramca*, u: *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, XV, 1, Zagreb 1913., str. 81—91.

¹² Barle, n. dj. 81—82.

¹³ Tadašnji protokolant bio je »*Casparus literatus Chasmensis juratus notarium capituli Zagrabienensis*« kako se je u protokolu Nr. 6 sam potpisao.

»... *Quod reverendus dominus
Anthonius Wramecz
de Zagorya
et Ladislaus Kerhen
de Plusch
de plusch*¹⁴

Ova se rečenica ne nalazi niti u naslovu niti u adresi konkretne isprave, pa je ne možemo smatrati za pouzdani dio važnog dokumenta. Prije bi se moglo vjerovati u isprobavanje pisareva pera, a i ponavljanje riječi »*de plusch*« navodi nato. Isto mišljenje izreče mi i arhivar kaptolskog arhiva u Zagrebu gospodin Metod Hrg.

Iz gornje latinske rečenice ne vidimo ništa što bi nas upućivalo na »*castrum Vrbouch*«¹⁵ kao rodno mjesto Antuna Vramca. Pridjevak »*de Zagorya*« također ne govori o Vrbovcu, ne govori ni to da je Vramec bio arhidakon u Zagorju, jer kao takav Vramec nije nigdje izričito u zapisnicima zabilježen. Moguće je naime da »*de Zagorya*« upućuje na neki posjed koji je Vramec mogao imati u Zagorju, možda baš spomenuti Vrbovec ili posjed oko njega, a koji je opet mogao dobiti od moćnih Sekelja čije je sjedište bilo u Ormožu, a posjedovali su i cijelo Zagorje, o kojima Vramec u »*Kronici*« (1578.) govori s osobitim poštovanjem.¹⁶

Za Ladislava Kerhena »*de Plusch*« pouzdano znamo da je bio Kaste lan (castelan) Luke Sekelja, te je 1. svibnja 1547. zaposjeo posjede koje je Sekelj oduzeo od Keglevića u čitavom krapinskom kotaru, dakle u Zagorju.¹⁷ Neke od posjeda uspio je Kerhen i dalje zadržati, te bi pridjevak »*de Zagorya*« — ukoliko se uzima kao podatak — mogao označivati Kerhena kao posjednika u Zagorju, kojemu se je i Vramec mogao pridružiti. To što pak Vramca nalazimo u kaptolskim zapisnicima s pridjevkom »*Wrboczinus*«¹⁸ također nas upućuje na posjedovanje imanja u Vrbovcu.

¹⁴ Rečenicu sam doslovno prepisao u tom obliku iz »*Protocollum Venerabilis Capituli Zagrabienensis* Nr. 6«, str. 181^b.

¹⁵ Već se 1267. spominje kao »*comes de Vrbouch*«, 1269. »*archidiaconatus de Orbouch*«, a 1397. »*castrum exactum*«. Usp. Đuro Szabo, *Kroz Hrvatsko zagorje*, Zagreb 1938., str. 36; Ivan Tkalčić, *Monumenta Historia Episcopatus Zagrabienensis. Vo. II, Zagrabiae 1874.*, str. 96.

¹⁶ »*Gosp(odin) Sekel Lukač slobodni gosp(odin): v Ormožde, i tonačnik ces(arov): s(veto) vmre, i pokopan be v grobe svojega oca Jakopa, ostavi po svojoj smerti dva sinova Jakopa, i gosp(odina): Mihalja, dobroga gospodina.*« Prema Klaićevu izdanju, str. 63.

¹⁷ Usp. Klaić, *Vjekoslav, Krapinski gradovi i predaje o njima*, u: *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, X, Zagreb 1909, str. 18—20; Matija Slekovec, *Sekelji: Rodoslovna in životopisna razprava*, Ljubljana 1893.

¹⁸ Usp. Ljudevit Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima od god. 1193. do 1924.* (strojopis), Zagreb (1912—1924), str. 387. Pohranjeno u kaptolskom arhivu u Zagrebu.

Vrbovec pod upitnik.²⁹ Ni Zvonimir Junković nije mimoišao Klaićevih podataka, pa tako ni Vrboveca »na jugu Save zapadno od Podsusjeda«. ³⁰

Isto slaganje vidimo i kod Antuna Šojata, koji, analizirajući Vramčev jezik, polazi od istog Vrboveca: »I Antun Vramec (...) ipak ne piše dijalektom svojega rodnog kraja /Vrbovec kraj Samobora/...«. ³¹ Ili kad piše recenziju Junkovićeve knjige: »(...) Mislim da je šteta što Junković u svojem uspoređivanju osobina Vramčeva jezika s osobinama današnjih kajkavskih govora nije posvetio veću pažnju današnjem govoru u samoborskom kraju u kojem je Vramec rođen (...)«. ³²

Mate Hraste pišući o kajkavskom književnom jeziku, pristaje uz Vrbovec kraj Samobora: »(...) Tim književnim jezikom pisali su u XVI. st. Mihajlo Bučić, župnik u Belici u Medimurju, Ivan Pergošić, notar u Varaždinu i Antun Vramec, kanonik iz Vrboveca kraj Samobora«. ³³

I Rudolf Kolarič prihvaća donekle Klaićevu hipotezu, ali izričito ne navodi Vrbovec, već kaže, da je Vramec »kako je to ustvrdio Vj. Klaić u uvodu svoje studije« (o A. Vramcu, A. J.) »rođen negdje na Sutli«. ³⁴ Nije nam poznato zašto Kolarič ostaje neodređen, a ipak se poziva na Klaića. Marin Franičević u najnovijoj povijesti hrvatske književnosti piše: »Kajkavski pisac Antol (Antun) Vramec, rođen u Vrbovcu 1538. (...)«. ³⁵

Povjesničar Stjepan Krivošić u sintezi »Vramec-Ratkaj-Krčelić« (v. Republika br. 5, Zagreb 1974, 475—484, pos. 479), objašnjavajući društvene prilike susedgradskog vlastelinstva, zaključuje: »Već se iz dosadašnjeg izlaganja jasno vidi da je Antun Vramec, bio 'vezan' na susedgradsko vlastelinstvo«, te spominje da se je »Vramec i rodio na području tog vlastelinstva uz Sutlu«. Nešto drukčije modificiran za-

²⁹ V. Jugoslavenski književni leksikon, Novi Sad 1971, 575.

³⁰ Usp. Junković, n. dj., 13.

³¹ Antun Šojat, *Težnje k zajedničkom hrvatskom književnom izrazu u jeziku stare kajkavske književnosti*, u: Kajkavski zbornik, Dani kajkavske riječi, Zlatar 1974., str. 9.

³² A. Šojat, *Kajkavsko narječje u 16. stoljeću i problem njegova podrijetla*, (u povodu *Junkovićeve knjige*), u: *Suvremena lingvistika*, br. 7—8, Zagreb 1973, str. 75—76.

³³ Mate Hraste, *Kajkavski književni jezik*, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 4, Zagreb 1960.

³⁴ »Vranec war, wie Vj. Klaić in der Einleitung seiner Ausgabe festgestellt hatte, irgendwo an der Sotla geboren.« Usp. Rudolf Kolarič, *Die Schreibung der Freisinger Denkmäler des vermutlichen Lautsystem des slovenischen in IX. Jahrhundert*, u: *Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slovenen*, knj. II, Trofenik, München 1968., str. 56.

³⁵ Usp. *Povijest hrvatske književnosti od Renesanse do Prosvjetiteljstva*, knj. 3., Zagreb 1974., str. 173.

ključak Krivošić navodi još jednom (v. Republika br. 7—8, Zagreb 1979, 761, bilješka 12), govoreći u članku »Porijeklo sutlanskih ikavaca« o franjevcima koji su došli u Mariju Goricu. Autor žali što njihov dolazak »ne spominje Antun Vramec« u svojoj Kronici, jer »Vramec je naime poznao događaje iz neposredne blizine, jer se najvjerojatnije rodio među doseljenicima u sutlanskom kraju«.

Želimo li postaviti neku relaciju, tj. tko se je sve služio Klaićevim, a tko Barleovim podacima, te koliko je bilo onih koji su ostali neopredjeljeni, dobivamo slijedeću sliku: Za Klaića su: Fancev, Drechsler ili Vodnik Branko, Lasovski, Hraste, Junković, Šojat A., Alenka Šivic-Dular.³⁶ Za Barleà: Vodnik B., Georgijević.

Nesigurni su: Aleksić P., Šrepel M., Živančević M., Vodnik B., Kolarič R., Franičević M. Neopredijeljeni su: Ježić Sl., Kombol M., dok Krivošić modificirano ostaje ipak uz Vj. Klaića.

Iz ovog proizlazi, da je Klaićeva pretpostavka — kako u povijesti hrvatske književnosti, tako i u dijalektologiji — ostala najuvjerljivija u samoborski Vrbovec, koji je ušao u sve biografske leksikone kako u Jugoslaviji tako i u inozemstvu.³⁷

3 Vratimo se na trenutak kronici Vramčeva života u Junkovićevu radu. Na trećem mjestu dolazi godina 1567., kada Vramec polaže doktorat u Rimu, o čem sam izvještava u svojoj »Kronici«: »Ouo vreme ia iezem v Rime Doctorem poztal.«³⁸ Taj je momenat za Vramčev život vrlo važan kao što je i za svakoga, tko svoj studij privede kraju i okruni ga doktoratom. Da pak Vramec ovom povijesnom događaju nije pridavao velike važnosti, ne bi toga ni zabilježio. Da je pak pridavao takovu važnost momentima koji su bili vrlo važni za izgradnju njegove ličnosti, pokazuje i druga Vramčeva zabilješka koju je osam godina prije svoje promocije ostavio napisanu u jednoj inkunabuli u Beču 1559. godine a koja glasi:

»Stijria me genuit nutruit sacra Vienna
Mortales docui sacra tenere iura.
Antonius Vramez
1. 5. 5. 9.«³⁹

³⁶ Usp. recenziju Junkovićeve knjige, u: Jezik in Slovstvo, br. 7—8, Ljubljana 1972/3, 297.

³⁷ Usp. Otto Harrassowitz, *Antun Vramec*, u: Kleine Slavische Biographie, Wiesbaden 1958, str. 766.

³⁸ Usp. za 1567. godinu kod Klaića, Antun Vramec i njegova djela, u: Monumenta spectancia..., volumen XXXI, Zagrabiae 1908.

³⁹ Na inicijativu profesora dra Josipa Hamma, na slavističkom institutu Bečkog sveučilišta, posli su 1966. i 1967. asistenti tog instituta u vizitacije po austrijskim samostanskim knjižnicama, ne bi li pronašli slavenske rukopise pisane glagoljicom i ćirilicom. (Plod tog rada sakupljen je u knjizi: Gerhard

U prijevodu:

Štajerska me rodila, sveti Beč odgojio

Smrtnike sam poučavao da se drže svetih zakona.

Antonius Vramec

1. 5. 5. 9.

Gore navedeni distih, koji je bez sumnje Vramčev autograf — što će potvrditi još neki podaci koje ćemo kasnije iznijeti — ne treba velikog komentara.

Vramec nije imao razloga pisati suprotno onome što je zaista bio, a bio je, kako to sam kaže: »*Stjiria me genuit* [...]« — Štajerska me rodila, dakle Štajerac; odgojio ga sveti Beč: »*nutruit sacra Vienna* [...]«,^{39a} u kojem je i sam smrtnike poučavao da se savjesno drže svetih zakona: »*Mortales docui sacra tenere iura*«. ⁴⁰

Iz svega ovog jasno se daje naslutiti, da je Antonius Vramec bio bečki student. I zaista, prilikom prelistavanja sveučilišnih matrikula iz godine 1558. naišao sam g. 1973. na podatak koji rječito govori da je Antun Vramec bio upisan 19. travnja 1558. godine u ljetni semestar za rektorovanja Georga Edera, te je među redovitim slušačima jedanaesti po redu u matrikulama! U matrikulama stoji zapisano: »*Anthonius Wzamet z Fridauieñ. (sic!) Styru s 1 sol. den*«. ⁴¹

Birkfellner, *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*, ÖAW, Wien 1975.) Prof. dr Neweklo w s k y tražeći 1967. spomenute rukopise, naišao je na inkunabulu s Vramčevim autografom, koji je na želju prof. Hamma, pošto ga je obavijestio o tom senzacionalnom otkriću, i fotografirao. Na ovom se mjestu posebno zahvaljujem prof. dru Josipu Hammu, što me je upozorio na taj dokumenat, kao i prof. dru Neweklo w s k o m koji mi je pomogao kod kasnijeg traženja inkunabule s Vramčevim autografom. Zahvaljujem se također o. Iznardu F r a n k u koji mi je svojom susretljivošću omogućio da sam inkunabulu mogao pregledati i ponovo je fotografirati.

Navedeni Vramčev autograf prvi put objavio sam u članku: Gdje je rođen Antun Vramec?, u: *Bereiche der Slavistik, Festschrift zu Ehren von Univ. Prof. Dr. Josip Hamm*, Wien 1975, 123—132, zatim u članku: *Auf der Spuren von Antonius Vramec in Wien*, u: *Österreichische Osthefte* 4, Wien 1978, 459—471. Dr. Olga Sojat je prva unijela u povijest hrvatske književnosti Vramčev autograf na koji sam joj svratio pažnju u prvom članku. Tako je legitimno široj naučnoj javnosti pristupačan taj podatak koji ujedno korigira neke dosadašnje pretpostavke o Antunu Vramcu. Usp. Olga S o j a t, *Hrvatski kajkavski pisci I*, druga polovina 16. stoljeća, *Pet stoljeća hrvatske književnosti* knj. 15/1, Zagreb 1977, 115.

^{39a} Glagolski oblik perfekta »*nutruit*«, očito pokazuje da je bio u žurbi kod pisanja. Pravilno bi trebalo »*nutruit*«.

⁴⁰ Vidi Alojz J e m b r i h, *Antun Vramec in seiner Zeit / Antun Vramec u svom vremenu*, disertacija, str. 48—55.

⁴¹ Usp. Die Matrikel der Universität Wien (1518/II-1579/I), Bd. IV, fol. 113b (original). Usp. također tiskane matrikule (bearbeitet von Franz Gall), Graz-Köln, 1952, str. 118.—119. Iz upisa saznajemo da je Antun Vramec platio taksu upisnine jedan šiling (solidus), što bi značilo da nije bio siromašan. Normalna upisnina tog vremena bila je dva šilinga (solidusa). Usp. Karl S c h r a u f, *Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453.—1630*, Wien 1902.

Ovdje Vramec, kako vidimo, ima pridjevak »Fridauien(sis)«, koji dolazi od riječi FRIDAU (Fridaw), dakle današnji ORMOŽ.⁴² Riječ »Styrus« govori da je Vramec podrijetlom iz Štajerske, te je pripadao austrijskoj akademskoj naciji.⁴³ Kad bi bio iz Slavonije (današnje Hrvatske), uz njegovo bi prezime stajalo: »Slavus«, ili »Sclavus«, »Zagrabien(sis)« ili »de Zagrabia« ili pak »Croatus«.⁴⁴

Osim toga ni Ferdo Šišić ne bi nikako Antuna Vramca izostavio iz popisa hrvatskih studenata na Bečkom sveučilištu od godine 1453. do 1630.⁴⁵ Posluživši se djelom Karla Schrauf-a: »Die Matrikel der ungar-

⁴² U jezikoslovlju se drži da je naziv Ormož nastao od riječi HOLERMUS putem fonoloških promjena: Holermus ili Holermus-Olermus-Olrmus-Ormus-Ormuž-Ormož. Poznato je da je Ormož u srednjem vijeku bio pod feudalnom upravom Salzburga. »Salzburg v tem okolišu namreč ni imel urbarialne posesti, ampak je vse ozemlje spremenil v fevde in jih oddajal raznim vazalom v najem. Največji fevd je nedvomno predstavljala ormoška gospodščina, ki se leta 1273 pojavi z imenom nekega viteza HOLERMUES. leta 1278 pa je cesar Rudolf dovolil Frideriku Ptuisckem, da si blizu ogrske meje na lastnem ali fevdnem ozemlju postavi 'bivališče' — prvotni ormoški grad, imenovan po njem FRIEDAU...«. Usp. Jože Curk, *O fevdalni arhitekturi na ormoškem območju*, u knjizi: »Ormož skozi stoletja«, Maribor 1973., str. 146. Usp. Anton Klasič, *Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov*, u knjizi »Ormož skozi stoletja«, Maribor 1973., str. 50. — 135. Usp. *Die Matrikel der Universität Wien. Bd. III. (1518/II—1579/I) mit Register der Personen und Ortsnamen*, Wien-Köln-Graz 1971., str. 449; Zah n., Joseph, *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, Wien 1893., str. 194.

⁴³ Bečko sveučilište osnovano je 1365. od Rudolfa IV. austrijskog Herzoga. U Vramčevoju »Kronici« čitamo za godinu 1365 (pogrešno 1356., A. I.): »Bečka ormoška škola ono vreme se poče od Hercegov Austrijskih ali Bečkih. Alberta i Rudolfa.« Podjelu studenata po nacionalnosti sveučilište je preuzelo od drugih sveučilišta. Tako je npr. Sveučilište u Oxfordu (osn. u 12. st.) imalo ispočetka dvije studentske nacije; u Parizu (osn. 1150.) isto dvije, kasnije četiri; u Orleans-u (osn. 1305.) ispočetka deset a kasnije četiri; Prag (osn. 1346.) i Beč (osn. 1365.) imaju po četiri studentske nacije. Nacije su se dijelile prema dijecezama, tako »natio Australis, Saxonie, Boemie i Hingarie«. Austrijskoj akademskoj naciji pripadali su studenti iz austrijskih pokrajina, okolnih provincija i studenti s one strane Alpi, te je zauzimala u matrikulama uvijek prvo mjesto. Pošto je i Štajerska pripadala austrijskoj akad. naciji, Vramec je i u nju upisan. S njim je bilo još četrnaest kolega, deset iz Kranjske i četiri iz Štajerske i on petnaesti. Usp. Original-matrikel, gore navedene, fol. 113^b—114^a, također v. faksimil 2.

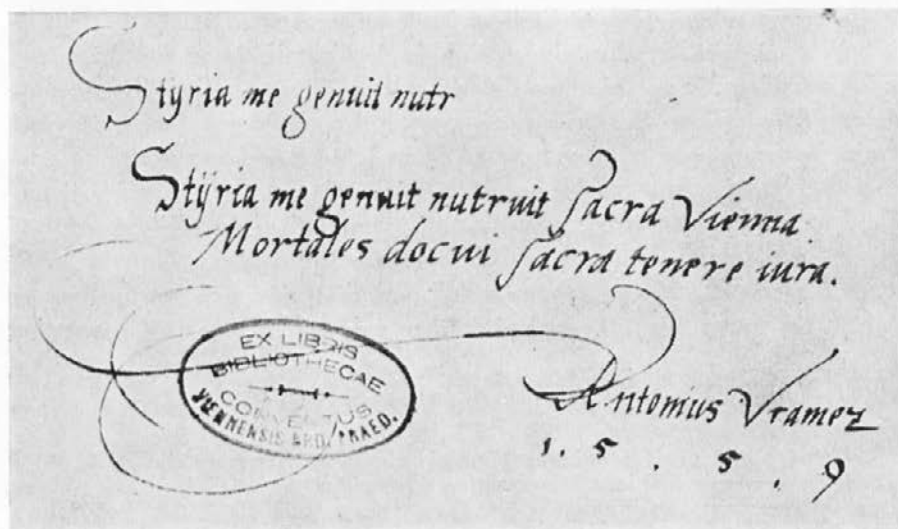
⁴⁴ U Vramčevo su vrijeme bili upisani na Bečko sveučilište i ovi studenti iz Slavonije, odnosno Hrvatske: U zimski semestar: 1559. Blasius Jembrax. Sclavus; 1557. Martinus Drenkowitz. Sclauonius; 1557. Simon Brathan ex confinibus Croatiae; 1559. Petrus Wragobitz (Vragović, A. J.); Martinus Iaynitz Ozlinus Sclavus; Petrus Regalus Dubouiensis Croata.

U ljetni semestar: 1555. Casparus Prumanus, Croata; 1557. Dominicus Adamus Persius (Poreč) ex Istria; Jacobus Klauza, Croata; 1559. Christophorus Mschanonouich, Slauus (Mihanović, A. J.); 1562. Martinus Heressynzi, Zagrabien(sis) Sclavus. Usp. gore navedene Original-matrikule od 1518/II—1579/I.

⁴⁵ Usp. Ferdo Šišić, *Hrvati na bečkom sveučilištu od god. 1453—1630*, u: *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, V. 1, Zagreb 1903., str. 161—171. Imao sam prilike pregledati Schrauf-ovo djelo »Die Matrikel der Ungarischen Nation...« i nisam naišao na prezime Vramec, čak Schrauf ne navodi godine 1558., jer prema njemu nije bilo nikoga od Hrvata u toj godini na studiju. Iste godine 1558. zajedno s Vramcem bio je upisan i Zagrepčanin

schen Nation an der Wiener Universität 1453—1630«, Wien 1902, nije uveo Vramca kao pripadnika ugarskoj akademskoj naciji, kojoj su među ostalima pripadali studenti iz tadašnje Hrvatske. Pošto je Vramec upisan među studentima »*Natione Austriaca*«, pripadao je kao Štajerac istoj akademskoj naciji. Zahvaljujući Vramčevu autografu koji nam je ostavio i kojeg nam je vrijeme sačuvalo, sada pouzdano znamo za mjesto njegova rođenja i školovanja, pa nas njegov glavni životni put vodi krivuljom u pravcu: Ormož—Beč—Rim—Zagreb—Varaždin.

Možda bi netko posumnjao U Vramčevu prezime koje je u sveučilišnim matrikulama nešto drukčije zabilježeno, naime, »*W z a m e t z*«. Ovdje se očito vidi da je to pisareva pogreška. Onaj tko je A. Vramca upisivao — a najčešće je to činio prokurator⁴⁶ — bio je uvjeren da je

Faksimil autografa Antuna Vramca iz g. 1559. u inkunabuli »*S. Athanasii Commentarii in Epistolas Pauli Apostolice*« (Atanazija Aleksandrijskog), Roma M.CCCCLXXVII. (Danas u knjižnici Dominikanaca u Beču, sign. N III 16.)

»*Georgius Thamschackh, Sgrabiensis, Slauus*« koji nije platio ništa za upisninu. Usp. Original-matrikel, Bd. IV, fol. 113b. Nije poznato iz kojih je razloga Thamschackh upisan zajedno s Vramcem odmah iza njega, dvanaesti po redu, u austrijsku akad. naciju (v. faksimil). Spomenimo i to da su na Bečkom sveučilištu u 15. st. bila tri studenta iz Vrbovca. U godini 1463. neki »*Clemens de Urboucz*« 1472. *Laurencius, filius Andree Puneoich de Vrbovcz*«; 1475. *Johannes de Urbolcz*«. Usp. *Die Matrikel der Universität Wien, Bd. II, (1451—1518/I)*, Wien-Graz-Köln 1967.

⁴⁶ »*Der Scholar erschien vor dem Procurator und nannte seine Namen; der Procurator oder ein Schreiber, sehr selten der Scholar selbst, trugen ihn in die betreffende Matrikel ein*«, Usp. Karl Schrauf, n. dj. str. XXIX—XXX.

točno napisao iako je grafem *-r-* zamijenio grafemom *-z-*. Kod upisivanja moramo uzeti u obzir činjenicu, da je bio običaj svakog studenta izgovoriti svoje puno ime i prezime, a prokurator je često krivo zapisao. Stoga mislim da treba zapis »Wzamet« u sveučilišnim matrikulama čitati ispravno *V r a m e c* a nikako drukčije, jer već se je iduće godine 1559. u inkunabuli sam *Vramec* točno potpisao.

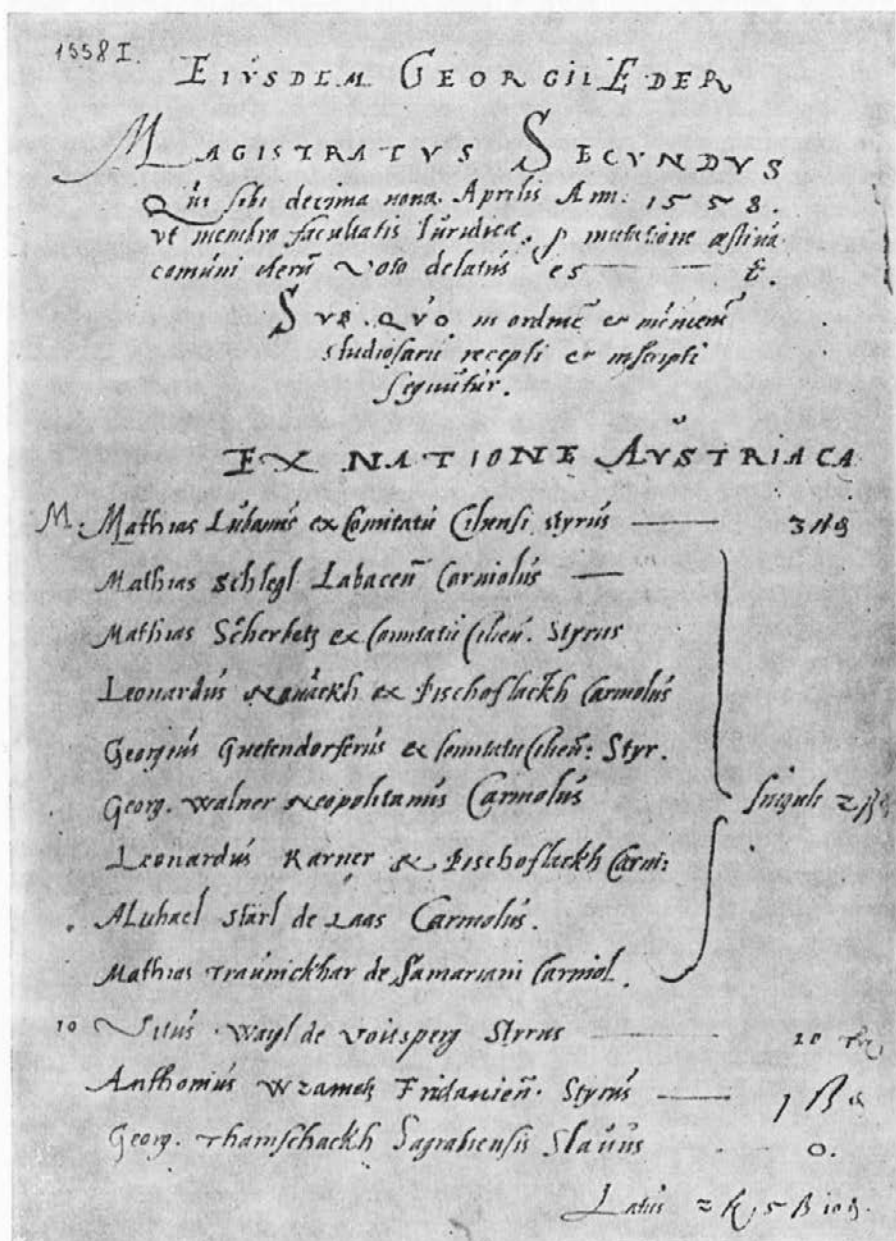
Prema tome Klaićeva sumnja: »Nije li se zaista isprva zvao *V r a n i ć*, pa se je tek kasnije iz nepoznatih nam razloga stao pisati *V r a m e c*«⁴⁷ otpada.

4 Inkunabula veličine 35,1 × 23,3 cm sa *Vramčevim* autografom-distihom pronađena je 1967. godine u dominikanskoj knjižnici u Beču (vidi nap. 39).⁴⁸ Signatura N III 16 90 potječe iz prošlog stoljeća. Inkunabula je već prije 1513. bila vlasništvo dominikanskog reda u Beču, a što se pouzdano vidi iz *Codexa* 260⁴⁹ koji je pisao Michael *P u r l w a s s e r* i koji je inkunabulu — koju je *Vramec* imao u rukama — uveo u *Codex* 260 na fol. 6^r pod signaturom »D 29« uz slijedeću informaciju: »*Athanasius Alexandrinus super omnes epistolas Pauli, incipit: Cum mecum animo volutarem, finit: non in igratos hanc gratiammcontulisse*«. Ispod gornjeg ruba na fol. 2^v piše crnom tintom određeniji naslov: »*S. Athanasii Commentarii In Epistolas Pauli Aposto[li]*«. Na fol. 3^r ispod gornjeg ruba piše: »*Ad Bibliothecam Conventus Viennensis FF. Pred[ikatorum]*«. Na tri mjesta u inkunabuli stoji i ova zabilješka, na fol. 3^r, fol. 152^r i fol. 277^r, sve pri donjem rubu: »*Iste liber est conventus*

⁴⁷ Usp. Klaić, n. dj. VII, napomena 1.

⁴⁸ Usp. Theodor Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, Bd. I, Niederösterreich*, Wien 1915, str. 292.

⁴⁹ *Codex* 260 prvi je objavio Gottlieb u spomenutom djelu, str. 291 i dalje. Tu nalazimo slijedeću informaciju: »Dieser Katalog enthält nämlich außer einer allgemeinen Einleitung (fol. 1^v Directorium registri): 1. das Verzeichnis nach dem Standort der Handschriften und einer Anzahl von Drucken mit ausführlicher Inhaltsangabe der in den einzelnen Bänden enthaltenen Schriften, wie sie auf den pulpeta untergebracht waren, mit den Signaturen von A 1 bis U 48... 2. ein Verzeichnis der im Katalog enthaltenen Auslegungen biblischer Bücher *Biblie librorum postillacio* (fol. 29^v—20^v); 3. ein alfabetisches Verzeichnis der im Katalog enthaltenen Verfasser (fol. 30^v—36^v)...; 4. ein alfabetisch angeordnetes Verzeichnis der Büchertitel zum Teil mit Hinzufügung der Verfasser-namen (fol. 37^r bis zum Schlusse); ... Den Schluß bilden, durch das gemeinsame Stichwort *Tractatus* als Seitenüberschrift zusammengehalten, folgende Materien: *Tractatus, sermones et exempla de beata virgine; Tractatus iuris canonici cum suis autoribus; Leges; Medicinalia; Artes liberales; Grammaticalia; Logicalia; Rhetorica; Geometria; Algorismus; Musica; Astronomia; Poetria*«. Gottlieb, n. dj., str. 289—293. Iz ovoga vidimo kako se bogatom knjižnicom Antun *Vramec* mogao koristiti. Već se je u njoj mogla roditi ideja za njegovu kasniju »*Kroniku*« (1578.) i »*Postilu*« (1586.), jer materijal mu bi na dohvat ruke. Usp. Alojz Jembrih, *Beitrag zur Chronik und Postille*, u navedenoj disertaciji, str. 71 do 83.

Faksimile matrikule Bečkog sveučilišta, svezak IV, fol. 113v. (Danas u arhivu istog sveučilišta).

viennensis ordinis fratrum predicatorum in Austria«. To je zapravo umjesto današnjeg knjižničkog žiga. Felix Czeike naglašava kako je to oznaka vlasništva, koja je u Beču bila strogo provedena u svakoj knjizi, čim je ona pripjela dominikancima.⁵⁰

Inkunabula s Atanazijevim komentarima Pavlovim poslanicama tiskana je u Rimu 1477. godine, kako to u impresumu stoji: »F. Cristoforus de persona Romanus Prior Sancte Balbinae de Vrbe: Traduxit Anno domini M.CCCC.LXIX. Pontifikatu Pauli pontificis maximi. Anno quinto. Et per ingeniosum uirum magistrum Vdalricum Gallum alias Han Alamanum ex Ingelstat ciuem vienensem: non calamo erue stilo: Sed noue artis ac solerti industrie genere Rome impressum Anno incarnationis dominice M.CCCC.LXXVII. die uero XXV. mensis Ianuarii. Sedente Sixto diuina prouidentia papa. IIII.«⁵¹

Postavlja se pitanje kako je Antun Vramec mogao doći do spomenute inkunabule? U bečkih dominikanaca ne postoji Historia domus, gdje bi se možda našlo nešto i o Vramecu, ukoliko je možda kod njih stanovao ili bio njihov pitomac. No sve bi ovo ostala samo nagađanja, ako ne bismo posegli za sveučilišnim statutima koje je Ferdinand I u tri navrata reformirao. U povijesti Bečkog sveučilišta te su se reforme zvale: »*Erstes Reformatiionsgesetz am 2. August 1533*«; »*Zweites Reformatiionsgesetz am 15. September 1537*«; i »*Drittes Reformatiionsgesetz oder 'Reformatio Nova' am 1. Jänner 1554*«.⁵²

Prvom reformom poboljšano je novčano stanje na sveučilištu, uglavljen dnevni red za studente po domovima (Burzama), stipendije i broj predavanja. Druga reforma propisivala je točan broj profesora na pojedinom fakultetu. Određen je način kako se treba postupati pojedinom naukom itd. Treća reforma »*Reformatio Nova*« dala je sveučilištu novu upravu, dok je sve drugo ostalo prema reformi iz 1537.

Poslije 1554. godine, Ferdinand I nije više provodio nikakvih reformi.

Statuti su propisivali za pravni fakultet četiri profesora. Prvi je čitao crkveno pravo četiri godine, drugi »*Institutiones*« dvije godine, a treći i četvrti *Codex* i *Pendekta* isto četiri godine.

⁵⁰ Usp. Felix Czeike, *Handschriften-Katalog der Bibliothek des Dominikanerkonventes*, Bd. 1—2, Wien 1952.

⁵¹ Usp. Alojz Jembrih, *Disertacija*, str. 30; Ludovici Hain, *Repertorium Bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad Annum MD., Volumis I*, Milano 1948, str. 338, 1902.

⁵² Usp. Alojz Jembrih, *Antun Vramec in seiner Zeit, (disertacija)*, Wien 1977., str. 58; Rudolf Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, Bd. 2 Wien 1854, str. 343—346.

izobrazbi zapisuje 1559. godine u inkunabuli (v. gore) kao i u svojoj Kronici gdje kaže da je 1567. u Rimu »*postal doktorem*« bogoslovlja i mudroslovlja.

Na temelju rezultata do kojih smo došli, ispunjena je praznina Klaićeve rasprave. Zato između g. 1538. i 1565. dolaze još dvije vrlo važne godine u Vramčevu životu, a to su g. 1558. kada se Vramec upisuje na Bečko sveučilište i g. 1559. kada u inkunabuli (v. gore) zapisuje svoje porijeklo, vijest o školovanju u Beču i poučavanju »smrtnika«.

Unatoč dalekosežnim zaključcima u Junkovićevu radu, ipak ovi podaci, koje smo iznijeli, govore da ih se nikako ne može i ne bi smjelo mimoći, već im dati važno mjesto u sinkronijskom i dijakronijskom prikazu jezika Vramčevih djela. Ako je P. R. Vitezović čakavac po rođenju (iz Senja) »veći dio svog života proveo izvan zavičaja, sačuvao je (...) govorne značajke senjske čakavštine do svojih posljednjih dana«,⁵⁷ onda to isto vrijedi i za Antuna Vramca došljaka iz Štajerske u zagrebačku sredinu koji je svoj materinji govor slovenske Prlekije bez napora prilagodio govorima zagrebačke biskupije. Stoga su slovenizmi kojima je Vramec u svojim djelima dao mjesta, prirodna stvar i dio su jezične zbilje vremena u kojem Vramec djeluje.

Prema tome kod sinkronijskog i dijakronijskog prikaza Vramčeva jezika »vezda znovič« ne bi smjelo izostati područje istočne Štajerske, jer ta je činjenica itekako važna za poznavanje Vramčeva jezika, a time i kajkavskog dijalekta 16. stoljeća.

ZUSAMMENFASSUNG

Für viele war Vramec (1538—1587) eine interessante Persönlichkeit, ein von vielen Legenden umwobener Schriftsteller des 16. Jahrhunderts. Man wußte nicht gerade viel von seinem Lebensweg, und so blieb seine Person sowohl vom literarischen als auch vom kulturgeschichtlichen Standpunkt aus unerforscht.

Der kroatischer Historiker Vjekoslav Klaić war der erste, der Antonius Vramec »entlarvte«. Sein Forschungsergebnis ist für die Kenntnis von Lebenslauf und Wirken des Schriftstellers Vramec von großer Bedeutung. Doch trotz all dieser von Klaić gewonnenen Erkenntnisse blieb der interessanteste Teil des Lebens von A. Vramec im Dunkel. Bis jetzt ist es nicht gelungen, Vramec' Kindheit und Jugend — das sind fast 26 Jahre seines Lebens — zu erschließen.

⁵⁷ Usp. Zvonimir Junković, O jeziku Vitezovićeve Kronike; u: Radovi Slavenskog instituta, Zagreb 1958, 117—118.

Der Autor des Aufsatzes *Pretpostavke i izvori o Antunu Vramcu* bringt neue Belege für die Herkunft und die Studienzeit von Vramec. Die Auffindung von Vramec' Autographen und ferner das Auffinden der Universitätsmatrikel in Wien ermöglichen es, wenigstens einige Lücken bezüglich der Studienzeit des jungen Vramec zu schließen und die Frage seines Geburtsorts endgültig zu klären. Es eröffnet sich somit ein weiterer Lebensabschnitt des Schriftstellers.

Die Untersuchungen sollen ein Beitrag sein, sowohl zur alten kajkavisch-kroatischen Literatur, als auch zur historischen Dialektologie, die bei neuerlichen Analysen der Sprache von Vramec die hinzugewonnenen Erkenntnisse über seine Herkunft mit in Betracht ziehen sollte.

SLOVENSKI KOTERI, KATERI IN *SAUS-, BRIŽ. SLOV. V UZMAZI
IN SMAG-

Izvirna slovanska oblika je bila **koter*; vse druge oblike lahko izpeljemo iz te. — Samo do slovanskega korena **smag* 'vročina' oz. 'pripeka' je mogoče priti; ni jasno, da bi bil ta koren kdaj pomenil 'žgati'.

The original Slavic form was **koter*; all others forms may be derived or deduced from this. — We reach only a Slavic base **smag*- 'heat' or 'scorch': it is not clear, that this base ever meant 'burn'.

I

Fr. Ramovš razlaga v ČJKZ 2, 1920, 274-5, da so v slovenskih narečjih in dokumentih izpričane oblike *koteri* (= gr. *πυρρός*, osk. *pútereipíd* 'in utroque', skt. *kataráh*), *nĕkotĕri* (> Trubarjev *nekûteru*) in *k(ə)tĕri*. Zadnji dve sta se križali in dali *nek(ə)tĕri*, v drugih narečjih pa so zadnjo obliko na novo vložili v drugo in napravili *nek(ə)tĕri*.

To odkritje vsebuje pomemben podatek za slovanščino, ki ga pa Ramovš ni poudaril dovolj, da so namreč v obrobni slovenščini ohranjene tri prvotne praslovanske oblike **koteryjĕ*, *nĕkoteryjĕ*, *kĕteryjĕ*. Zadnja oblika, ki ustreza prav tako obrobnemu češkemu *který*, kaže, da zgodnja analogna oblika, narejena po vzoru *kĕto*, ni bila **kĕtoryjĕ*, ki je izpričana v poljskem *który*. Takšna oblika z *-e-* je pričakovana, če je bila najstarejša oblika **koter-*; kajti *-to* v *kĕto* je bil vsekakor pripona ali naslonka.

Torej sta poljski **kĕtoryjĕ* in ruski **kotoryjĕ* rezultat produktivnega priponskega novega prevoja, prav tako kot litovski *katràs*, lotiški *katrs* (*katrìs* (Zietala) izhaja iz križanja s *kurìs*) in vilnijski *kataràs*, kot sem dokazoval v revijah *Revue slavistique* 32, 1971, str. 67 i.s. in *Baltistica* 6, 1970, str. 27 i.s. Stangovi enačbi (Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen 1966, 237) manjka to spoznanje, in zato ne morem sprejeti njegove hipoteze o nemotivirani sinkopi nenaglašene *-a-* v lit. *katràs*.

Iz povedanega je razvidno, da je bila prvotna slovanska oblika **koterĕ* in da vse druge izpričane oblike lahko iz te izpeljemo ali nanje sklepamo. Dokaz iz slovenščine pa je celo ključnega pomena pri tej določitvi. Oblika **koterĕ* se natanko ujema s pričakovano in podedovano indoevropsko obliko **k^wo-tero-*.

II

Ko je Ramovš določal mesto oblik *v* *uzmazi* in *smag-* v indoev., jebral¹ zanimivo vrsto oblik in pomenskih pojmov, vendar je treba to gradivo znova pretresti v luči znanstvenih dognanj zadnjega pol stoletja.

Družina *suh-* *sušiti* še ni docela pojasnjena. Lit. *saūsas*² = gr. *αὐς* etc. kaže, da je bila ide. baza **saus-* ali morda **sH_ous-* z vokalizacijo laringala v neposrednih predoblikah. Verjetno je, da je albanski *thā-* (*thanj* 'sušim', *i thatē* 'suh', Sofikò (Korinthía) *Θάαν*, aor. *Θάαιτα* med. *u-Θάασθ*, *i-Θάατθ*), ki je najbrž izgubil **-s-* v soglasniških zvezah z *-n-* in *-s-* sredi besede, indirektni refleksi stare cerebralnosti **s-*a za **k/r/u/i* kot v slovanščini, baltščini ter indo-iranščini. Ker alb. *s* ustreza romunskemu *č* v »avtohtonih« besedah (*sorrë* = *cioară* 'vrana'), alb. *s* pa gotovo izvira iz neke afrikate, podobne **č^w*, in ker se alb. *th* [θ] ujema z rom. *ț* v istem razredu oblik (*thark* = *țarc* 'ograjen prostor za živali'), domnevam, da sta alb. *s* in *th* enako izpeljana iz zgodnejših afrikat **č^w* in **t^θ*. Iz tega je naprej lahko domnevati, da je **t* pravzaprav le malenkostna sprememba v artikulaciji prejšnjega **k'ç*, ki bi bil afrikatna vmesna stopnja indoevropskega **k'*, ki ga predpostavlja baltiski *š* kot tudi sanskrtski *ś* = nuristanski *c*. Zato menim, da **saus* > (s cerebralizacijo) **saus* > (z retrakcijo) **sauç* > (z asimilacijo) **çauç-*, ki pa so ga takoj interpretirali kot [**k'çauç-*] = *k'auç-*, kajti **ç* se tedaj v začetnem položaju ni pojavljal nepogojeno. Isti razvoj je v alb. *thi* 'prašič' < **k'ūç* < **sūç* < **sūs* < **suH-s* (nom. sg.). Potem lahko, na primer, za sedanjik glagola vzpostavimo **k'a(u)ç-n-iō* > **t^θaçnjō* > **t^θāñō* > *Θā-ñ.³*

Toda vokalizem v av. *huška-*, skt. *śuška-*, je še vedno problematičen. V nobenem primeru **saus-* ne more biti v direktni zvezi s skt. *sunōti*, *sāvayati*.

Na straneh 64-5 navaja Ramovš kopico oblik, da bi ponazoril svoje sicer zelo verjetne poglede na semantični razvoj (64), vendar je mnogo teh oblik med seboj zelo oddaljenih in zveza ni gotova (arm. *k'alç*, gr. *δ'η*, lot. *kalst*, skt. *gr̥dhyati*, arm. *alkalk*, stvn. *ustar*, lat. *cupere*, bret. *oaz*). Vendar pa sodim, da so smeri semantičnih sprememb, ki jih nakazuje, pravilne.

¹ Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino II, 1920, 65—71.

² Čeprav Chr. S. Stanga, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen* 1966, 15—16, še vedno moti *s* za *u*-jem, je po mojem (glej *Baltistica* 3, 1967, 7—11, in *Archivio glottologico italiano* 59, 1974, 31-6) problem v bistvu rešil Karaliūnas, *Baltistica* 1 (2) 1966, 113-26.

³ Lat. *sūdus* ne more biti **susodos*, ker bi to dalo †*sur(i)du*s. Ernout-Meillet, (1967) 663 imata **suz-do-*: indo-iran. **suš-ka-*, s priponsko variacijo kot pri *nūdus* (= *forda* etc.): *nag-ná-*.

Ramovš nato (65) pristavlja: »Etimologija sl. *smaga* dosedaj ni znana.«⁴ Toda danes načelno ne moremo sprejeti razširitve korena (vrh tega še brez ozira na Benvenistovo korenoslovno teorijo, ki je bila medtem izdelana), na kakršne se naslanjajo dokazi na straneh 65-7. Prav tako je dvomljivo, če skt. *sumādhāna-* in *samāvāp-* vsebujeta *samā* 'ogenj'.⁵

Meni se zdi docela možno, da je skt. *sāmā* etc.⁶ prvotno pomenil 'poletje', in od tod 'pol-letje' ('pol leta'), in 'leto' (69); toda Ramovševa trditev (68), da je treba 'poletje' izpeljati iz **sēmi* 'pol', 'polovica',⁷ se mi ne zdi niti malo prepričljiva, ne s pomenskega ne s fonetičnega stališča. Ni dvoma, da je bila osnovna ide. oblika za 'poletje' **smH_a-*;⁸ to obliko dejansko priznava Ramovš v okvirih predlaringalne teorije, ko vzpostavlja (69) **smmr-*. Po drugi strani pa gr. *ὄμος* etc. nima nobene zveze z nobeno od zgornjih oblik;⁹ *ἡμυρ ἡμέρα* ima svojo razlago.¹⁰

Glede germanskega etimona, ki ga predstavlja got. *dags*, in njegove sorodnosti z lit. *dāgas*, stprus. *dagis*, skt. *dāhati*, glej mojo razpravo *Studies in honor of George Sherman Lane* (Chapel Hill 1967) 146-53, in *Linguistic Inquiry* 4 (1975) 246-51; glede slovanskega **gVg-* za **deg-* glej mojo razpravo *Makedonski jazik* (Naučna Diskusija, Ohrid 1977), v tisku.

Oblikam, povezanim z arm. *amaṙn* (69), bi bilo treba posvetiti posebno razpravo, kajti preprost ide. nevtrumski heteroklit jih ne more razložiti.¹¹

⁴ To v bistvu drži še danes. Vasmer (*Russ. Etym. Wb.* 2 [1955] 669-70) sodi, da je nastal slovanski etimon po izkrivitvi ali zbitju (zaradi izpada glasov) indoevropskega **smeg(h)-*, medtem ko se Holub-Kopečný (*Et. slov. jaz. česk.* 1952, 340) nekritično zadovoljuje z nepojasnjenimi dvojnici. Ruski prevod Vasmerja (III 1971, 683) dodaja samo, da skuša Machek, *ŽslPh* 23, 1954, 119, spraviti v to zvezo nemški *schmachten*, kar pa je za napredek v tej smeri docela nepomembno, ker ničesar ne pojasnjuje.

⁵ Pomen teh besed je mogoče v sanskrtu dodobra razčleniti, ne da bi si bilo treba pomagati z glasovnim morfemom za 'ogenj', ki tudi sicer ne obstoji. Gre pač za kulturno naključje, da se naši sanskrtski teksti toliko ukvarjajo z (žrtvenim) ognjem.

⁶ Gl. M. Mayrhofer, *Kurz. etym. Wb. des Altind.*, III (1972) 437-8, (1976) 800.

⁷ Moje stališče je torej ostrejšje kot Mayrhoferjevo, v osnovi pa se strinja.

⁸ To nima nič zveze z možnostjo, da je obstajal ide. samostalnik s heteroklizo *r/n*. Laringal je nujen, če hočemo razložiti ozloženje *m-a*.

⁹ Pregleden prikaz problematike, tudi novejšje razprave, najdemo v Mayrhofer, *op. laud.*, 436-7, 800.

¹⁰ Glej Chantraine *Dict. ét. de la langue grecque* II (1970) 412, ter Frisk *Griech. ét. Wb.* I (1960) 634-5. Pomemben razlog, zakaj je treba ločiti ta etimon od našega, je v tem, da refleksi soobstajajo v arm. *avor* 'dan': *amaṙn* 'poletje' in *am* 'leto'.

¹¹ Čeravno se zdi, da je Mayrhofer (*loc. cit.*) voljan sprejeti to rešitev.

Iz povedanega lahko uvidimo, da ne moremo pritrditi Ramovševi izpeljavi (69—70) začetnega **sm-* iz nekakšnega **sm̥-*, in da ga moramo izvajati, kot smo zgoraj pokazali, iz **smH_a-*. Meni se zdi zato še vedno dvomljivo (69), da bi bil germanski **sēma-* soroden s katerim od zgornjih etimonov. Vrh tega sta stnord. *simull*¹² in ir. *seamar*¹³ v tem pogledu dvo-umna; ir. *samaisc* in bret. *hañvesk* ne moreta predstavljati **samaski-*.¹⁴

Potemtakem se ne morem strinjati, da bi obstajal ide. koren **sem-* 'ogenj, goreti, žgati'; in tudi ne morem podpreti navedenih podaljšav (70).

Iz tabelaričnega prikaza na str. 71 mi je jasno naslednje:

1. **s(e)mH_a-* (na desni strani) se v slovanščini ne pojavlja;
2. ukr. *smahnuty*, *smaha*, luž. *smaga*, *smaha*, sln. *smaga*, stesl. *smagl̥ǫ*, sbh. *smagnuti* tvorijo skup s pomenom 'solnčno';
3. sln. *smagl̥jiv*, sbh. *smagnuti*, sln. *smagati* etc., ukr. *smaha*, sln. *smaga*, pol. *smagly* tvorijo skup s pomenom 'poželeči';
4. in starorusko *smaga*, sln. *smagati*, belorus. *smaga* tvorijo skup s pomenom 'suh'.

Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da utegne biti nemški *schmächtig* po izvoru slovanski kalk, nemara iz pol. *smagly*.

Razvidno je torej, da lahko pridemo le do slovanske osnove **smag-* 'vročina' ali 'pripekati'; ni jasno, če je ta osnova kdaj pomenila 'goreti'. In prav nič ne osvetlimo problema, če dodamo zgrešeno fonološko enačbo z ide. **smeug(h)-* 'dim', kot je to storil Vasmer; sploh pa grško-armenski refleksi morda kažejo na **smeuk-H-*.

Prevedel Stane Klinar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

¹² Prikaz v J. de Vries (Altnord. et. Wb. (1962) 476 a in 560-1) ni niti prepričljiv niti jasen niti v podrobnostih natančen.

¹³ Ob tej besedi se je razpletlo dokaj obsežno specializirano razpravljanje, ki pa bi nas na tem mestu zapeljalo predaleč stran.

¹⁴ Dejansko je to stara zloženka **samo-seski-* '(krava) ki ima suho poletje, to je, ki eno leto ni telila'; glej H. Pedersen, Vgl. Gram. der kelt. Sprachen II (1913) 4 § 357. Keltskega **sk* tukaj pravzaprav ne moremo speljati nazaj na preprosti ide. **sk*, ker se je ta sredi besede zmeraj prestavil v **ks* > ir. *-(s)s-*, bret. *c'h* [X].

CONTENTS

We see therefore that the original Slavic form was **koterъ* and that all other attested forms may be derived or deduced from this. Moreover the Slovene testimony is crucial in this determination. The stem **koterъ* precisely matches the expected and inherited Indo-European shape, **kwo-tero-*. — In discussing the Indo-European place of the forms *v uzmaži* and *smag-* Fr. Ramovš has brought together an interesting wealth of forms and semantic notions, but much of this material requires revision in light of a half-century of scholarship. The family of *suh-* *sušiti* is still incompletely clear. — We cannot derive as Ramovš does, an initial *sm-* from a *sm-*. I cannot concur in finding an IE root **sem-* 'ogenj, goreti, žgati': 1. **s(e)mĥa-* does not appear in Slavic; 2. Ukr. *smahnuty*, *smaha*, Lusat. *smaga*, *smaha*, Slov. *smaga*, Ocs. *smaglъ*, Scr. *smagnuti* form a 'solnčno' set; 3. Slov. *smagljiv*, Scr. *smagnuti*, Slov. *smagati* etc., Ukr. *smaha*, Slov. *smaga*, Pol. *smagly* form a 'poželeți' set; 4. and ORuss. *smaga*, Slov. *smagati*, Belorus. *smaga* form a 'suh' set. It would appear from this that German *schmächtig* may be a cal.ue on Slavic origin. — We see then that we reach only a Slavic base *smag-* 'heat' or 'scorch'; it is not clear that this base ever meant 'burn'.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

POLJSKI VERZ MED JEZIKOVNIM STILOM IN URESNIČEVANJEM VERZNEGA VZORCA

Maria Dłuska že več kot štirideset let — če razmejimo njeno delovanje s člankom o spevnosti poljskega verza iz leta 1955 in njenim predlanskim prispevkom na mednarodnem slavističnem kongresu v Zagrebu — aktivno posega s svojimi članki, razpravami in knjigami v samo jedro poljske vede o verzu in verzem besedilu, natančneje povedano: o poljskem verzem besedilu kot kompleksnem in kompliciranem jezikovnem stilu. Zgodovinsko problematiko, iz katere izhajajo njena teoretična dognanja, posplošitve in sklepi, preverja zdaj z natančnimi fonološkimi raziskavami (npr. njena predvojna študija o ritmu poljskih soglasniških sklopov), zdaj z opisom prozodičnih lastnosti poljskega jezika v sinhronem in razvojnem smislu (njena knjiga o poljski prozodiji je doživela dve izdaji: 1947, 1976), zdaj z refleksijo o mestu stihoslovja v sodobnem jezikoslovju (referat na moskovskem slavističnem kongresu). V luči teh dognanj zagovarja Dłuska svoja stališča v trenutkih, ko ogrožajo njena pojmovanja pozitivistične (Budzyk) in striktno strukturalistične polemike (Worończak, Mayenowa), čeprav slednjim njen raziskovalni duh ni tuj (npr. članek *Sylabotonizm* i kariera rytmiki iz leta 1956). Izhajajoč iz temeljitih fonetičnih, fonoloških in prozodičnih raziskav, ki jih spremlja ne le izostreno uho, temveč tudi pravičen občutek za izpovedno in umetniško moč verza, gradi Dłuska stavbo poljske verzologije trikrat: tipološko v knjigi *Próba teorii wiersza polskiego* (1962), strukturalno-opisno v člankih in razpravah, ki so izšli v treh knjigah v letih 1970—72, opisno-razvojno pa v *Studiach z historii i teorii wersyfikacji polskiej* (I: 1974; II: 1950), ki so nedavno doživele novo in dopolnjeno izdajo, o kateri je naravnani tale zapis.

V uvodu v drugo izdajo seznanja avtorica bralca z namenom knjige in njeno obliko, ki iz tega namena neposredno izhaja: želi namreč seznaniti bralca z zakonitostmi in spremembami v poljskih verzih besedilih, ne da bi uporabljala znanstveno izrazje, čeprav ji je znano. Kljub zavesti o poznavanju znanstvenega izrazja in začetnim poskusom sodobnega pojasnjevanja nekaterih opisov vztraja pri prvotnih formulacijah in tudi organizacije knjige bistveno ne menja: prvemu zvezku dodaja recenzijo zadnje izdaje poljske srednjeveške cerkvene pesmi *Bogurodzica* in poglavje o soobstajanju asilabizma in doslednega silabizma ter njuni stilistični vrednosti, drugemu pa razdelek *Krila poljske poezije* in naš sodobni antiverz ter dopolnilno gradivo, ki na način opomb pogloblja in utemeljuje nekatere osrednje in obrobne trditve.

Avtorica pojmuje ritem govora kot časovni ritem, ki je kot vsak ritem subjektivnega značaja in temelji na enakomernem in pričakovanem ponavljanju pomenljivih prvin. V verzu se zaradi ponavljanja v času ustvarja fiktivna istotrajnost ponavljajočih se jezikovnih enot: zloga v zlogovnem, stopice v zlo-

* Maria Dłuska, *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*, Wydanie drugie rozszerzone, Warszawa, 1978, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, tom I: 322 str., tom II: 372 str.

govno-naglasnem in naglasne enote v naglasnem verzju. Ta istotravnost ne ustreza fizični resničnosti, vendar zaradi pričakovanja postaja osnova verzne oblikovanja. Iz tega sledi sklep, da so v verzju kot jezikovnem stilu prisotne vse lastnosti jezika in da vsaka jezikovna lastnost lahko postane verzotvorna; odvisno od časa in književnega nazora so te lastnosti lahko nosilke osnovnega verzne sistema, lahko pa imajo le okrasno, čustveno, neverzotvorno, ampak verznu ritmu dodano ritmično vrednost. V tej trditvi je vsebovana možnost soobstajanja dveh ali več verzni sistemov v isti književnosti. Njihovo produktivnost uravnava književni nazor in prevladujoči stil.

V definiciji jezikovnega ritma in verzotvornih jezikovnih prvin je zaobsežena preiščena organizacija knjige: niha med zgodovinskimi in tipološkimi merili. Knjiga obsega pet delov: 1. srednji vek, 2. dosledni silabizem, 3. silabotonizem, 4. poljski naglasni verz, 5. krila poljske poezije in naš sodobni anti-verz. Deli uresničujejo raziskovalni postopek od analize k sintezi. Pojmovanja verza kot jezikovnega stila dovoljuje avtorici pritegniti v sklop verzotvornih prvin tudi enote višjega reda, kot so: stavčna sklenjenost verza in polstišja, intonacija skladdenjskih enot, ki tako pojmovan verz sestavljajo, kar ji omogoča izluščiti pomembne cezure v zgodovinskem razvoju poljskega verza in opisati njegove mutacije.

Posebno pomembno v tem pogledu je poglavje o poljskem srednjeveškem zlogovnem verzju. Enodelni, krajši, predvsem skladdenjsko in šele drugotno zlogovno merjen in urejen verz se približuje doslednemu silabizmu pod bolj ali manj opaznim vplivom latinske in češke verzne prakse. Daljši, dvodelni verz pa je — kot kaže njegova prva uresničitev v obliki dvodelnega trinajsterca (7 + 6) v srednjeveškem prevodu pesmi Horae canonicae Salvatoris (izvirnik navaja Dłuska v prvem zvezku, str. 186, prevod prav tam, str. 26—27) — pod neposrednim vplivom tedanjega latinskega verzne oblikovanja. Pri opisu obeh stalnic dvodelnega zlogovnega verza, cezure¹ in klavzule, se avtorica, ker se zaveda, da je bil besedni naglas v tem času verzotvorno nepomemben, zateče k jezikovnim pojavom višjega reda: k opisu intonacije v obeh mestih, in trdi, da se v cezuri uresničuje antikadencia, v klavzuli pa kadencia, ki jo na kompozicijski ravni krepi rima, kar: 1° izrazito loči klavzulo od cezure in 2° onemogoča razpadanje dvodelnega verza na krajše verzne enote. Hkrati pa opozarja na dve ponaglasni cezuri: *mydan jest* (I, 4) in *myriodla jest* (VII, 4), ki ji potrjujeta tezo o irelevantnosti besednega naglasa v verzju. Vendar podobnega pojava ne zasledimo v klavzuli, kar nam dovoljuje dopolniti avtoričino interpretacijo z uvedbo pojma: zahteva po *minimalni zlogovni dolžini besede v cezuri in klavzuli*. Tako v latinskem izvorniku kot v poljskem prevodu veljata zahtevka:

[1] $c \geq 3$: beseda v cenzurnem položaju mora biti vsaj trizložna in

[2] $k \geq 2$: beseda v klavzulnem položaju mora biti vsaj dvožložna.

Posledica tega zakona je razpad cezure besedne enote:

[3] $3 \rightarrow 2 + 1$,

¹ Cezuro razumem v smislu silabičnega verza kot mejo med polstišjema (poljsko: *średniówka*, srbohrvaško: *cezura*).

npr. v latinskem izvorniku: *captus est* (I, 2), *ductus est* (II, 1), *passus es* (VIII, 5), ki povsem ustreza navedenima primeroma ponaglasne cezure v poljskem prevodu. Takega razpada dvožložna klavzula ne dopušča, kar na ravni zahteve po minimalni zlogovni dolžini besede v omenjenih verznihih položajih potrjuje razliko med klavzulo in cezuro. Pripomniti pa je treba, da ta zahteva zadeva le omenjeni prevod in da je poznejše uresničitve dvodelnih zlogovnih verzov ne upoštevajo, kar se ujema z avtoričino trditvijo o naglasni svobodi cezure ne le v srednjeveških, temveč tudi poznejših poljskih dvodelnih zlogovnih verzih. S to svobodo je povezana tudi slabitev intonacijskega signala v cezuri kot konstruktivno nasprotje paroksitonični klavzuli v zlogovnem verznihi oblikovanju od Kochanowskega dalje.

V zvezi s skladijsko-intonacijsko razvezanostjo polstijšij bi se kazalo pomuditi pri silobotonizaciji dvodelnih zlogovnih verzov v drugi polovici devetnajstega, predvsem pa v dvajsetem stoletju. Te problematike se Dłuska loteva dvakrat: v podpoglavju *Metamorfoze poljskega trinajsterca*, kjer obravnava jambsko varianto v pesmi Sowińskiego *Do protoplasty* (I, 236) in anapestno v pesmi *Dno wieczoru Podhorskega-Okolowa*, pri čemer velja pripomniti, da zlogovnoglasnih variant ne poimenujemo po prevladujočem toku, ki ga predstavlja naslednja preglednica:

Preglednica 1: jambizacija in anapestizacija trinajsterca (7 + 6) v pesmih Sowińskiego in Podhorskega-Okolowa ter daktilizacija enajsterca (5 + 6) v dveh odlomkih iz *Pana Balcerja Konopnicke*, temveč trdi, da je za razliko od verza

Naglas po zlogu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Število verzov
Sowiński	1	12	—	11	—	12	—	9	2	9	1	122	—	12
Podhorski-Okolów	13	2	23	2	4	24	—	5	22	1	2	24	—	24
Konopniccka			6	8	1	15	—	2	15	1	2	16	—	16
Naglas po zlogu			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
-----	cezurno polstijše							klavzulno polstijše						

Sowińskiego verz Podhorskega-Okolowa v celoti zlogovnonaglasen: stopnjo zlogovnonaglasnosti določa po raznovrstnih stopicah, ki nastopajo v obeh polstijšijih. Istovrstna analiza verza pesniških del Marie Konopnicke vodi k prepričanju, da je njen daktilski enajsterec delikatno zamaskirana oblika zlogovnonaglasnega verza. (V preglednicah sta upoštevani prvi dve kitici iz *Pana Balcerja*, ki ju Dłuska citira na strani 105 drugega zvezka).

Iz referiranega in avtoričinih podrobnejših analiz izhaja trditev, da v poljskem verznihi obstajajo trije tipi cezur: zlogovna, ki se v dvodelnih zlogovnih verzih pojavlja po določenem zlogu, zlogovnonaglasna, ki v dvodelnem zlogovnonaglasnem verznihi nastopa vedno po isti stopici, in naglasna, ki se mora ujemati z mejo med dvema naglasnima enotama. Tako definirana realizacija zlogovnonaglasne cezure pa v jambskih, anapestnih in daktilskih dvodelnih verznihi oblikah zaradi paroksitoničnega besednega naglasa v sodobni poljščini ni mogoča:

Preglednica 2. Meje med NE² v anapestnem in jambsem trinajstercu ter daktilskem enajstercu (gradivo kot v preglednici 1)

Meja med NE po zlogu	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Število verzov
Soviński	1	1	12	2	9	—	12	2	9	14	7	—	12	12
Podhorski- Okolów	2	13	5	17	7	—	24	4	2	20	4	—	24	24
Konopnicka			3	2	9	—	16	1	—	15	3	—	16	16
Meja med NE po zlogu			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	cezurno polstišje						klavzulno polstišje							

Preglednica 3: Meje med BE v jambsem in anapestnem trinajstercu ter daktilskem enajstercu (Gradivo kot v preglednicah 1 in 2)

Meje med BE po zlogih	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Število verzov
Soviński rodhorski- Okolów	2	1	12	4	11	—	12	5	11	5	8	—	12	12
Konopnicka	10	21	7	19	11	—	24	14	2	22	8	—	24	24
			9	9	16	—	16	7	1	16	9	—	16	16
Meje med BE po zlogu	1		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	cezurno polstišje						klavzulno polstišje							

Iz preglednice 2 in 3 je razvidno, da se cezura ujema z mejo med besednimi in naglasnimi enotami, ne glede na to, ali gre za zlogovni ali zlogovnonaglasni verz. To pa pomeni, da se naglasne enote, ki uresničujejo zlogovnonaglasne verzne vzorce, niti po dolžini niti po naglasni zgradbi ne ujemajo vedno s stopicami. Dłuska ta pojav opaža in ga imenuje prestop preko stopice oziroma križanja medstopičnih in medbesednih mej. Uresničeni naglas v šibkem položaju in neuresničeni v krepkem, katerih pogostnost v izbranih besednih prikazuje preglednica 1, v pojmovanju Dłuske ni dinamična tonizacija šibkih in atonizacija krepkih metričnih položajev v verzu, temveč pesniška svoboščina zamenjave stopic, hipostaza, ki ji posveča podrobni opis. Njena trditev, ki iz tega opisa izhaja, namreč: da poljski bralec členi poljski zložnonaglasni verz v soglasju s členitvijo na naglasne enote in ne na stopice, je pojmovanju dinamične naglasne kompleksnosti pri jezikovnem uresničevanju zlogovnoglasnega metričnega vzorca zelo blizu.

² NE naglasna enota, BE besedna enota.

Približuje se mu tudi njena teorija o *spajanju in razpadanju naglasnih enot* v poljskem naglasnem verzu, ki temelji na skladenjski relativizaciji besednih naglasov iz upoštevanja priložnostnega, položajno nevezanega, vendar pretežno začetnega stranskega besednega naglasa v govornem poljščini. Uresničevanje naglašanih zlogov v metrično šibkih in nenaglašanih v metrično krepkih položajih verzne vzorca vodi avtorico k razpravljanju o metrični ambivalentnosti enozložnic in k interpretaciji stilistične in umetniške funkcije obeh pojavov.

V tej točki se stikata avtoričini temeljni pojmovanji verza: jezikovni stil in uresničevanje verzne vzorca, ki nista prisotni le v sleherni interpretaciji verza in verzne besedila v obravnavani knjigi, temveč neposredno vplivata na izbor in sosledje gradiva in problematike: iz obdobja verzne oblikovanja do Kochanowskega upošteva avtorica vsa anonimna pesemska besedila in avtorje, po tem obdobju pa gradivo izbira: upošteva le umetniško najbolj dozorelo poezijo, »drugorazredna« pa ji včasih služi kot argument pri preverjanju lastnih in tujih trditev (npr. meščanska peta lirika 17. in 18. stoletja kot nižji stil poljskega zlogovnonaglasnega verza), včasih kot eno izmed mnogih izhodišč pri oblikovanju verzne sistema (naglasni verz pete ljudske poezije in cerkvenih govornih besedil, npr., stavi nasproti Mickiewiczevemu verzu Powieści Wajdeloty iz Kronrada Walenroda in teorijam o merjenem verzu na prelomu 18. in 19. stoletja, ko želi najti genezo poljskega naglasnega verza). Jezikovne verzotvorne prvine v poljski poeziji do 18. stoletja ugotavlja avtorica na osnovi pesemskih besedil; verzotvorna neopomenskost jezikovne prvine in njena prvinska ali spremna ritmična vrednost ji dopuščata, da govori o irelevantnosti besednega naglasa v zlogovnem in skladenjskem verzu do Kochanowskega, hkrati pa pojmuje naglas kot prvinsko jezikovno lastnost, ki oblikuje epizodno zlogovnonaglasnost istega časa. Iz tega pojmovanja izhajajo tudi zanimiva opažanja enakozlogovnega naglasnega verza proti koncu razdelka o doslednem silabizmu. Z zakonitostmi, ki izvirajo iz opisov verzotvornih jezikovnih prvin v poljskem pesniškem oblikovanju do 18. stoletja, revidira Dłuska teorije poljskih metrikov iz obdobja razsvetljenstva in zgoduje romantike, kar ji omogoča polemiko s poljskimi verzologi 20. stol. (predvsem s Siedleckim in Zawodzińskim, v manjši meri z Wóycickim), ki se nagibajo od formalnega opisa k strukturalnemu, in Hrabakom, ki v dveh razpravah o srednjeveškem poljskem verzu, izhajajoč iz tradicije češke verzologije, primerja naglasno strukturo češkega in poljskega kratkega, pretežno osemzložnega epskega verza. Nenazadnje pa ji prav soglasje obeh pojmovanj verza pomaga definirati prosti verz kot antiverz in njegovo izpovedno vrednost kot emotivni nemir sodobnega pesniškega iskanja.

Zaradi kompleksnosti izhodišč, bogastva gradiva, raznovrstnosti in natančnosti analiz, predvsem pa zaradi sklepov, ki iz njih izhajajo in doživljajo soočenje s sočasno vedo o poljskem verzu in dopolnitve z avtoričinimi lastnimi pogledi in dognanji v času med obema izdajama so *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej* vznemirljivo verzološko branje, zaradi pojmovanja verza kot jezikovnega stila in opisa zgodovinskega razvoja njegovih oblik in sistemov pa eno temeljnih del poljske vede o verzu.

Tone Pretnar

Jagelonska univerza v Krakovu

SREDNJEVEŠKE IN STARONEMŠKE VERZNE OBLIKE*

Po zaslugi slovenskih založb se povečuje število priročnikov in leksikonov, ki smo jih še pred nedavnim močno pogrešali. Lani spomladi se je drugim pridružila še SAZU in izdala prvih pet zvezkov svojega Literarnega leksikona. Po besedah urednika Antona Ocvirka se hočejo pri obdelavi posameznih gesel pisci dvigniti »nad vso normativno in poučno razlago literarnih pojmov«; želijo torej napisati delo, ki mu je strogo znanstveno načelo in izčrpna obdelava snovi glavna vodilna misel. Po svoji zasnovi hoče biti leksikon slovenski, kar pomeni, da noče posameznih gesel razlagati v nekakšnem brezbarvnem internacionalizmu, temveč se sodelavcem leksikona zdi pomembno raziskati tuje literarne vzorce in poglede na ustvarjanje ter ugotoviti, kako so se pri nas udomačili in spremenili.

Tudi četrti zvezek Literarnega leksikona, Srednjeveške in staronemške verzne oblike Dušana Ludvika, je rezultat takšne uredniške politike. V treh razpravah — Nibelunška kitica (str. 5—17), Hildebrandska kitica (18—24) in Vagantsko pesništvo (25—70) je Ludvik na zunaj suhoparno snov — po zaslugi povezanosti teh na prvi pogled od nas tako odmaknjenih oblik s slovenskim, tudi najmodernejšim pesništvom — uspel napraviti zanimivo ne le za literarne teoretike ali šolane germaniste, temveč za vse, ki jih pesništvo in njegova arhitektura zanima. Pridevnika »srednjeveški« in »staronemški« seveda pomenita, da gre za literarnozgodovinske stvari, za stare verzne oblike, ki pa so še žive in živijo tudi v sodobnem slovenskem pesništvu. Razprave tako pojasnjujejo strukturo, izvor in čas nastanka pesniških oblik, ki so se izkazale kot trajne in lepe posode, primerne tudi za shranjevanje najmodernejših liričnih občutij.

Ludvikova knjiga je prva sinteza razmišljanj in ugotovitev o omenjeni problematiki v našem jeziku, čeprav so o njej pisali tudi že drugi. Ker o omenjenih treh geslih (razen morda v neki meri pri zadnjem, *vagantsko pesništvo*) v germanističnih krogih v glavnem vlada soglasje, vidimo avtorjevo zaslugo v prvem delu razpravljanj predvsem v tem, da je zgoščeno in strokovno neoporečno definiral pesniške oblike, ki jih razlaga. Takšna je seveda tudi prva in poglavitna naloga vsakega leksikona. Izvirnejši (in za mnoge bo verjetno tudi zanimivejši) je tisti del razprav, kjer zvemo, kateri slovenski pesniki so srednjeveške in staronemške verzne oblike uporabljali, kako so jih prilagajali potrebam in možnostim slovenskega jezika, o tem, kdo je o njih pri nas teoretično razpravljal. Ludvikovo delo je zategadelj pomembno tudi zaradi zbranih bibliografskih podatkov.

V razpravi o nibelunški kitici je podana sinteza najnovejših dognanj o tej pesniški obliki; prikazan je njen rimovni in ritmični obrazec; razložene so razlike med srednjeveškimi in modernimi tipi nibelunške kitice (izza romantike), analizirane so razvezane in polovične kitice. Zanimiva je ugotovitev, da sta Čop in Prešeren poznala izvirno nibelunško kitico, da pa je Prešeren v Poezijah sprejel moderni tip, tako imenovano Uhlandovo kitico, ki je potem postala standardna kitica našega baladnega pesništva, vse od Prešerna prek F. Svetličiča, F. Zakrajška, E. Tomšiča idr. do Aškerc in Menarta. Analiza je pokazala veliko metrično pisanost naših »nibelung«, kakor je verz poimenoval Aškerc (kar bi

* Dušan Ludvik, Studije, Literarni leksikon, četrti zvezek, Ljubljana, DZS, 1978 (izšlo 1979), 82 str.

bilo dobro obdržati kot strokovni izraz). Prešeren je — po Ludviku — celo uporabil prevod prvega stiha iz pesnitve o Nibelungih za prvotni začetek svojih Sonetov nesreče: »Pov'do let starih čudne izročila«, po nemško: »Uns ist in alten maeren wunders vil geseit«.

Ludvik je za svojo razpravo analiziral številne variante nibelung v naši ljudski pesmi; pregledal in kritično ocenil je tudi vse pomembnejše (in skope) zapise o tej kitici v našem strokovnem slovstvu (Kidrič, Glazer, Grafenauer, S. Trdina, Vodušek).

Po enakem načelu je obdelana v naši strokovni literaturi skoraj neznana hildebrandska kitica, ki je v slovenskem pesništvu zastopana predvsem v svojem razvezanem tipu ter v kratki ali polovični hildebrandski kitici (večinoma iz nemških metričnih obrazcev). Kitica, ki je dobila ime po tako imenovanem Mlajšem spevu o Hildebrandu iz 15. stol., je v različnih inačicah posebno v prejšnjem stoletju bila v rabi tudi med slovenskimi pesniki. Zaradi metruma, ki je v našem jeziku tuj, pa se ji ni posrečilo uveljaviti se tako kot nibelunški kitici, s katero v naši ljudski pesmi često nastopa. V razpravi o hildebrandski kitici bo najbrž kak bralec pričakoval tudi razjasnitev problema o obliki, v kateri je napisana starovisokonemška Pesem o Hildebrandu (Hildebrandslied) iz katere verz je aliteracijski starogermanski *stabreim*, a o tem bo govor v naslednjih zvezkih Literarnega leksikona.

V najboljše razpravi, Vagantsko pesništvo, se Ludvik naprej spoprijema s problemom poimenovanja ustvarjalcev tega pesništva. Njegovi avtorji so popotovci, ljudje, ki so užili malo časti, a so zato poznali življenje z vseh strani, posebno še njegove temnejše kotičke: revni sholarji, pobegli menihi, propadli kleriki. Za te ljudi po svetu uporabljajo več terminov in tudi pri nas je do sedaj prevladovala precejšnja zmeda oz. nenatančnost. Zdaj bomo po zaslugi etimološke in pomenske razlage posameznih poimenovanj v svoji rabi lahko bolj znanstveni, kadar bomo uporabljali besede *vagant*, *goliard*, *ribaldus*, *jokulator*. Na podlagi številnih, predvsem srednjeveških primerov Ludvik namreč dokazuje, da je *vagant* anahronistično ime za srednjeveškega popotovca (lat. *vagus*). Avtor pa je z analizo socialnega statusa pevcev tudi ugotovil, da med pojmi *vagant/vagus* in *goliard/goliardus* ni bistvenih razlik, da obstojijo le socialni odtenki (*goliardus* je npr. isto kot csl. *glümec*, slov. *glumec* = popotovski igralec, torej *ioculator*). Tudi poznavanju vagovske poezije in pojmov *vagant*, *goliard* na Slovenskem, ki sega v reformacijski čas (Vlačič), preko Čopa do najmodernejših časov (Pregelj, Sovre idr.), je avtor posvetil potrebno pozornost.

Po predstavitvi glavnih predstavnikov evropskega vagantskega pesništva se avtor ustavlja ob najpomembnejšem srednjeveškem rokopisu te vrste, ob *Codexu Buranumu* (nastanek okr. 1250), ki je (tudi po zaslugi Carla Orffa) pravzaprav bolj znan pod imenom *Carmina Burana*, tj. pesmi iz samostana Benediktbeuern na Bavarskem. Zbirka pa nepravilno nosi to ime, saj v resnici ni nastala v omenjenem samostanu, ampak po vsej verjetnosti v gornještajerskem kraju Seckau, ki je 1218 postal sedež sekovske škofije (sosede naše lavantinske oz. mariborske), najbrž po naročilu tamkajšnjega škofa, ki je v zgodnjem času svoje vladavine s prijaznim očesom gledal na uboge vandrovce in je cenil njihove izdelke. Poleg umetniške vrednosti posameznih pesmi je zbirka zanimiv

in bogat sociološki vir podatkov, saj ni nič manj kot neuradni (za razliko od dvorskega pesništva, ki je v času svojega razcveta — kljub občasnim kritičnim tonom — bilo uradna umetniška literarna interpretacija visoko razvite viteške družbe) komentar družbenih razmer s strani popotnih študentov, klerikov in (potepuških) pevcev, ljudi torej, ki so poznali tiste strani življenja, o katerih viteški pesniki niso veliko vedeli ali pa jih niso bili voljni popisovati.

Našim krajem ta vesela, obešenjaška, satirično-ironična, pa tudi socialno-kritična in žalostna pesem seveda ni mogla ostati tuja in je v obliki in motiviki zapustila obilo sledov v slovenski ljudski in cerkveni pesmi. Vendar ta povezanost še ni postavljena na dovolj trdne znanstvene noge, da bi lahko govorili o neposrednih vplivih v času samega nastanka teh pesmi. Med slovenskimi umetnimi in ljudskimi pesmimi je avtor odkril obliko različnih vagantskih kitic in ugotovil njih metrični in rimani obrazec; tako imenovano razvezano vagantsko kitico najdemo že pri Trubarju (Stara velikonočna, 1584), druge različice pa še pri mnogih poznejših pesnikih (tudi pri Prešernu), ki pa so posnete po novonemških (carmina so napisane v glavnem v srednjeveški latinščini) predlogah ali pa slovenski cerkveni pesmi. Zanimiva je tudi (kritična) informacija o poznavanju sekovskega rokopisa na Slovenskem, o odmevih nanj v naši književnosti (Pregelj) in prevajanju vagantskih pesmi v slovenščino, ki se začneja pri Preglju, konča pa pri Simonitiju (*Carmina Burana*, DZS 1976). Nekaj rokopisov prevodov (Lah, Ludvik) občinstvu ni dosegljivih, kar je vredno obžalovanja.

S svojimi ugotovitvami je razprava lahko spodbuda nadaljnim raziskavam, saj predpostavlja, da je »mogoč tudi direkten vpliv na izbiro tematike, motivov ali celo odlomkov verzov in rim« (68) na slovensko ljudsko pesništvo. Nič tega še ni raziskanega. Ker je bila Slovenija že takrat »prstan Evrope«, so takšni (tudi medsebojni) vplivi povsem verjetni. S tem, da opozarja na še neraziskane predele naše kulturne preteklosti, dobiva razprava še poseben pomen in vrednost.

(Popraviti je nekaj tiskovnih napak: str. 43, 15 je prav »nunc mendicorum«; na str. 66, 2 pa »... ki melodično ni germanska, ... manjka vejica.)

Anton Janko

Filozofska fakulteta, Ljubljana

ŠTUDIJE, PREGLEDI IN KRITIKE O MAKEDONSKI KNJIŽEVNOSTI

Pospešenemu razvoju makedonske književnosti, ki smo ji priča zadnjih štiri-deset let, zvesto sledi tudi literarna kritika. S svojo aktivno in avtoritativno besedo je vztrajno usmerjala in spodbujala vedno nova iskanja. Del kritike se je sicer ostro postavil v obrambo določenih ustaljenih vrednot, vendar v stalnem boju s tistimi, ki so z vso vnemo zagovarjali novo, še neuveljavljeno, a obetajoče. Bili pa so še tretji, in ti niso šli v skrajnosti. S treznimi merili in morda z rahlo zamudo, vendar s pravim čutom za vrednote makedonske književnosti, so vztrajno sledili njenemu razvoju. Med take kritike šteje tudi Aleksandar Spasov, profesor za novejšo makedonsko in slovensko književnost na Filološki fakulteti v Skopju. Kot pripadnik rodu, ki se je oblikoval skupaj z makedonsko državo, rojen je bil 1925. leta, je neposredno lahko sledil celot-

njec). Zato ni čudno, da že v prvem delu knjige, ko govori o pospešenem razvoju makedonske književnosti, navaja kot primer Zupančiča, ki da je »zelo zgodaj našel pot k uresničitvi nacionalnih značilnosti moderne«. Ali ko ob razmišljanju o Grigoru Prličevu, največjem makedonskem pesniku 19. stoletja, citira Vidmarja in njegovo misel o Prešernu, ki da ga še vedno nismo doumeli in da njegov pomen raste iz roda v rod. Tudi ko govori o makedonskih pisateljih 19. stoletja, avtorjev interes sega k Slovencem. Tako v Treh pripombah o bratih Miladinov med drugim poroča o odmevih znane zbirke narodnih pesmi, ki jo je izdal Konstantin Miladinov v Zagrebu 1861 in o kateri je slovenski tisk tistega časa obilno poročal. Prav posebej je zanimiva razprava Bivanje Konstantina Petkovića na Hrvaškem in v Sloveniji leta 1852. V njej so podatki o zgodnjih stikih med Slovenci in Makedonci. Neposreden rezultat teh stikov je tudi prvi prevod iz slovenščine v makedonščino. Bila je to povest Josipine Turnograjske Boris, ki jo je prevedel in v posebni knjigi izdal Konstantin Petković v Carigradu 1853. V članku Neznana pesem Konstantina Petkovića pa izvemo, da je bila pesem Blgarska devojka i nejjina kletva verjetno prva objava kaknega makedonskega besedila pri Slovencih. Natisnil jo je Radoslav Razlag v svoji Zori 1853.

Knjiga je uspel prerez ustvarjalnosti Aleksandra Spasova, ki izpričuje njegov razvoj in rast od pozitivizma k nekaterim novejšim literarnozgodovinskim pogledom (Kaysler, Lotman), obenem kaže stanje makedonske kritike in literarne zgodovine v določenem obdobju.

Matej Rode
Gimnazija Celje

REVIJA PRIMERJALNA KNJIŽEVNOST

Revija slovenskih komparativistov *Primerjalna književnost* je zaključila svoja prva dva letnika (1978, št. 1/2 in 1979 št. 1 ter 2) in na njej se dajo razbrati že nekatere izrazitejše lastnosti, usmeritve in izkušnje.

Nastanek pričujoče komparativistične revije je brez dvoma utemeljen. Gre za stroko, ki ima znotraj slovenske slavistike, germanistike, romanistike in klasične filologije razmeroma dolgotrajno in nepretrgano tradicijo, poleg tega pa že od sredine 30-ih let naprej z velikim naporom išče in najdeva tudi svojo posebno, specializirano in v marsičem osamosvojeno mesto, z institucijskim jedrom na ljubljanski filozofski fakulteti oz. njenem oddelku za svetovno književnost in literarno teorijo. Smotrno vodena in dobro komparativistična revija bo lahko v veliko pomoč vsem drugim literarnim vedam na Slovenskem, poleg tega bi s pritegnitvijo sodelavcev s sosednjih področij lahko tvorno kompletirala svoje razglede in zmogljivosti. Hkrati pa bi stroka sama sebi omogočila močnejši stik s svetovno komparativistiko, prodor vanjo in sprotno preverjanje moči ob njej. Skratka, nastanek in izid revije je smotrno in tesno povezan z dozorelostjo stroke in njene specializiranosti.

Tudi trenutek za rojstvo take revije utegne biti dobro izbran. Seveda, če notranjo dinamiko današnje slovenske komparativistike, njeno veliko razpetost med nasprotujoče si temeljne poglede presojava optimistično in v vsem tem njenem dogajanju odkrivamo možnosti spodbudne vrste.

Načelni zapisi in siceršnja praksa prvih treh zvezkov kaže namreč vsaj tri bistveno različne tokove znotraj ožje stroke same in morda celo njen prelomni

trenutek. Na uvodno mesto je s samoumevno pieteto postavljena Ocvirkova pozitivistično impresionistična šola, ki je z obsežnim spisom *Pesniška umetnina in literarna teorija* (PK 1978, št. 1/2) predstavljena celo v svoji skrajni legi: namreč v apriornem, že kar lahkotnem in počeznem zametavanju takorekoč vseh novejših smeri svetovne literarne vede, od nemškega in ruskega formalizma pa do strukturalizma. Takoj ob to razpravljanje je postavljen Dušan Pirjevec z beograjskim predavanjem iz leta 1976 *Filozofija in umetnost* (PK 1978, št. 1/2), ki predstavlja eno njegovih najbolj strnjениh in skrajnih formulacij o razmerju filozofije in umetnosti. Gre za radikalen primer ukinjanja literarne vede kot znanosti in njenega spreminjanja v filozofsko abstrakcijo, ki pa je v bistvu pragmatična in izpoveduje predvsem Pirjevčev osebno bivanjsko zavest in izkušnjo, je neke vrste moderna eksistencialna parabola v mediju literarne vede. Zato je nujno, da se Pirjevčeva metoda pri njegovih epigonih, kjer zmanjka primerne osebne zaledja, nenavadno hitro izsuši v slabo uporabno doktrino (npr. v študiji Janeza Vrečka *Vprašanje moderne umetnosti, estetike in (de)estetizacije sveta*, PK 1979, št. 2). Tretjo načelno smer vljudno, a vendar odločno uveljavlja Janko Kos v programski študiji *Teorija in praksa slovenske primerjalne književnosti* (PK 1978, št. 1/2) in v izraziteje teoretskem delu *Eksistenca literarnega dela in moderni materializem* (PK 1979, št. 1). Kos se smotrno upira skrajnostim, išče razumno ravnovesje stvari in vztraja na poti, ki želi biti zunaj razpadajočega pozitivizma in zunaj duhovne avanture, ki je zrasla na njem, vendar zunaj tako, da ne ostaja brez posluha za tvorne pobude ene in druge smeri. Toda stanje stroke je trenutno tako, da brani njen ogroženejši del, namreč njen empirizem, historizem in materializem, pravzaprav njene znanstvene temelje sploh nasproti brezobveznemu subjektivizmu in filozofski spekulaciji; spekulaciji zanimive in morda očarljive vrste, vendar taki, da v svojem globljem bistvu sodi bolj v literaturo samo kot v znanost o njej. S svojo programsko kritiko poseže Kos tudi v svetovne razmere in se v drugi od omenjenih študij loteva znane Ingardnove fenomenološke relativizacije pomenske trdnosti literarnega besedila (literarno delo je »zgolj intencionalni predmet«), v kateri obstaja eno izmed bistvenih teoretskih izhodišč novega subjektivizma literarne vede, ki se je nenavadno močno uveljavil prav znotraj slovenske komparativistike. Na to stanje polaga Kos svojo tezo o potrebi razločevanja med »primarno« (tj. prvotno, zgodovinsko in pisateljevo) in »sekundarno« (tj. drugotno, naknadno aktualizirano) existenco literarnega teksta. Teza vsebuje preprosto, naravno in samoumevno misel, ki pa jo je v danih razmerah naše komparativistike najbrž res potrebno poudariti in ji dati celo terminološko ostrejšo zaznamovanost.

Kosova prizadevanja k notranji ureditvi stroke, k bolj stvarni sodobni teoriji in k znanstveno bolj preverljivi raziskovalni praksi pa vendarle puščajo nekoliko preveč ob strani ravno najbolj konkretni del nalog slovenske primerjalne književnosti, namreč sistematično raziskovanje genetskih pa tudi tipoloških razmerij med slovensko in svetovno književnostjo. Zdi se, da v pričujočem programu to nalogo, ki jo resda že vrsto let opravlja predvsem slovenistika, z nekoliko prelahko mislijo pušča skorajda ob strani. Dokler si stroka nadeva ime primerjalna književnost in si to ime izbere celo za naslov svoje revije, se temu pomembnemu in obenem zelo stvarnemu področju dela res ne bi smela odrekati.

Tu bi kazalo ohraniti nekaj več zvestobe profesorju Ocvirku in njegovemu temeljnemu načrtu, če že ne izvedbi.

Obstaja še vrsta prispevkov, ki stoje zunaj načelnega ali programskega izpostavljanja in z gradivsko solidarnostjo obdeluje nekatera stvarna, bolj ali manj produktivna vprašanja z mejnega območja slovenistike in komparativistike (npr.: Darko Dolinar, *Poezija in literarna zgodovina v delu Ivana Prijatelja* ali Evald Koren, *Vprašanja ob periodizaciji slovenskega in evropskega naturalizma* ali Niko Grafenauer, *Rainer Maria Rilke pri Slovencih*). Razveseljiv je poseg v problematiko prevajanja (Majda Stanovnik, *Zupančič in prevodna proza*). Vendar bo na tem področju potrebno poskrbeti za močnejše teoretsko zaledje stvari.

Četrta, bolj praktična kot načelna smer revije je njena informativna služba, ki ni nekaj postranskega in ima v naših razmerah še poseben pomen. Na prvi pogled dajejo poročila o dogajanju v svetovni literarni vedi še kar živahen vtis, nekaj, česar pri Naših razgledih pogrešamo. Tu in tam najdemo celo kakšno zanimivo kombinacijo in osebno stališče (npr. pri Jolki Škulj v njenem poročilu o *Bahtinovem Rabelaisu*). Vendar je večina poročil močno zamudniška, skoraj prepozna (npr. obsežno referiranje o pogledih Tinjanova na pesniški jezik). Neprijeten vtis naredi tudi okoliščina, da večina poročil nastaja šele ob srbohrvaških knjižnih prevodih teoretskih del iz svetovne literarne vede. Neposreden in ažuren stik z njo je redek (npr. Mirko Zupančič). Omejevati bi kazalo število del, ki imajo na sebi še preveč sledov seminarskega učnega laboratorija, čeprav prispevkov te vrste iz več razlogov tudi ne bi bilo dobro podcenjevati. Včasih prinašajo zelo koristne podatke in otipljive komparativistične rezultate (npr. že omenjen Grafenauerjev prispevek).

Toda ne glede na nekatere pomanjkljivosti, ki utegnejo biti tudi začetna nuja, prinaša revija Primerjalna književnost koristen vzgib v življenje slovenske literarne vede in pomeni novo, smiselno preizkušnjo ene njenih pomembnih disciplin.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta, Ljubljana

O IZGOVORU ČRKE L V SSKJ

V drugi številki Slavistične revije 1979 je Mara Pirnat objavila članek Izgovor črke l (*u, w* ali *v*) kot *μ*, v katerem obravnava pravorečne rešitve v SSKJ. Na podlagi primerjave izpisov iz prvih dveh knjig slovarja prikaže, kako je rešen problem izgovora črke l (in v posameznih primerih še *u, w* in *v*) kot *μ*. Po njenem je to eden od razmeroma širokih problemov slovenskega pravorečja, ki pa je v SSKJ »prikazan kot zelo zapleten; zapleta ga precejšnje število besed, ki imajo predpisan variantni izgovor — na *μ* ali po pisavi. Tako se zdi izgovor nepriučljiv in ni čudno, da v praksi še vedno dostikrat izgovarjamo po občutku, kar pa ne koristi enotnosti knjižne izreke« (str. 215). Po njenem bi se dal problem enostavneje in bolj enotno rešiti, ko bi ga postavili na teoretična načela (228). Pet kategorij ločevanja da je odločno preveč in veliko preveč samostalnikov omahuje med izgovorom *-lc-* in *-μc-*. Ko bi naslonili izgovor na

hierarhično višjo ravnino, tj. na pomenske jezikovne kategorije, in za vsako vpeljali določena načela, bi bil tako določen izgovor priučljiv in prav gotovo ne bi tolikokrat izgovarjali po občutku (221).

Če je izhodiščno načelo Pirnatove — predpisati izgovor za katerega mislimo, da je pravilen (seveda navadno misli vsak deloma drugače) — pravilno, se je treba o večini njenih ugotovitev z njo pravzaprav strinjati. Mnogo enostavneje bi bil problem rešen in predvsem mnogo enostavneje bi bilo delati slovar, če bi enostavno rekli: tu je *u* in tu je *l*. Celo naučiti (vsaj teoretično) bi se bilo mogoče takega izgovora. Toda izhodišče SSKJ je drugačno. On poskuša po svojih močeh, ki so seveda časovno, personalno in gmotno močno omejene,¹ slovenski knjižni jezik prikazati čim bolj objektivno, takega, kakršen je oz. se sestavljalcem na podlagi številnega gradiva, anket in občutka vsaj zdi, da je. In v bistvu samo to lahko tudi stori. Kakšna korist bi bila od njega, če ne bi vedeli, kaj v njem ustreza zares govornemu in kaj predstavlja le težnjo po posplošenih rešitvah, ki jih govoreči navadno ne sprejmejo. Saj se slovenščine ne učimo kot tujega jezika, ampak ga v otroštvu vsrkamo iz svoje okolice, ne da bi poznali slovnična pravila. Šola in zlasti novo okolje jezik sicer v precejšnji meri lahko korigirata pri posamezniku, težko pa ga je korigirati pri celotni družbi. Vemo, da so nekatere stvari desetletja preganjali po vseh šolah in raznih časopisnih jezikovnih kotičkih, a nazadnje smo se le morali sprijazniti z njimi.

Izgovor *l*-a je samo ena stvar v našem pravorečju. Enako bi lahko zahtevali sistemske rešitve na drugih področjih. Nekdaj so npr. zahtevali pri samostalnikih s širokim *e* in *o* v osnovi premikanje naglása (*žena žené*). Kako enostavno se je bilo tega naučiti — neprimerno enostavneje kot paziti pri priponah *-alec* in *-ilec*, ali pomeni delujočo osebo ali orodje. In vendar se tega nismo naučili, ampak čedalje bolj opuščali. Sli smo v smeri poenostavitve naglása in samo še pri najbolj pogostnih besedah, ki so obenem pogosto rabljene tudi v stranskih sklonih, kot npr. *gora, noga, roka* ipd., včasih premikamo naglas, pri takih kot npr. *voznja, ploha, mokrota, teta* (tu je na poenostavitev vplival še otroški govor) ipd., bi bili zdaj že smešni, če bi jih v knjižnem jeziku sklanjali še na tak način, če bi še vedno z Breznikom zahtevali npr. izgovor *hudobámi*. Kam bo šel razvoj v izgovoru pripon *-alec, -ilec* je več kot problematično napovedovati.² Pri *-alen, -ilen, -alnik, -ilnik* se da ugotoviti, da gre v smeri izgovora *l*. Ta tendenca je upoštevana tudi v SSKJ. Toda pri *-alec, -ilec* je izgovor z *u* dokaj močan. Je pa pri njem precejšnja ovira za razširjanje *u* premena imenovalniškega *lac* proti *uc* v ostalih sklonih — premena, ki pri nas z izjemo izglasja ni običajna.

Do neke mere sicer obstaja težnja, ki jo (po Toporišiču) zagovarja Pirnatova, saj ženski lahko rečemo, da je *kopauka*, hlačkam pa le *kopalke* itd., toda posplošenje tega bi bilo nasilje. Vsekakor je treba priznati, da v resnici normalno ne govorimo, da *letauci med poletom gledajo na razne kazalce, da minometauči streljajo z minometalci, da snažijuke čistijo s sesalci* ipd. Če je v slovnici

¹ Izid 3. knjige je bil tako forsiran, da so vse sproti odnašali v tiskarno in sploh nisem imel možnosti usklajevanja, kar mi je bilo pri prvih dveh knjigah vsaj delno omogočeno s tem, da so mi problematičnejše akcente (vedno sicer v časovni stiski) prepisali v odzadnji slovar; zdaj ni bilo več ne časa ne ljudi.

² Nekateri mislijo, da proti *u*, drugi, da proti *l* (npr. Urbančič, O jezikovni kulturi² 166).

še možno dajati neke napotke, kam naj usmerjamo izgovor, tega v slovarju tipa SSKJ ni mogoče potem izpeljati do kraja, čeprav bi bilo delo s tem znatno olajšano. Saj bi, če bi slovar dajal tak izgovor, to ne bil prikaz izgovora našega jezika, ampak prikaz teorije sestavljalcev slovarja.

Drugi ugovor Pirnatove, da je pet kategorij ločevanja odločno preveč (točneje šest, ker je treba upoštevati tudi primere z izgovorom samo *l*), je prav tako problematičen. Med *gledalci* in *morilci* ter *gasilci* in *čistilkami* je gotovo cela lestvica prehodov in ne vem, kaj bi pridobili, če bi število kategorij zmanjšali. Če bi dajali samo kategorijo z *u*, kategorijo z dubletami in kategorijo z *l*, potem bi npr. *krotilci*, *jadranci* in *mečevalci* prišli v isto skupino z *nabiralci*, *napadalci*, *izpraševalci* ipd. Meja med *u*, dubletami in *l* bi bila na tak način še ostrejša, a znano je, da ostrih mej tu sploh ni. Seveda nihče ne misli (ali pa vsaj jaz ne), da naj bi se kdo učil, v katero kategorijo posamezne besede spadajo. To bi bilo popolnoma brez smisla pri tako neustaljeni stvari, kot je pripona *-alec*, *-ilec*. Naučiti se je mogoče to, da naj se v knjižnem jeziku izgovarja *u* v *pol*, *popolnoma*, *volna*, *žal*, kar nekateri izgovarjajo z *l*, ne pa nekaj tisoč besed s pripomami, v katerih nastopa pisani *l*. Tu se bomo v praksi pač še vedno naslanjali na »občutek« s tem edinim možnim zavestnim usmerjevalcem, da se pri pogostih besedah in pri ljudeh navadno govori bolj *u* in pri redkejših in predmetih — spet samo navadno — bolj *l*. V slovar bomo sicer lahko pogledali za podatke, kadar tega »občutka« sami nimamo, učiti se, razen za posamezen primer, pač ne bomo mogli.

Pirnatova meni, da je slabost slovarske metode, ki naj bi kazala pogostost pojavljanja posamezne variante v tem, da je zelo težko priti do podatkov, ki kažejo resnično stanje (224) in da je objektivnost takšnega prikaza odvisna od vrste dejavnikov, med katerimi so mnogi čisto subjektivni (npr. izbor in število anketirancev, njihova iskrenost, zvestoba resničnosti ipd.).

To je vsekakor res. In če bi Pirnatova vedela, da nisem imel popolnoma prostih rok in da je bil izgovor *u* včasih tako rekoč zaukazano od službeno nadrejenih v hierarhično zelo občutljivi akademiji, bi k slabostim lahko prištela še, to dejstvo.

Povedati moram namreč tudi to, da je bil prav pri izgovoru *l* v smeri *u*, zlasti še pri *-alnik*, *-ilnik*, *-alnica*, *-ilnica* močan pritisk večine članov tedanjega glavnega uredniškega odbora in da bi jaz sam npr. ne dal dublete (čeprav je samo s »tudi«) npr. pri *avtopopravljalnica* in tudi ne samo izgovora *u* v primerih kot *cikalnik*, *bokalnica* ipd.

Zaradi zahteve glavnega uredniškega odbora po forsiranju izgovora na *u* (in vztrajanja pri nekaterih drugih arhaičnostih) je prihajalo do hudih sporov s Toporišičem in menoj,³ ki sva zahtevala prožnejša stališča.⁴ V zvezi z nekate-

³ S Toporišičem sva bila člana pravopisno-pravorečne komisije, in sicer je Toporišič vodil dela — razen za tonemski naglas, ki sem ga vodil jaz — do srede 1966, ko je odšel in sem tudi njegov del prevzel jaz.

⁴ Seveda tudi midva s Toporišičem nisva pri posameznih problemih vedno zastopala enakih stališč. Prav tako pa je treba povedati, da tudi drugi člani niso bili vedno proti novostim in da se je v spornih vprašanih zlasti S. Suhadolnik včasih pridružil vsaj meni, če že ne nekaterim Toporišičevim predlogom, ki so šli bolj v skrajnosti (ali vsaj iskal kompromisne rešitve).

rimi spornimi zadevami je glavni uredniški odbor klical za razsodnika celo tedajnjega predsednika J. Vidmarja, ki naj bi z močjo svojega položaja odločil, kako se morajo določene stvari v slovarju prikazovati.

Naj citiram odlomek iz dopisa glavnega uredniškega odbora J. Vidmarju:

»6. Kako se izgovarja l

V tej točki si je mnenje starejših in mlajših članov komisije diametralno nasprotno /.../. Ker po vsej verjetnosti v komisiji ne bo prišlo do sporazuma, bo potrebno posredovanje »nevtalcev«. Mi starejši bi bili pripravljeni umakniti se na stališče SP 1950, kjer sta soodločala izgovor Ramovš in Župančič /.../.

Na 528. in 529. seji glavnega uredniškega odbora 22. in 25. maja 1965 sta bila prisotna predsednik SAZU J. Vidmar in upravnik Inštituta za slov. jezik B. Kreft (midva s Toporišičem nisva bila navzoča, ker nisva bila člana glavnega uredniškega odbora) in tu je bilo odločeno, da »/p/ri izgovoru l naj se načeloma sprejme stališče SP 1950. Korigirati ga je glede na splošno knjižno rabo (npr. tilnik, tiunik); pri tem pa je treba imeti pred očmi posledice, ki jih bodo povzročile korekture. Imena za domače orodje in lokalizmi naj imajo prvotno oz. lokalno izgovarjavo (pihaunik, bozgaunik).« Na 331. seji 29. maja 1965 je glavni uredniški odbor pregledal rezultate sestanka z Vidmarjem in Kreftom in v zapisniku beremo: »Suhadolnik je predlagal kompromisno rešitev glede izgovora l (bezgaunik; perijunik tudi perilnik; tilnik in tiunik; gostilna).⁵ Predloga odgovorni uredniški odbor ne sprejme zaradi formulacije v tipu perilnik.« Na 332. seji 31. maja sva bila z zadevo seznanjena midva s Toporišičem. V zapisniku piše: »Prebrali smo tudi pasus zapisnika 331. seje, ki zadeva izgovor l. Dr. Rigler in Toporišič se s sklepom odgovornega redakcijskega odbora ne strinjata. Dr. Rigler predlaga še enkrat, da se prizna na splošno: <le> tudi [ʎe] oz. ʎn tudi ln.« (Zapisnik ni sicer čisto natančno formuliran: šlo je za različno okvalificirane, vendar na splošno priznane dublete pri *-alec*, *-ilec* ter pri tipih *bezgalnik*, *perilnik*, ne pa pri *-alen*, *-ilen* ter pri tipu *čakalnica*, *gostilna*.) To ni bilo sprejeto.

Iz tega je razvidno, da je marsikaj v SSKJ posledica teh odlokov, čeprav sem stvari kljub drugačnim zahtevam vendarle izpeljal precej bolj demokratično. *Perilnik* ima npr. l celo na prvem mestu, ne samo s »tudi«, kot je bil sprva zavrtni kompromisni predlog.

Vendar kljub vsemu neka realna razmerja podatki v slovarju le prikazujejo. Realno je treba podatke v SSKJ jemati tako, da bi, če bi izgovor določali drugi ljudje in če bi anketirali drugo skupino, prišlo pri posameznih besedah gotovo lahko do premika kategorije za stopnjo proti *u* ali proti *l*, verjetno kdaj tudi za dve, ne bi pa prišlo do popolne zamenjave primerov. Nihče ne bi mogel dati podatkov, da je npr. pri primerih *letalci*, *jadralci* ipd. *u* bolj pogosten kot npr. pri primerih *bralci*, *gledalci* ipd. Seveda pa je treba povedati, da gredo posamezniki v eno ali drugo skrajnost, saj smo imeli med sodelavci slovarja ljudi, ki so govorili *kopaunica*, *gostiuna*, in druge, ki so govorili *gledalci*, *morileci*.

Pri vsem tem pa je treba opozoriti še na dejstvo, da je uradno pravorečje sploh navadno malo arhaičnejše od trenutnega pogovornega jezika zlasti mlajše

⁵ Pod temi primeri so seveda mišljeni posamezni tipi.

generacije.⁶ Vedno se nekoliko upošteva tudi tradicija. To je bilo sklenjeno tudi takrat, ko so se sprejemala načela za SSKJ. Čeprav je SSKJ šel v pravorečju razmeroma zelo daleč v približanju živemu govornemu jeziku, je vendarle do neke mere vsaj v dubletah upošteval tradicijo. Nekoliko težko je naenkrat kar presekati dotedanjo prakso, dotedanje učenje, dotedanje pojme o pravilnosti in začetni nekaj povsem novega. Istočasno živi več generacij. Istočasno se uporabljajo različni priročniki. SSKJ bo izhajal približno dvajset let. In tisti, ki je 1970. leta že lahko pogledal v SSKJ, kako se izgovarja npr. *gugalnica* (SSKJ: *ln* tudi *un*, SP 1962: *un*, SP 1950: *un*, SP 1935: *un*), mora še vedno iskati npr. za *tkalnico* podatke v starejših priročnikih (SP 1962: *un*, SP 1950: *un*, SP 1935: *un*) in tudi čez sedem let bo moral to še delati za besede od *v* naprej.⁷ Ali ni tudi s tega stališča npr. *gugalnica* — ne glede na to, da nekateri tudi v resnici govorijo *gugaunica* — v SSKJ kar dobro rešena, čeprav Pirnatovi zveni »posebno obarvano« (227)? Najbrž pravorečja v takih delih, kot je SSKJ, ni mogoče soditi samo z današnjega trenutka in s stališča samo ene generacije.

Toliko k načelnim ugovorom Pirnatove. Dotakniti pa bi se bilo treba še nekaterih ugovorov k posameznim primerom.

Pirnatova pravi: »Mislim, da slovarniki po nepotrebnem omahujejo med izgovorom *koučnica* in *kolčnica*; ob tem navajajo širok izgovor, ki je možen samo v drugem primeru. Samostalnik je izpeljan iz samostalnika *kolk* preko zveze *kolčna kost*. Pri samostalniku *kolk* so problem mnogo bolje rešili: navajajo varianti *kólk* in *kólk*, prva se izgovarja z *u*. Tako bi pričakovali tudi pri *kolčnici*: če so ji dali strešico, potem jo lahko izgovarjamo samo z *l* (= izpeljava iz *kólk*). Če pa imamo *kóyk* in *kólk*, bi lahko imeli tudi *kóučnico* in *kólčnico*.« (220).

Če je obojen izgovor pri *kolk*, je seveda edino logično, da je dubleta tudi pri *kolčnica*. Razlika med zapisi pri *kolk* in *kolček* ter *kolčen* in *kolčnica* je zaradi tonema (intonacije). Ker se *koyk* in *koučak* izgovarja v imenovalniku samo cirkumflektrano, a *kolk* in *kolčak* akutirano ali cirkumflektrano (pa tudi v nadaljnjih sklonih so razlike), je bilo treba grafično ločiti obe obliki; medtem ko imata pa *kolčen* in *kolčnica* pri izgovoru z *u* in *l* enak tonem, zato je tu dovolj, če napišemo geselsko besedo samo enkrat, saj oznaka *ó* ali *ô* pred istozložnim *u* nič ne pomeni in se *o* kvalitetno izgovarja v obeh primerih enako (glej SSKJ I § 179).

Pri besedah, pri katerih se podstava izgovarja na *l*, se zdi Pirnatovi, da je izpeljankam težko predpisovati izgovor na *u*. Tako se po njenem »*u* nedosledno pojavlja v samostalniku *cedilček*, ko pa se *cedilce* (podstava) pravilno izgovarja na *l*. V drugem primeru je torej upoštevano načelo, da se glas *l* iz podstave ohranja tudi v izpeljankah, v prvem pa ne. Podobna nedoslednost je tudi v besedah *čebelnik*, *maselnica*, *maselnik*, *motovilka*, kar pa je lažje razumljivo, ker niso stilno nevtralne. Nepotrebni sta varianti *godaŭca* in *igaŭka*, ker sta podstavi *godalo* in *igla*.« (219)

⁶ Takih stvari, ki v govornem jeziku že precej prodirajo, pa jih SSKJ še ne prikazuje, je kar precej. Naj omenim samo prodiranje *e* namesto polglasnika v tipih *megla*, *deska*, *dežnik* ipd. (glej še Rigler, JiS 1972/73, št. 5 d), širok samoglasnik v tipih *prihóda*, *vodovóda*, naglasi tipov *pomnožil*, *bolél* itd.

⁷ Ker do takrat še ne bo zadnje knjige slovarja in glede na to, da v razmerah, kakršne so, najbrž tudi novega SP v tem času še ni pričakovati.

Vseh izpeljank ni mogoče obravnavati enako, saj jih mnogo res delamo nekako sproti, vendar jih je nekaj, ki živijo svoje življenje in v naši zavesti ni uzaveščen sproti tvoritveni proces, pa čeprav je povezava jasna (*oselnik* bo vsak kmet povezal z *osla*, pa bo vseeno govoril *u*). Take besede lahko kontinuirano obdržijo starejše glasovne razvoje, medtem ko ti pri kasnejši tvorjenih ne delujejo več (prim. npr. običajno *kuhaonica* kljub samo *l* v *kuhalen* in skoraj rednemu *-alnica* v drugih primerih). *Cedilce* občutimo kot manjšalnico od *cedilo*, *cedilček* pa ne občutimo kot nadaljnjo tvorbo iz *cedilce*, ampak živi beseda sama zase podobno kot *kropilček* (prav tako z dubletnim izgovorom), kateremu Pirnatova ne nasprotuje. Od tu razlika, za katero Pirnatova misli, da je nedoslednost, ki pa ni uvedena šele v SSKJ, ampak že v SP 1935 (tako tudi v SP 1950), le SP 1962 jo je zanemaril (ker je forsiral *u* tudi v *cedilce*). Ker so to za marsikoga lahko tudi iz knjižnega jezika prevzete oz. po vzorcu na novo tvorjene besede, ki jih bo seveda izgovarjal verjetno z *l*, je dodan dubletni izgovor: pri *cedilček* *lč* tudi *uč* (proti *uč* in *lč* v SP 1950), ker je beseda lahko tudi normalno rabljena, pri *kropilček* pa *uč* tudi *lč* (v SP 1950 samo *uč*), ker je redkejša, bolj omejena na tisto okolje, ki v njej govori *u*, in v SSKJ tudi kvalificirana etnografsko. Nekoliko drugačna je situacija npr. pri *čebelnik*. To je narečna beseda za knjižni *čebelnjak* in se izgovarja z *u*; v knjižnem jeziku je bila že zdavnaj opuščena in v SSKJ je kvalificirana kot zastarela, kdor bi jo zdaj hotel uporabiti za določeno stilno barvanje jezika, naj bi jo pač izgovarjal z *u* (pri novejši tvorbi bi bilo tudi naglasno mesto najbrž drugačno). Podobno je z *maselnikom* in *motovilko*.

Problematično je tudi mnenje Pirnatove, da je nepotrebna dubleta *godayca* (v SSKJ je navedena kot redkejša), ker je podstava *godalo*. Toda tu gre pač za naslonitev na sufiks *-alec* (*-avec*) — tudi *tkalec* naj bi bil iz *tka(d)lo* in zakaj pri *dolgorilec* Pirnatova ne zahteva *l*. Zahtevati izgovor glede na nekdanje tvorjenje, če danes tak način tvorjenja ni več občuten, je prekomplicirano. Pri *igalka* mislim, da ni zdaj nobene povezave z *iglo* in da ne moremo imeti besede za motivirano; celo etimološko je zadeva nejasna in beseda najbrž sploh ne spada k *igla* (prim. Bezljaj, ESSJ I 224 pod *jeglič*).

Glede prislovov na *-mal* je najbrž treba pritruditi Pirnatovi, da SSKJ nepravilno omogoča *le* izgovor na *u*, medtem ko *ujim* še Rupel v svojem Slovenskem pravorečju dovoljuje izgovor na *le* (221). Rupel ima izgovor po SP 1935, toda SP 1950 je šel le na izgovor z *u* (tako seveda tudi SP 1962) in zaradi prej razloženih zahtev glede izgovora *l* po SP 1950, bo sedaj jasno, zakaj je v SSKJ taka določitev. Ker pa so ti prislovi okvalificirani kot zastareli ali starinski, to vendarle ni posebno huda napaka.

Omenil bi še to, da pri *kopel* (217) manjka naglas (*kópel*), ker se samo s tako akcentuacijo govori samo z *-u*.

In še to: Pregledati na desetisoče in desetisoče primerov ni tako enostavno delo. Pri še taki natančnosti se človeku izmuzne kak primer. Tako sta v SSKJ pri izgovoru *l* vsaj dve napaki: izpadel je podatek za izgovor *u* pri *erkel* in *dobrodošel* (Pirnatova tega ne omenja). Tudi na izčrpnost podatkov pri Pirnatovi se komaj lahko zanesemo. Razmerja bodo verjetno že držala, manj pa absolutne številke, ki jih navaja. Če pogledamo samo prvi statistični odstavek, vidimo, da tam pravi, da je v 28 primerih *u* zapisan z *u*, *w* ali *v*, in sicer z *u*

v 25 primerih (navaja jih na tem mestu 25, vendar v naslednjem odstavku še 2) z *w* v 2 in z *v* v 2 primerih ($28 = 25 + 2 + 2$). Toda mimogrede sem našel še dodatne primere, npr. *compounden* (da upošteva tudi redkejšje variante, vidimo po njenih primerih kot *gaucho*), *dachauski*, *gauleiter* (upam, da ni izpuščen iz strahu pred podobno kritiko, kot je objavljena v SR 1979, 128, 130); z *w*, kjer naj bi bila le 2 primera, so vsaj še *browning*, *crawl*, *crawlist* (torej vsaj 150 % več).

Podaja pa nam članek vendarle nekak pregled nad tem, kako je rešen izgovor *l* v slovarju in med drugim razčlenjuje ta izgovor tudi po pomenskih kategorijah, vsaj glede na redakcijo posameznih besed. Uvrstitve posameznih besed sicer niso vedno dovolj precizno izdelane; tako da imamo ne samo npr. *določevalec* kot edini primer z izgovorom samo *μ* naveden v skupini, ki pomeni samo »orodje, pripravo, sredstvo«, kjer je v slovarju morda redakcijsko nekoliko nerodno nakazan prehod pomena z abstrakta na delujočo osebo samo s količkom, ampak so tudi taki primeri kot *čitalec*, ki je uvrščen v skupino »vršilca dejanja ali nosilca stanja«, ima pa v slovarju izkazan tudi pomen »del elektronskega računalnika...«. Upoštevati pa je še treba, da je pri *-alec*, *-ilec* prehod od vršilca dejanja do priprave zelo ohlapen in da bi se pri marsikateri besedi, ki je redigirana samo v enem pomenu, mirno lahko dodal še drugi: npr. *dušilec*, ki je redigiran le kot priprava, bi kadarkoli lahko postal vršilec dejanja (npr. *dušilec naprednih idej**) ipd. Zato mislim, da premočno navezovati izgovor na v SSKJ izkazane pomene (glej pri Pirnatovi str. 221) tudi ne bi bilo priporočljivo. Škoda, da je v članku tudi nekaj preprostih napak pri uvrstitvah v izgovorne skupine. Tako so npr. pod *μ in l* uvrščeni na str. 222 *kropilec*, na str. 223 *izenačevalec*, *kazalec*, *kropilček*, morali pa bi biti pod *μ tudi l*; ali pa *napovedovalec* (str. 222) se poleg pravilne uvrstitve pod *μ* pojavi še pod *μ in l*.

Jakob Rigler
SAZU, Ljubljana

* Podoben izpis je tudi v gradivu za slovar že iz leta 1947.

AVTORJEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	р h	Ruski	х x
Makedonski	р' g	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	у dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ѣ ě	Bolgarski	ш št
Ukrajinski	э je	Ruski	ь ' (y)
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ѣ " (e)
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Makedonski	к k	Ruski	э è
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	я ja
Srbohrvatski	ћ č		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

- Belletristik der Völker Jugoslawiens in der DDR 1949—1977. Bibliographie deutscher und sorbischer Übersetzungen, Deutsche Staatsbibliothek, Berlin, 1978, 80 str.*
- Peter Kersche/Gunhild Kersche, Bibliographie der Literaturen Jugoslawiens in deutscher Übersetzung, 1775—1977, Verlag für Geschichte und Politik, 1978, 260 str.*
- Za makedonskiot jazik, Skopje 1978, 95 str.*
- Hilde Bergner, Zu Ivan Cankars Na klancu und Hlapec Jernej in njegova pravica, Merkmale modernen und ahistorischen Erzählens, 203 str.*
- Slovník praslowiański, tom. 3 D, Ossolineum, 1979, 332 str.*
- Dušan Ludvik, Srednjeveške in staronemške verzne oblike, Literarni leksikon, Študije, četrti zvezek, Državna založba Slovenije, 1978, 82 str.*
- VIII međunarodni slavistički kongres, Zagreb 3—9. IX 1978. Ljubljana, Hfd, Prilozi, Zagreb 1978, 180 str.*
- Anton Ocvirk, Literarna teorija, Literarni leksikon, Študije, prvi zvezek, Državna založba Slovenije, 1978, 104 str.*
- Kajetan Gantar, Helenizem, Literarni leksikon, Študije, tretji zvezek, Državna založba Slovenije, 1978, 54 str.*
- Darko Dolinar, Pozitivizem v literarni vedi, Literarni leksikon, Študije, peti zvezek, Državna založba Slovenije, 1978, 136 str.*
- Literaturen zbor, Kniga 2, Skopje, 1977 godina, 138 str.*
- Antonin Robek-Jan Petr-Zdeněk Urban, Bibliografický soupis prací akad. J. Horáka s přehledem jeho činnosti, Universita Karlova, Praha 1979, 216 str.*
- Velký slovensko-ruský slovník 1, A—K, Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1979, 976 str.*
- Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana, 1979, 299 str.*
- Oton Župančič, Simpozij 1978, Izdala in založila Slovenska matica v Ljubljani, 1979, 568 str.*
- Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolande eötvös nominatae, Sectio linguistica, Tomus VIII, Budapest 1977, 244 str.*
- Alfonz Gspan, Cvetnik slovenske vezane besede, II. knjiga, Slovenska matica, Ljubljana 1979, 477 str.*
- Jan Petr, Leopold Geitler, Bibliografický soupis vědeckých prací s přehledem jeho činnosti, Praha 1979, 92 str.*
- Scando-Slavica, Tomus 25, Munksgaard, Copenhagen, 1979, 223 str.*
- Janko Kos, Literatura, Literarni leksikon, Študije, drugi zvezek, Državna založba Slovenije, 1978, 87 str.*
- Umjetnost riječi. God. XXIII 1979, broj 2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 143 str.*
- Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Filološki fakultet Beograd, sveska 1-2 in 3-4, 330 str.*